

Rotterdam in evenwicht?

Een onderzoek naar polarisatie en de verhouding tussen
bevolkingsgroepen in de deelgemeenten Centrum, Charlois,
Delfshaven en Feijenoord

Rita Schriemer
2012

Colofon

Onderzoek en tekst
Rita Schriemer

Uitgave
RADAR, voor gelijke behandeling tegen discriminatie
Grotekerkplein 5
3011 GC Rotterdam

t: 010-4113911
e: info@radar.nl
w: www.radar.nl

Het onderzoek naar polarisatie in de regio Rijnmond is een initiatief van RADAR en de bestuursdienst van de Gemeente Rotterdam en wordt gefinancierd door de landelijke overheid middels de subsidielijndie verbonden is aan het nationaal Actieplan Polarisatie en Radicalisering.

0 DE BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN VAN HET ONDERZOEK

Inleiding en verantwoording

Op de volgende pagina's vindt u de belangrijkste bevindingen van het verkennend onderzoek naar polarisatie in Rotterdam, gefinancierd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Het onderzoek in Rotterdam staat niet op zich; in de overige Rijnmondgemeenten is hetzelfde onderzoek uitgevoerd. Het onderzoek baseert zich op een analyse van kwantitatieve gegevens - incidentregistraties aangaande discriminatiecijfers van de politie Rotterdam-Rijnmond en van het antidiscriminatiebureau RADAR aangevuld met een analyse van indicatoren uit onder meer leefbaarheids- en veiligheidsmonitoren. Deze kwantitatieve data worden gekoppeld aan een analyse van kwalitatieve gegevens verkregen uit interviews met professionals en bewoners uit vier deelgemeenten (Centrum, Charlois, Feijenoord en Delfshaven). Op basis van de verzamelde gegevens kunnen geen algemeen geldende uitspraken worden gedaan over 'de polarisatie in Rotterdam, zoals die door *de* Rotterdammer wordt ervaren of door *de* inwoner van de onderzochte deelgemeenten'. Er is ingezoomd op 'slechts' vier van de 14 Rotterdamse deelgemeenten en de selectie van de respondenten is niet a-select verlopen maar gebaseerd hun informatiepositie. Wel geeft het onderzoek een goed beeld van de polarisatieprocessen die de respondenten signaleren en biedt het bovendien krachtige aanknopingspunten voor bestuurders en beleidsmakers.

Omvang en aard van polarisatieprocessen in Rotterdam gebaseerd op kwantitatieve gegevens

Discriminatie en polarisatie zijn nauw met elkaar verbonden, waarbij er geen uitsluitsel is over de richting van dat verband (leidt discriminatie tot polarisatie of leidt polarisatie tot discriminatie?). Om te achterhalen *hoeveel* incidenten zich afspelen die mogelijk verband houden met polarisatie en wat de *aard* van die incidenten is, is gebruik gemaakt van discriminatieregistraties van de politie en RADAR over 2009. Daarbij geldt het voorbehoud dat de registraties niet per definitie de totaliteit van het beeld weergeven, vanwege onderrapportage (mensen melden niet alles) en onderregistratie (meldingen zijn niet voldoende gespecificeerd).

- In 2009 waren er bij de politie en RADAR *130 respectievelijk 37 incidenten in Rotterdam geregistreerd* waarbij een verband werd verondersteld met polarisatie.
- Hoewel Rotterdam een veel grotere etnische en etnisch-religieuze diversiteit kent dan andere gemeenten in de regio, uit dit zich *verhoudingsgewijs niet in meer incidenten*.
- De registraties wijzen uit dat de incidenten vooral betrekking hebben op *discriminerende bekladdingen en beledigingen*. Tegenstellingen spelen zich voornamelijk af in de *woonomgeving of elders in de openbare ruimte*.
- Daarnaast spelen ze zich af in de *privésfeer* (gebrek aan acceptatie binnen de eigen gemeenschap) en in de *media* waarbij een harde toon wordt geuit naar bepaalde groepen of anderzijds ongelijkheid blijkt.
- Registraties met betrekking tot de categorieën privésfeer en media zijn wat ruimer vertegenwoordigd in de registraties van RADAR dan in die van de politie. Dit verschil is mogelijk te verklaren uit de taakomschrijvingen van de beide organisaties; de politie is er voor de 'harde zaken en conflicten' en het antidiscriminatiebureau is er ook om zorgen te uiten.
- Naast discriminatie zijn er andere indicatoren die kunnen wijzen op polarisatietendensen. Overlast en onveiligheidsgevoelens kunnen bijdragen aan tegenstellingen tussen groepen, terwijl participatie en sociale binding tegenstellingen juist kunnen tegengaan. De scores

van de betrokken deelgemeenten op deze indicatoren in de sociale en veiligheidsindex schetsen echter geen gunstige uitgangspositie.

Omvang en aard van polarisatieprocessen in Rotterdam gebaseerd op kwalitatieve gegevens

- Respondenten signaleren *weinig discriminerende uitingen of racistische graffiti*.
- Wel signaleren zij *spanningen op buurtniveau en tegenstellingen tussen de verschillende etnische groepen*. Antillianen en MOE-landers¹ zijn de grootste groepen nieuwkomers en hun komst blijft doorgaans niet onopgemerkt. De interactie tussen hen en de overige buurtgenoten is beperkt en soms beladen.
- Buurtbewoners *ervaren overlast van de nieuwkomers en schrijven dat toe aan (vermeende) cultuurverschillen*. Het gaat om ergernissen over een verschil in leefstijl dat bijvoorbeeld tot uitdrukking komt in geluidsoverlast, dronkenschap en het verkeerd aanbieden van huisvuil. Het feit dat hierover vanwege de taalbarrière geen communicatie mogelijk is of lijkt, voedt de onvrede.
- Bewoners zijn volgens de respondenten *vaak terughoudend in het melden* van overlastgevend, hinderlijk of intimiderend gedrag, met name als het gaat om leden van de eigen etnische groep of anders uit angst voor represailles. Vermijding van contact is het gevolg.
- Ook de aanwezigheid en eventuele overlast van *jongerengroepen* dragen volgens respondenten bij aan spanningen en gevoelens van onveiligheid op buurtniveau. De professionals prijzen hun onderlinge samenwerking in de aanpak van de overlast.
- Volgens buurtbewoners is de aanpak van overlast desondanks symptomatisch en worden problemen vaak verplaatst in plaats van opgelost. *Ook het optreden tegen de jongerenoverlast zorgt volgens een deel van de respondenten voor tegenstellingen tussen jongeren en de politie of 'de overheid/deelgemeente'*. Jongeren voelen zich er ongewenst en gestigmatiseerd door en respondenten betwijfelen of dit hun zelfkritisch vermogen ten goede komt.
- Ook lijkt er *een belangentegenstelling te worden ervaren door groepen volwassen inwoners en de overheid*. Zo zijn bewoners volgens respondenten in Delfshaven wantrouwend jegens de gemeente en woningbouwcorporatie. *Recente verbeteringen in de woningvoorraad in de wijk kwamen volgens hen* niet ten gunste aan de oorspronkelijke bewoners, maar aan rijkere autochtone bewoners. Dit versterkt het gevoel van marginalisering en achterstelling dat onder een deel van de oorspronkelijke bewoners leeft.

Uitingen van polarisatie: vermijding, segregatie en opvattingen jegens 'de ander'

- *Volgens de respondenten uit polarisatie* in de onderzochte deelgemeenten zich slechts zelden in concrete incidenten, maar eerder *in de (etnisch) gesegregeerde leefwerelden en sociale netwerken* die in de wijken zeer zichtbaar zijn. Het is een wederzijds proces van aansluiting zoeken bij de eigen groep en afstand nemen van andere groepen. Volgens respondenten belemmert de aanwezigheid van een hechte (etnische) gemeenschap en het aanbod van eigen voorzieningen het interetnisch contact in de openbare ruimte en in de voorzieningen.

¹ Dit zijn de (arbeids)migranten uit Midden- en Oost-Europa, waaronder Polen, Bulgaren en Roemenen.

- *Vermijding van contact met andere groepen is een van de door de respondenten waargenomen gevolgen van deze segregatie.* Dit wordt verder in de hand gewerkt door negatieve beeldvorming, met name over etnische groepen. Jongeren en ouderen en verschillende inkomensgroepen hebben overigens ook weinig contact. Gering contact en negatieve beeldvorming maken dat mensen elkaar niet aanspreken op overlastgevend gedrag en beïnvloedt ook de wijze waarop mensen zelf omgaan met *negatieve beeldvorming en stigmatisering* over de eigen groep.
- De afstand tussen de groepen is groot en kenmerkt zich door *wij/zij denken*. Men weet elkaar slecht te vinden om samen constructief aan oplossingen te werken. Overigens niet alleen tussen etnische groepen, tussen jongeren en volwassenen, maar ook tussen de deelgemeente en politie enerzijds en jongerengroepen anderzijds.
- Vanwege het gebrek aan interetnisch contact, *het sterk waargenomen wij/zij denken waarbij mensen soms ook in harde toon over elkaar spreken - dat al dan niet gebaseerd is op stereotypen- vrezende respondenten dat een conflict tussen twee personen makkelijk kan overgaan tot een conflict tussen etnische groepen.* Dat de gemoederen tot nu toe na incidenten redelijk rustig bleven, schrijven zij voor een belangrijk deel toe aan de actieve rol van onder meer politie, deelgemeente en welzijnswerk. Het bevorderen van de sociale cohesie is in dat licht volgens hen van cruciaal belang om spanningen tegen te gaan .

Factoren die van invloed kunnen zijn op polarisatieprocessen in Rotterdam

De respondenten noemen tijdens de interviews verschillende factoren en ontwikkelingen die van invloed zijn op polarisatie.

- *De instroom van kwetsbare nieuwkomers, grote verhuismobiliteit en een grote diversiteit aan leefstijlen en culturen in een buurt trekken volgens de respondenten een wissel op het samenleven.* Respondenten signaleren dit vooral in Charlois. *De diversiteit aan leefstijlen - en de ervaren overlast - wordt vaak toegeschreven aan etnische verschillen.* Daarmee lijken tegenstellingen en de afstand tussen bepaalde etnische groepen toe te nemen. Soms staan de tegenstellingen symbool voor een afkeer ten opzichte van bepaalde etnische groepen - en welke groepen dat zijn kan door eenieder weer anders worden ingevuld. Respondenten zijn het er dan ook over eens dat de bestrijding van ervaren overlast niet vanzelfsprekend zal bijdragen aan een vermindering van polarisatie, zeker niet als die bestrijding repressief is en (cultureel) selectief (niet waarde vrij) van aard.
- *Volgens de respondenten dragen marginalisatie, discriminatie, beeldvorming en stigmatisering van groepen bij aan polarisatieprocessen op buurtniveau.* Hierdoor kan de afstand tussen hen en de samenleving - en de overheid - verder groeien. Veel allochtone Rotterdamers, maar ook autochtone bewoners in achterstandsposities, ervaren dat hun maatschappelijke kansen er negatief door worden beïnvloed.
- De keuze voor de *bevordering van maatschappelijke kansen op basis van herkomst*, met bijvoorbeeld projecten exclusief bestemd voor Marokkaanse of Antilliaanse Rotterdamers, kan tegenstellingen volgens de respondenten verder voeden. Het draagt bij aan gevoelens van marginalisering, stimuleert *wij/zij denken* en sterkt het idee van achterstelling en ('omgekeerde') discriminatie.
- Veel respondenten maken zich zorgen over de gevolgen van de economische crisis; zij vrezende dat *kwetsbare groepen verder marginaliseren en dat allerlei initiatieven ter bevordering van sociale cohesie en leefbaarheid onder druk komen te staan.* Sociale cohesie en sociaal vertrouwen werken volgens respondenten de-escalerend op

polarisatieprocessen op buurtniveau, mede omdat ze de ervaren afstand tussen de etnische groepen kunnen verkleinen.

Zorgen voor de toekomst?

- In elke deelgemeente worden tegenstellingen waargenomen, net als een gebrek aan (interetnisch) contact. Overlastsituaties dragen hier in belangrijke mate aan bij. Openlijke tegenstellingen manifesteren zich slechts incidenteel, maar onderliggende breuklijnen, langs etnische scheidslijnen of generaties zijn wel degelijk aanwezig volgens de respondenten. Spanningen lopen op in Charlois tussen ‘gevestigde bewoners’ (autochtoon en allochtoon) en Antilliaanse nieuwkomers en MOE-landers. In Feijenoord bevorderen incidentele groepsconfrontaties onderlinge spanningen. Wat Charlois betreft wijzen de respondenten bovendien op de (sociale en sociaal-economische) kwetsbaarheid van de wijken en bewoners. Eventuele bescherming die uit kan gaan van het sociale weefsel in de wijk is daar beperkt vanwege de geringe binding en het geringe contact tussen bewoners. *De snel wisselende samenstelling van de wijk is daarbij niet bevorderlijk.* Bovendien voelen groepen inwoners van Feijenoord zich buitengesloten van sociale verbanden omdat deze vaak eenzijdig zijn samengesteld en voornamelijk gericht zijn op Turkse Rotterdammers. In Delfshaven ontstaan soms spanningen vanwege verschil in leefstijl na de vestiging van ‘rijke’ autochtone bewoners in de nieuwbouw in de wijken.
- Weinig respondenten durven stellige uitspraken te doen over de kans op escalatie. Gezien het profiel van de deelgemeenten en haar inwoners blijven overlast, gevoelens van marginalisatie, gebrekkig contact en incidentele groepsconfrontaties denkbaar. Groepen leven langs elkaar heen, hebben weinig onderling contact en denken soms negatief over elkaar, maar dit leidt doorgaans niet tot animositeit.
- *Toch kunnen groepsvorming en loyaliteiten langs etnische scheidslijnen zich manifesteren als gevolg van ‘trigger events’ zoals extreme overlastsituaties of groepsconfrontaties met geweld.* De aanvankelijk niet problematisch geachte segregatie tussen groepen kan zich naar aanleiding van zo’n event vertalen in tegenstellingen langs etnische lijnen.
- Volgens respondenten hebben professionals en bestuurders relatief goed contact in de verschillende groepen. *De ervaring leert dat er een de-escalierend effect uitgaat van het activeren van dergelijke netwerken. Daarom vermoeden respondenten geen grootschalige onrust waarbij bewoners voor langere tijd tegenover elkaar komen te staan.* Stedelijke bezuinigingen kunnen echter wel consequenties hebben voor het bereik van het netwerk.

Inhoud

1. INLEIDING	9
1.1 In- en aanleiding	9
1.2 Wat is polarisatie en hoe kan je polarisatie meten?	9
1.4 Methode van onderzoek	11
1.4.1 Kwantitatieve analyse: discriminatiemeldingen politie en RADAR	11
1.5 Hoe zit het met de validiteit, betrouwbaarheid en de representativiteit van de onderzoeksgegevens?	14
1.5.1 Van het kwantitatieve onderzoek	14
1.5.2 Van het kwalitatieve onderzoek	15
1.5.3 Tot slot	16
2. SFEEERBEELD ROTTERDAMSE DEELGEMEENTEN	18
2.1 Demografische gegevens, veiligheids- en sociale indexcijfers.....	18
2.2 Sfeertekening door respondenten	18
3. Theoretische verkenningen rondom polarisatie	21
3.1 Inleiding	21
3.2 Tegenstellingen in het licht van conflicttheorieën en intergroepsrelaties	21
3.3 De rol van beeldvorming, stereotyperingen en discriminatie in etnische tegenstellingen	24
3.4 Interetnisch contact.....	24
3.5 Sociale cohesie en sociaal vertrouwen.....	25
3.6 Tot besluit.....	26
4. AARD EN OMVANG POLARISATIE; Kwantitatieve (secundaire) analyse van de gegevens van de politie en RADAR.....	27
4.1 Inleiding en verantwoording	27
4.2 Onderrapportage en onderregistratie	28
4.3 Politiegegevens.....	29
4.4 Gegevens van RADAR	34
4.5 Een korte beschouwing van overige statistische gegevens die verband houden met polarisatie	36
5. POLARISATIE EN VERHOUDINGEN TUSSEN DE BEVOLKINGSGROEPEN; kwalitatieve analyse van de situatie volgens sociale professionals en bewoners	39
5.1 Groepsvorming en tegenstellingen.....	39
5.2 Dagelijkse interacties tussen bewoners.....	42
5.3 Incidenten	44
5.4 Recente veranderingen en zorgen voor de toekomst.....	46
6. FACTOREN DIE POLARISATIE OP LOKAAL NIVEAU BEINVLOEDEN	52
6.1 Huisvesting	52

6.2 Overlast en overlastbestrijding.....	53
6.3 Sociaal vertrouwen en sociale cohesie.....	53
6.4 Maatschappelijke ontwikkelingen.....	54
6.5 Evenredige vertegenwoordiging.....	55
6.6 Gevoelens van marginalisatie.....	55
7. CONCLUSIES	58
7.1 Aanpak van het onderzoek	58
7.2 Analyse van registraties van uitingen die verband houden met polarisatie	59
7.3 Polarisatie in relatie tot grootstedelijke ontwikkelingen volgens Rotterdamse professionals en bewoners.....	60
7.4 Zorgen voor de toekomst?.....	62
7.5 Theorie en praktijk	64
8. BELEIDSADVIEZEN	66
8.1 Agendering in veiligheids- en sociale overleggen	66
8.2 Netwerkonderhoud in relatie tot de informatiepositie	66
8.3 Bevorderen van interetnisch contact.....	67
8.4 Flankerend beleid bij stedelijke herstructurering	68
8.5 Bestrijding van overlast en bemiddeling tussen buurtbewoners	68
8.5 Vergroten weerbaarheid van groepen die (dreigen te) marginaliseren	69
9. BRONVERMELDING.....	71
Bijlage 1 Vragenlijst professionals	75
Bijlage 2 Vragenlijst bewoners.....	78
Bijlage 3 Respondenten	80

1. INLEIDING

1.1 In- en aanleiding

In een divers samengestelde buurt, gemeente of samenleving, kunnen er tegengestelde opvattingen heersen over hoe mensen met elkaar om horen te gaan. Tussen bewoners- of bevolkingsgroepen kunnen zich (belangen)tegenstellingen of conflicten voordoen. Wat betekenen deze processen op lokaal niveau voor de onderlinge verhoudingen en de sociale cohesie tussen bewoners?

Deze vraag ligt ten grondslag aan het verkennend onderzoek naar mogelijke polarisatie in de regio Rotterdam-Rijnmond. Een regio die zich enerzijds kenmerkt door een grote mate van verstedelijking en multi-etniciteit en die anderzijds ook veel gemeenten kent met een ruraal karakter en een grotendeels autochtoon samengestelde bevolking.

Radicalisering en extremisme waren enkele jaren zorg van de nationale en lokale overheden. De geringe omvang en de versplintering van extremistische groepen en bewegingen leidden tot een accentverschuiving. De vraag rees of er niet meer gevaar schuilt in de sentimenten die onder de oppervlakte sluimeren en die de sociale cohesie kunnen ondermijnen. Polarisatie (tegenstellingen) zou zo mogelijk breder verspreid zijn en mogelijk meer impact hebben op de (interetnische) interacties tussen burgers.

Gestimuleerd door de subsidielijn verbonden aan het nationaal Actieplan Polarisatie en Radicalisering konden gemeenten een verkennend onderzoek laten uitvoeren naar mogelijke polarisatie. RADAR deed in samenwerking met de gemeente Rotterdam een voorstel dit in kaart te brengen voor alle gemeenten in de regio Rijnmond. Al deze gemeenten hebben dit aanbod aangenomen, met uitzondering van de gemeenten Spijkenisse en Capelle aan den IJssel.

Doel van het onderzoek is het in kaart brengen van de aard en de omvang van (mogelijke) polarisatie, de relevante factoren die polarisatie tegengaan dan wel bevorderen en de mogelijke kans op escalatie voor de regio Rotterdam-Rijnmond. Dit rapport beschrijft de specifieke situatie in vier deelgemeenten in Rotterdam.²

1.2 Wat is polarisatie en hoe kan je polarisatie meten?

In het nationaal Actieplan Polarisatie en Radicalisering 2007-2011 wordt het volgende onder polarisatie verstaan: *de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die kan resulteren in spanningen tussen deze groepen en de toename van segregatie van etnische en religieuze groepen*. Om polarisatie meetbaar te kunnen maken, sluiten wij aan bij die definitie en maken hem iets preciezer wat betreft hoe de spanningen en/of segregatie zich kunnen manifesteren.

In het onderzoek is polarisatie als volgt geoperationaliseerd: ***waargenomen tegenstellingen tussen burgers van verschillende (bevolkings)groepen, die tot uiting komen in wij/zij denken, een harde toon ten opzichte van andere groepen, vermijding van contact, confrontaties en/of een gebrek aan vertrouwen***. Deze operationalisering is gebaseerd op ander onderzoek naar polarisatie en theoretische inzichten in sociale processen die aan polarisatie verwant zijn. Vaak wordt polarisatie gedefinieerd als een tegenstelling tussen etnische of etnisch-religieuze groepen. In dit onderzoek worden ook tegenstellingen tussen andere groepen beschreven, bijvoorbeeld tussen verschillende generatiegroepen, tussen inkomensgroepen en verschil in woontijd in de wijk of

² Er zijn vier deelgemeenten geselecteerd te weten Centrum, Charlois, Feijenoord & Delfshaven.

(deel)gemeente. Tegenstellingen tussen jongeren en gemeente en/of de politie worden eveneens belicht.

Polarisatie laat zich lastig direct meten. Er is een tendens dat onderzoekers metingen verrichten om sociaal vertrouwen onder burgers vast te stellen. **Sociaal vertrouwen zou de tegenhanger** zijn van polarisatie; hoe meer sociaal vertrouwen, hoe minder polarisatie en vice versa (Boutellier, Van Wonderen, Tan, De Groot & Nieborg, 2007). Het sociaal vertrouwen wordt vastgesteld met behulp van surveys onder bewoners. In Nederland heeft met name het Verwey-Jonker Instituut ervaring met dit type onderzoek. In het voorjaar van 2012 werd een grootschalig onderzoek in de gemeente Amsterdam afgerond (Broekhuizen & Van Wonderen, 2012).

Ook buiten Amsterdam worden leefbaarheid, sociale spanningen en veiligheidsgevoelens gemeten. Zo kan iedere gemeente landelijke, regionale en lokale gegevens raadplegen over veiligheid, leefbaarheid en slachtofferschap die beschikbaar gesteld worden in de Integrale Veiligheidsmonitor. Sommige gemeenten verzamelen op lokaal niveau extra informatie middels een leefbaarheidsmonitor. De gemeenten Albrandswaard, Barendrecht, Lansingerland, Hellevoetsluis, Maassluis, Middelharnis, Schiedam en Vlaardingen maken daar in de regio Rijnmond gebruik van. De gemeente Rotterdam maakt al jarenlang gebruik van de Sociale Index en een Veiligheidsindex. De Sociale Index meet (per deelgemeente) aan de hand van verschillende indicatoren onder andere de **aanwezige discriminatie en sociale binding met de buurt**. Zoals later in dit onderzoek duidelijk wordt, kunnen ook metingen over **ervaren overlast** een indicator zijn voor spanningen in een buurt.

In dit onderzoek wordt ook (ervaren) discriminatie als indicator voor polarisatie gebruikt. In de literatuur wordt veelvuldig op de relatie tussen discriminatie en polarisatie gewezen, al is er geen uitsluitsel over de richting van dat verband. Leidt discriminatie tot spanningen tussen bevolkingsgroepen? Of is dat andersom het geval? De gedeelde veronderstelling is dat discriminatie bij kan dragen aan het gevoel van verwijdering van andere groepen en de maatschappij (Moors, Balogh, Van Donselaar, De Graaff, 2009).

Het onderzoek naar polarisatie bestaat uit een kwantitatief en een kwalitatief gedeelte. Voor de kwantitatieve analyse is gebruik gemaakt van registraties van meldingen van (ervaren) discriminatie. Dit zijn ten eerste de meldingen die bij het meldpunt van RADAR zijn binnengekomen. Ten tweede heeft de politie Rotterdam-Rijnmond eenmalig de politieregistraties van het jaar 2009 van discriminatiezaken voor dit onderzoek beschikbaar gesteld.

Voor het kwalitatieve deel van het onderzoek zijn in alle (deel)gemeenten diepte-interviews gehouden met professionals en bewoners. In die interviews zijn ook andere onderwerpen besproken dan **discriminatie, leefbaarheid en veiligheid**. Aan de hand van vragen over de verhoudingen en het contact tussen groepen worden de **onderlinge binding, sociale cohesie en vertrouwen** gemeten. Ervaren (belangen)tegenstellingen zoals overlast, problematische (interetnische) contacten tussen inwonersgroepen en incidenten als gevolg van tegenstellingen bevorderen het 'wij-zijdenken' en polarisatie. **Overlast, pesten en intimidatie** door (etnische) groepen op straat of buurtniveau zijn 'bewezen' risicofactoren voor polarisatie (Boutellier et al., 2007). In de gesprekken wordt gevraagd naar ervaren knelpunten en naar succesfactoren die het samenleven positief beïnvloeden. In de volgende paragraaf wordt de methode van onderzoek verder toegelicht.

1.4 Methode van onderzoek

1.4.1 Kwantitatieve analyse: discriminatiemeldingen politie en RADAR

Om zicht te krijgen op uitingen van (interetnische of -religieuze) tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen en daarmee een eerste indruk te krijgen van de omvang en het voorkomen van polarisatie, is gebruik gemaakt van discriminatiemeldingen en -mutaties als indicator. De onderzoekers beschikken voor het jaar 2009 over politiemeldingen van discriminatie en meldingen die bij RADAR staan geregistreerd. In een eerste fase van het onderzoek zijn deze mutaties en meldingen geselecteerd indien een verband met polarisatie aannemelijk was. Mutaties en meldingen zijn in de selectie opgenomen als het ging om zaken waarbij mensen discriminatie ervoeren vanwege hun geloof, huidkleur of afkomst, of wanneer sprake was van antisemitisme en homohaat³. De ervaringen spelen zich af op buurtniveau, dan wel in de openbare ruimte of in (inter)groepsinteracties. Wil een melding iets zeggen over polarisatie, dan is het belangrijk dat die melding iets zegt over de verhouding tussen *groepen*. De discriminatie-ervaring kan zich afspelen tussen twee individuen, maar houdt verband met een bredere, onderliggende tegenstelling op groepsniveau (bijvoorbeeld met denkbeelden over een etnische groep). Op deze manier geven deze registraties een indicatie van tegenstellingen langs etnisch/religieuze scheidslijnen (of leefstijlen), die zich afspelen op buurtniveau dan wel in de openbare ruimte of tegenstellingen in (inter)groepsinteracties. In onderstaand kader geven we een overzicht van de criteria die zijn gebruikt voor het maken van de selectie.

Zoals gezegd hebben we gebruik gemaakt van geregistreerde discriminatievoorvallen zoals die bij politie en RADAR zijn geregistreerd. Omdat niet alle discriminatiemeldingen gelijk staan aan (potentiële) tegenstellingen (polarisatie), hebben we selectiecriteria opgesteld waarlangs alle registraties zijn beoordeeld. Die selectie is gebaseerd op het uitwerken van de operationalisering van het begrip polarisatie: *waargenomen tegenstellingen tussen burgers van verschillende etnische of etnisch-religieuze (bevolkings)groepen, die tot uiting komen in wij/zij denken, een harde toon ten opzichte van andere groepen, vermijding van contact, confrontaties en/of een gebrek aan vertrouwen.*

De selectie omvat discriminatie-incidenten in het samenleven en/of conflicten tussen verschillende bevolkingsgroepen waarbij het verschil in etniciteit en/of religie een rol speelt. Ook omvat de selectie incidenten waarbij het verschil tussen dader(groep) en slachtoffer(groep) is aangezet of gelabeld op grond van etnische of etnisch religieuze kenmerken. Deze incidenten kunnen zich afspelen tussen personen, groepen of gericht zijn tegen een symbolische plek. Ook de meldingen van mensen die in wij/zij termen, met een harde of onverdraagzame toon bij RADAR of op openbare fora over de aanwezigheid van allochtone/islamitische/joodse Nederlanders klagen, of zich beklagen over vermeend cultureel bepaald gedrag vallen binnen de selectie.

In het kort zijn die discriminatie-incidenten geselecteerd die voldeden aan een van onderstaande omschrijvingen:

1. Uitingen van zowel rechtsradicale als islamitisch radicale **symboliek**. Voorbeelden zijn symbolen (zoals hakenkruizen, White Power-tekens), kleding (of uitingen op kleding), vlaggen, graffiti, stickers etc. Ook websites met (rechts of islamitisch) radicale uitingen of in de vorm van bijvoorbeeld flyers of posters.
2. **Actief uitdragen van opvattingen** die rechtsradicaal of radicaal islamitisch zijn. Bijvoorbeeld tijdens demonstraties of bijeenkomsten. Het kan gaan om dreigementen of schelden (op straat

³ Verschillende extremistische groepen hebben overeenkomstige vijandbeelden en kanten zich in het bijzonder tegen de joodse bevolkingsgroep en tegen homoseksuelen.

- of in privésfeer) waarbij wordt teruggegrepen op rechtsradicaal of radicaal islamitisch gedachtegoed. Ook websites kunnen een middel of drager zijn van dergelijke opvattingen, of flyers of posters.
3. Incidenten van **antisemitisme en homohaat**, wanneer een verband met extremisme niet kan worden uitgesloten (verschillende extremistische groepen hebben overeenkomstige vijandbeelden en kanten zich in het bijzonder tegen de joodse bevolkingsgroep en tegen homoseksuelen).
 4. Een **conflict of confrontatie tussen verschillende bevolkingsgroepen** waarbij verschil in etniciteit/religie een rol speelt en waarbij het verschil in etniciteit/religie tussen dader en slachtoffer is aangezet. Bijvoorbeeld **burenruzies**, maar ook incidenten in het **amateurvoetbal**, tussen groepen jongeren **op straat of op school**, of een situatie waarin de melder (of slachtoffer) zich bedreigd/gepest voelt en er een etnische of religieuze lading speelt.
 5. Het uitsluiten van **mensen op grond van herkomst/huidskleur of religie bij voorzieningen, overheid, scholen en dergelijke** op grond van etniciteit of godsdienst, waarbij een verband met polarisatie kan worden verondersteld en een weerslag op het samenleven en/of de veronderstelde positie in de maatschappij.
 6. Registraties waarin personen hun grieven uiten ten aanzien van (aanwezigheid of gedrag) van allochtone Nederlanders en uiting geven aan **harde toon** (wij/zij denken) op fora of aan RADAR gericht.

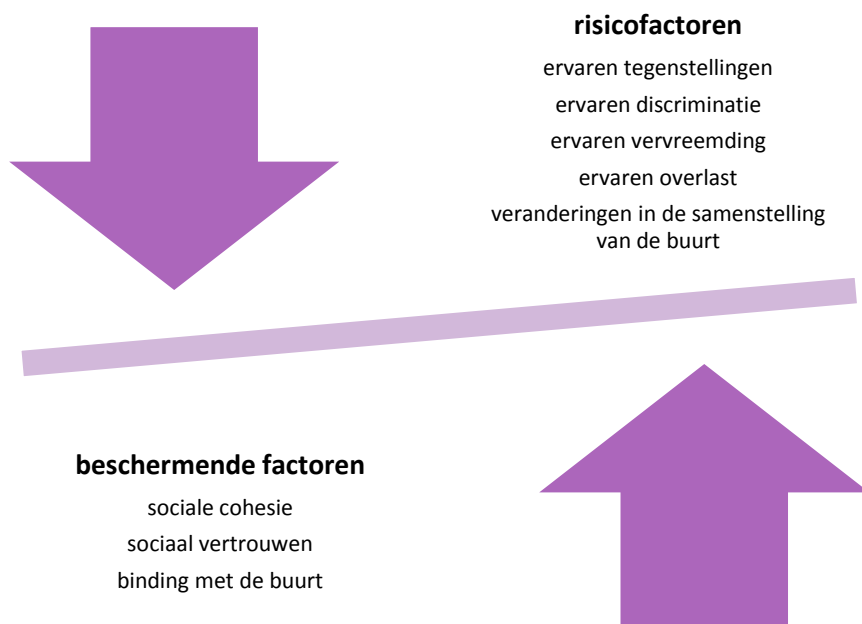
Meldingen zijn in een voorselectie uit het databestand verwijderd indien:

1. Het gaat om discriminatie op grond van handicap, leeftijd of burgerlijke staat.
2. Zowel de woonplaats van de melder als plaats voorval onbekend zijn of beiden buiten de regio Rotterdam-Rijnmond gelegen zijn.
3. Meldingen zo onduidelijk of kort zijn omschreven dat de melding niet goed kan worden beoordeeld.
4. Registraties van antisemitisme en homohaat waarbij 'jood' of 'homo' is gebruikt als belediging van ambtenaar in functie.

1.4.2 Kwalitatieve analyse: diepte-interviews

Wetende dat de discriminatieregistraties niet alles zeggen over de bestaande verhoudingen, zijn er aanvullende interviews gehouden. Enerzijds om meer zicht te krijgen op waargenomen uitingen van discriminatie. Wat nemen de geïnterviewden waar aan uitingen van intolerantie, spanningen en tegenstellingen, waar speelt dit zich af en welke gevolgen heeft dit? Anderzijds om polarisatie 'ruimer' te operationaliseren en daarmee beter zicht te krijgen op eventuele latente tegenstellingen. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om **ervaren overlast in de buurt, veranderingen in de (samenstelling) van de buurt, gevoelens van vervreemding**. Ook de factoren die remmend dan wel beschermend kunnen zijn op polarisatieprocessen kregen hierin de nodige aandacht, zoals **sociaal vertrouwen en sociale cohesie**.

Figuur 1 Factoren die van invloed zijn op de onderlinge verhoudingen en polarisatie

Vooraf is besloten om per deelnemende gemeente ongeveer 15 tot 20 interviews te houden, afhankelijk van de grootte van de gemeente. Voor de gemeente Rotterdam zijn 22 interviews gehouden verspreid over de vier deelgemeenten. De interviews duren minimaal drie kwartier, met een uitloop tot anderhalf uur. Soms schoof een collega, medevrijwilliger of buur van de respondent aan bij een interview, waardoor er meerdere respondenten tegelijkertijd zijn bevroegd.

De respondenten zijn geworven op basis van hun informatiepositie. Het gaat om professionals uit verschillende beroepsgroepen, die vanuit hun professe ervaring hebben met de interacties tussen mensen en/of in contact staan met kwetsbare groepen. Daartoe behoren voor dit onderzoek onder meer politie (wijkagenten), jongeren- en opbouwwerkers, medewerkers van VluchtelingenWerk, scholen, woningbouwcorporaties en gemeenteambtenaren die beleid ten uitvoer brengen voor onder meer (overlastgevende) jongerengroepen en nieuwkomers. Daarnaast zijn bewoners geïnterviewd over hun ervaringen, percepties en waardering van het samenleven tussen verschillende inwonersgroepen, de mogelijke veranderingen die zich daarin hebben voorgedaan en reacties op de komst van nieuwkomers in de gemeenschap. De bewoners die zijn geïnterviewd zijn 'actieve' bewoners, wat wil zeggen dat zij op de een of andere manier actief betrokken zijn bij de buurt of gemeente waarin zij wonen. Bijvoorbeeld als vrijwilliger van een bewonersorganisatie. De verschillende perspectieven en ervaringen vullen elkaar aan. Ongeveer driekwart van de geïnterviewde respondenten is professional, een kwart 'actieve bewoner'.

De vragenlijst die is gebruikt voor de interviews valt grofweg uiteen in zes delen/hoofdvragen (zie bijlage 1 voor de volledige vragenlijst). De respondenten wordt gevraagd een karakterisering van de gemeente/woon omgeving te geven (1), waarna gevraagd wordt naar de verschillende groepen in de gemeenschap en het onderling samenleven (2). Vervolgens stelt de onderzoeker vragen over de aard en omvang van incidenten tussen groepen of uitingen van polarisatie of radicalisme (3) en over mogelijke recente veranderingen (4). Ook wordt de respondenten gevraagd in te schatten of het om op zichzelf staande voorvallen gaat of frequent terugkerende uitingen/spanningen of conflicten en wat volgens hen het risico is op escalatie (5). Voorts vragen we hen naar ontwikkelingen of factoren

die volgens hen een remmende of bevorderende invloed hebben op polarisatie en naar hun visie op interventies die zij zinvol dan wel contraproductief achten in de bestrijding van polarisatie (6).

De bewoners krijgen iets andere vragen dan de professionals; hierin is de vraag leidend: *hoe beschouwen de betrokkenen de afstand tussen zichzelf, de lokale gemeenschap en de door hen gedefinieerde ander en op welke manier uiten zij dit?* Om deze vraag te kunnen beantwoorden en het interview goed te laten verlopen is een aparte vragenlijst ontwikkeld voor de interviews met bewoners (zie bijlage 2). De vragenlijst voor bewoners valt uiteen in vijf delen. Allereerst vragen we de respondent kort iets over zichzelf te vertellen, over zijn of haar 'geschiedenis' in de gemeente, waardering van het woonplezier en hoe hij of zij de gemeente zou omschrijven (1). Vervolgens gaan we dieper in op het samenleven in de gemeente, de aanwezigheid van groepen en de mogelijke tegenstellingen of spanningen tussen die groepen (2). Daarna vragen wij de respondent naar de betekenis van die spanningen of tegenstellingen voor hem of haarzelf, voor leden van de groep of voor andere groepen en naar (persoonlijke) ervaringen met discriminatie binnen de gemeente (3). Indien daartoe aanleiding was wordt vervolgens verder doorgevraagd naar de vertegenwoordiging van groepen in de gemeente en de 'machtsbalans' (4). Tot slot vragen wij de respondent naar gedeelde belangen tussen de groepen en hoe die zich verhouden tot de tegenstellingen. En stellen we de vraag welk advies de respondent zou geven aan een 'nieuwkomer' in de gemeente en of dit advies voor iedere nieuwkomer hetzelfde zou zijn, of dat daarin verschil zou zitten (5).

Respondenten zijn benaderd met de vraag of zij -vrijwillig- wilden deelnemen aan een onderzoek naar mogelijke polarisatie in hun gemeente. Gedurende het onderzoek bleek dat deze term soms te beladen was of onvoldoende concreet voor veel mensen. Om onnodige verwarring en weerstand te voorkomen vervingen de onderzoekers de term door 'de verhouding tussen verschillende groepen in hun deelgemeente'. Uiteindelijk was er zelden sprake van non-respons. In de volgende paragraaf wordt de werving van respondenten verder toegelicht.

1.5 Validiteit, betrouwbaarheid en de representativiteit van de onderzoeksgegevens?

1.5.1 Van het kwantitatieve onderzoek

Voor de kwantitatieve analyse is gebruikgemaakt van secundaire databestanden, afkomstig van de politie Rotterdam-Rijnmond en het meldpunt van RADAR. Beide organisaties beschikken over jarenlange expertise wat betreft het omgaan met discriminatiemeldingen en de registratie hiervan. De onderzoekers hebben voor dit onderzoek de meldingen gefilterd, zodat alleen relevante data overbleven. De selectie is gemaakt met vooraf opgestelde selectiecriteria. De criteria zijn gebaseerd op inzichten die verkregen zijn uit literatuur en eerder onderzoek. De selectie werd uitgevoerd door twee onderzoekers, die elkaar daarbij controleerden.

Zoals is vermeld worden de discriminatiemeldingen en -mutaties gezien als één van de indicatoren van polarisatie en op die manier zijn zij in dit onderzoek dan ook gebruikt. De kwantitatieve analyse kent daarbij een aantal beperkingen. In de eerste plaats is uit onderzoek bekend dat de registraties van discriminatie-ervaringen achterblijven bij het aantal gebeurtenissen als gevolg van onderrapportage (Boog, Dinsbach, Van Donselaar & Rodrigues, 2010). Niet alleen wordt discriminatie niet altijd herkend, ook wanneer dat wel het geval is, is de 'meldingsbereidheid' vaak laag. Omdat men bijvoorbeeld veronderstelt dat 'melden niet helpt', men de ervaring liever snel vergeet of omdat men bang is voor de gevolgen van het melden. Bij de politie kan daarnaast,

ondanks alertheid op het onderwerp, onderregistratie een rol spelen; wanneer een mishandeling of belediging alleen als zodanig wordt geregistreerd en het discriminatoire aspect niet wordt vastgelegd. De kwantitatieve data zeggen dus wel iets, maar vertellen niet het hele verhaal.

Ten tweede zijn voor het onderzoek slechts de gegevens van één jaar (het jaar 2009) gebruikt. De redenen hiervoor waren praktisch; er was slechts toestemming verleend door de korpsbeheerders voor het gebruik van de politieregistraties van het jaar 2009 en bovendien paste het niet binnen de tijd en scope van het onderzoek om het kwantitatieve deel dusdanig uit te breiden. In hoofdstuk 4 is in de tabellen en grafieken af te lezen dat het soms maar om kleine aantallen gaat, die mogelijk gevoelig zijn voor schommelingen.

De meerwaarde van het kwantitatieve onderzoek is dat het heeft laten zien dat een dergelijke exercitie interessante en relevante gegevens oplevert wat betreft het voorkomen van spanningen tussen bevolkingsgroepen in de regio. In combinatie met aanvullende data (waaronder andere kwantitatieve gegevens, bijvoorbeeld over sociaal vertrouwen, maar ook kwalitatieve data) geven de registraties van discriminatie een indicatie van polarisatie en laten zij vooral zien waar er mogelijk meer aan de hand is en op welke manier die spanningen zich uiten.

Tot slot werd gedurende het onderzoek steeds duidelijker welke rol ervaren overlast speelt in buurtconflicten en hoe verschillen in leefstijl en cultuur tot botsingen kunnen leiden. Voor vervolgonderzoek of monitoring is het volgens de onderzoekers dan ook aan te raden om spanningen rond overlast te meten als indicator van polarisatie. Bijvoorbeeld door een analyse van de overlastmeldingen die bij de politie en (deel)gemeenten worden gedaan. In het onderhavige onderzoek behoorde dit niet tot de mogelijkheden.

1.5.2 Van het kwalitatieve onderzoek

Zoals hierboven beschreven geeft een analyse die louter gebaseerd is op aan polarisatie gerelateerde discriminatiecijfers niet afdoende inzicht. Behalve om redenen van onderregistratie en onderrapportage en omdat discriminatie maar één van de indicatoren is, is de aanname dat polarisatie zich vooral 'onder de oppervlakte afspeelt' en daarmee buiten de registraties blijft. Om tot een vollediger beeld te komen zijn daarom diepte-interviews gehouden met professionals en bewoners die vanuit hun professie dan wel persoonlijke ervaring in de buurt zicht hebben op de lokale verhoudingen. Inzicht verkrijgen in polarisatie door middel van interviews met dergelijke doelgroep(en) is een gebruikelijke methode in polarisatieonderzoek (zie onder meer: Hogenstijn & van Middelkoop, 2008; Boutellier & Van Wonderen, 2007).

De interviews zijn gehouden met behulp van een vragenlijst met een aantal indicatoren of items. Deze items zijn op basis van literatuurstudie gekozen. In hoofdstuk 3 is meer te lezen over deze theoretische verkenning. De vragenlijsten zijn in het begin van het onderzoek regelmatig onderwerp van gesprek geweest binnen het team van onderzoekers en de begeleidingscommissie. De diepte-interviews gaven de onderzoekers uitgebreid de tijd om door te vragen en te controleren of er sprake is van wederzijds begrip: begrijpt de respondent waar de onderzoeker naar vraagt en is het antwoord voor de onderzoeker voldoende duidelijk? Vragen die onvoldoende duidelijk bleken, zijn in een vroeg stadium bijgesteld.

Om de betrouwbaarheid van het kwalitatieve onderzoek te waarborgen werkten de onderzoekers volgens een vast protocol. Zo zijn er tijdens de interviews aantekeningen gemaakt die na het interview zo spoedig mogelijk en uiterlijk binnen 24 uur zijn uitgewerkt. Ook is binnen het onderzoeksteam de nodige tijd besteed aan reflectie op de interviewtechniek en op het schrijven van de verslagen. Tot slot hebben de onderzoekers meerdere malen in koppels geïnterviewd. Zodat

zeker was en bleef dat de interviews op dezelfde juiste wijze werden aangepakt door de verschillende onderzoekers.

Eerder is al duidelijk gemaakt dat de keuze voor gesprekspartners gericht en bewust is gemaakt; respondenten zijn geselecteerd op basis van hun informatiepositie en/of betrokkenheid bij de deelgemeente. Bovendien is er via de 'sneeuwbalmethode' gewerkt; respondenten droegen andere relevante gesprekspartners aan. Deze werkwijze heeft gevolgen voor de representativiteit van de onderzoeksgegevens. Van representativiteit in wetenschappelijke zin kan alleen sprake zijn wanneer respondenten steekproefsgewijs worden geworven en dat is in dit onderzoek niet het geval. Het is overigens een algemeen kenmerk van een dergelijk kwalitatief onderzoek dat aan die eis van steekproefsgewijze werving niet kan worden voldaan. Dat doet geen afbreuk aan de waarde van de bevindingen, als het onderzoek deugdelijk wordt uitgevoerd volgens de criteria van kwalitatief wetenschappelijk onderzoek zoals in dit onderzoek gebeurd is. Bij de selectie van (voorgedragen of geselecteerde) gesprekspartners is indien mogelijk wel rekening gehouden met relevante achtergrondkenmerken zoals geslacht, herkomst, leeftijd en werkervaring of woonduur in de gemeente. Zodat een zo gevarieerd mogelijk gezelschap van respondenten werd geïnterviewd en in die zin representativiteit zo veel mogelijk werd benaderd.

We hebben voorts gekeken of het aantal respondenten voldoende groot was om tot gegronde uitspraken te komen. Volgens goed gebruik in kwalitatief onderzoek is daarvan sprake als een 'verzadigingspunt' is bereikt. Dit punt is in alle (deel)gemeenten bereikt; nieuwe interviews bleken dan geen nieuwe informatie meer op te leveren.

In totaal zijn in de gemeente Rotterdam 22 professionals en bewoners gesproken. Een overzicht is te vinden in bijlage 3. De respons was ongekend hoog. Vrijwel alle mensen die benaderd werden voor een interview stemden hiermee in. De bewoners werden doorgaans voorgedragen door sociale professionals. Zij legden een eerste contact en bij een positieve respons gaven ze ons de namen en contactgegevens door. Hoeveel mensen in dit proces afvielen, is ons niet duidelijk, maar het was waarschijnlijk zeer gering gezien de snelle reacties. Wel is het zo dat deze werkwijze een hogere mate van zelfselectie met zich mee brengt wat van invloed kan zijn op de bevindingen, omdat mensen die zich zorgen maken over polarisatie of het in hun omgeving menen te herkennen, zich mogelijk eerder aanmelden dan mensen die vinden dat er geen problemen zijn.

Over de aanwezigheid en de verhoudingen tussen de bevolkingsroepen in Rotterdam zijn moeilijk algemeen geldende uitspraken te doen. De situatie verschilt sterk per wijk. Er is gekozen voor een insteek per deelgemeente. Gezien het budget en de tijd was het niet mogelijk om alle deelgemeenten in het onderzoek te betrekken. We hebben ons beperkt tot een viertal. De keuze voor deze vier is vooral geleid door het aantal incidenten dat zich er voordeed blijkens de registraties. De deelgemeenten Centrum, Charlois, Delfshaven en Feijenoord kwamen daaruit het vaakst naar voren. Deze deelgemeenten zijn tamelijk kenmerkend voor de stad Rotterdam, maar wijken wel sterk af van de 'wittere' en meer welvarende deelgemeenten, waarvan de situatie niet is onderzocht. Vandaar dat we het voorbehoud maken dat de resultaten wel de situatie in de deelgemeenten weergeven, maar geen algemeen geldend beeld geven van de situatie in de stad Rotterdam in haar geheel.

1.5.3 Tot slot

Vanwege de aanpak en de aard van het onderzoek kunnen we geen *generaliserende* uitspraken doen over de stand van zaken wat betreft polarisatie in de stad Rotterdam. Het onderzoek geeft een weergave van aan polarisatie gerelateerde discriminatiemeldingen en de manier waarop die tegenstelling of intolerantie zich uit (bijvoorbeeld in graffiti of burenruzies). Daarnaast geeft het onderzoek een gedegen weergave van de meningen ten aanzien van de ervaren kwaliteit van het

samenleven door relevante professionals en bewoners, die daar vanuit hun functie en ervaring kennis van hebben. De interviews boden de mogelijkheid om gedetailleerde informatie te verkrijgen over lokale tegenstellingen, conflicten en incidenten die met polarisatie in verband worden gebracht. Ook kwam daarmee zicht op de huidige of toekomstige lokale ontwikkelingen die van invloed zijn op de verhoudingen in de (deel)gemeenten.

2. SFEERBEELD ROTTERDAMSE DEELGEMEENTEN

Rotterdam is een stad met een grote diversiteit. Deelgemeenten en wijken verschillen van elkaar qua inwonersaantallen, inkomensgroepen, sociale positie, groenvoorzieningen, sociale infrastructuur, de mate van bedrijvigheid en tal van andere kenmerken. Het aantal inwoners en de etnische diversiteit verschilt ook sterk per deelgemeente. Voor dit onderzoek beperken we ons tot de situatie in een viertal deelgemeenten. Dat zijn het Centrum, Charlois, Delfshaven en Feijenoord. Op basis van diverse cijfermatige gegevens (zie hoofdstuk 4) blijken dit enkele aandachtsgebieden.

2.1 Demografische gegevens, veiligheids- en sociale indexcijfers

In *Rotterdam Centrum* wonen ruim 30 duizend inwoners waarvan 53 procent (eerste of tweede generatie) allochtoon is. In de wijk het Oude Westen loopt dat percentage op tot 73 procent. Op de Sociale Index van Rotterdam van 2009 scoort het Centrum een 6,1. Deze score ligt iets boven het stedelijke gemiddelde. De deelgemeente scoort een voldoende voor onder meer leefomgeving en participatie van de bewoners. De sociale binding wordt aangemerkt als 'kwetsbaar'. Ook op de veiligheidsindex scoort de deelgemeente met een 4,9 ruim onder het stedelijk gemiddelde van 7,3

De deelgemeente *Feijenoord* telt ruim 70 duizend inwoners, waarvan 66 procent allochtoon. De Afrikaanderwijk kent zelfs ruim 80 procent allochtone bewoners. De deelgemeente Feijenoord heeft een lage indexscore (5,2). Problemen worden gesignaleerd in de participatie en het vinden van passende huisvesting. Alleen wat betreft de verhuismobiliteit scoort de deelgemeente voldoende; de mobiliteit is gering. Op de veiligheidsindex scoort de deelgemeente ook onder het stedelijk gemiddelde (5,9 resp. 7,3). In de deelgemeente scoren de wijken Bloemhof en Hillesluis het laagst (4,8 resp. 4,3).

In *Delfshaven* wonen bijna 73 duizend inwoners, waarvan 72 procent van allochtone oorsprong. Het krijgt een indexscore van 5,3. De participatie en huisvestingssituatie scoren onvoldoende. Het scoort wel een voldoende op het ontbreken van discriminatie, sociale inzet en sociale en culturele activiteiten. Op de Veiligheidsindex scoort de deelgemeente een 6, iets lager dan het stedelijk gemiddelde van 7,3. De wijken Middelland en het Nieuwe Westen scoren het laagst (5,0 resp. 5,3).

Van alle deelgemeenten scoort *Charlois* het laagst op de Sociale Index (5,1). De sociale binding is afgenomen vergeleken met een eerdere meting. De waardering van de leefomgeving is iets gestegen vergeleken met voorgaande jaren. In de conclusie wordt Charlois aangeduid als een kwetsbare deelgemeente. De deelgemeente heeft ruim 63 duizend inwoners, waarvan 58 procent van allochtone komaf. Op de veiligheidsindex scoort de deelgemeente ook laag ten opzichte van het stedelijk gemiddelde. De gemiddelde van de stad bedraagt 7,3. Charlois scoort slechts een 5,8. Opvallend zijn de grote verschillen per wijk; Tarwewijk en Zuidplein scoren zeer laag (3,9 resp. 4,4) terwijl Heijplaat en Wielewaal beide 8,2 scoren.

2.2 Sfeertekening door respondenten

Respondenten vonden het volgende kenmerkend aan 'hun' deelgemeenten.

Centrum

Onze gesprekspartners geven aan dat het Rotterdamse stadscentrum relatief dunbevolkt is, vergeleken met andere steden. Het Centrum wordt gedomineerd door winkels, kantoren en horeca. Dat betekent dat delen van het Centrum vaak meer 'bezoekers' kennen dan 'bewoners'. Om de binnenstad levendiger te maken en de hoge inkomensgroepen aan de stad te binden, zijn er in de afgelopen jaren wel veel nieuwe woningen gebouwd in de hogere prijsklasse. Aan de bewoners die

hier hun intrek namen wordt door de respondenten een ‘anonieme’ leefstijl toegekend. De interactie tussen buurtgenoten is gering, maar dit wordt niet geproblematiseerd. Van spanningen is zelden sprake. In de buurten rondom het stadscentrum bestaat een ander beeld. In deze woonwijken leven mensen dicht op elkaar en is er ook meer onderlinge interactie. Deze wijken zijn tevens zeer gemêleerd samengesteld. De allochtone Rotterdammers zijn bovendien van zeer uiteenlopende afkomst. Het Oude Westen is in die zin een wijk die tot de verbeelding spreekt. Smalle straten en gestapelde woningen rondom een bedrijvige winkelstraat met veel etnische ondernemers. Volgens de respondenten brengen de bewoners van het Oude Westen veel tijd door in de eigen wijk en voelen zij zich verbonden met hun wijk.

Delfshaven

De gesprekspartners vertellen dat ‘hun’ deelgemeente Delfshaven de laatste jaren een fikse impuls kreeg wegens de aanpak van de woningvoorraad, overlast en criminaliteit. Ondanks de verbetering in de leefbaarheid en veiligheid heeft de deelgemeente nog altijd een slecht imago. Dat doet volgens de respondenten geen recht aan de recente vooruitgang. Een respondent vat het als volgt samen; ‘de reputatie komt te voet en gaat te paard’. Ondanks ingrepen in de woningvoorraad, bestaat die nog altijd voornamelijk uit kleine woningen. De straten zijn smal en er zijn weinig openbare plekken (pleinen) waar mensen elkaar kunnen treffen. De pleinen die er zijn worden door jongerengroepen gedomineerd, wat volgens de respondenten bijdraagt aan gevoelens van onveiligheid en overlast. Het aandeel jongeren in de deelgemeente is hoog. De deelgemeente kent veel allochtone bewoners. Volgens de respondenten is er weinig sociale cohesie tussen de bewoners.

Feijenoord

De deelgemeente Feijenoord wordt door de respondenten beschreven als een zeer diverse deelgemeente. De onderlinge verschillen tussen de wijken zijn groot en dat weerspiegelt zich in de bevolkingssamenstelling. Veel inwoners van Feijenoord hebben hun wortels in Turkije en de groep is bovengemiddeld ondernemend. De bewoners van Marokkaanse origine zijn kleiner in aantal. Tussen de verschillende bevolkingsgroepen is weinig interactie, aldus de respondenten. De deelgemeente telt veel jonge inwoners. De meeste inwoners zijn sterk verbonden aan de eigen wijk en gemeenschap, menen de respondenten. Ze blijven er dan ook lange tijd wonen. De respondenten geven tevens aan dat etnische diversiteit al enkele decennia een gegeven is; daaraan is men al lang gewend.

Charlois

Ook Charlois is in etnisch opzicht een diverse deelgemeente. De woningvoorraad is toegankelijk en het verloop is groot, waardoor zich veel mutaties voordoen en zich telkens ‘nieuwkomers’ vestigen. Volgens de respondenten is het niet zozeer een deelgemeente waarvoor je kiest, als wel een deelgemeente waarvoor je (sneller) in aanmerking komt bij het zoeken naar een woning. Als mensen na verloop van tijd elders een woning kunnen krijgen, nemen ze dat aanbod aan. De inwoners van Charlois zijn volgens hen dan ook grotendeels mensen met een zwakke positie op de woningmarkt, waaronder starters en mensen die wegens stadsvernieuwing tijdelijk elders gehuisvest moeten worden. De deelgemeente kent volgens de respondenten in de afgelopen jaren veel instroom van MOE-landers (Midden- en Oost-Europeanen) en Antillianen. De binding met de buurt en de onderlinge sociale controle is zeer beperkt volgens onze gesprekspartners.

Gezien de verschillen tussen de deelgemeenten - en het buiten beschouwing laten van de overige deelgemeenten⁴- kunnen we geen generaliserende uitspraken doen over polarisatie in de stad Rotterdam. Bij de beschrijving van de polarisatieprocessen zullen we daar waar nodig en relevant de nuanceverschillen per deelgemeente aangeven.

⁴ Een groot deel van de deelgemeenten die buiten de analyse vielen, verschillen ook weer van deze deelgemeenten. Zo is de situatie in 'witte' en/of 'meer bemiddelde' deelgemeenten niet onderzocht.

3. Theoretische verkenningen rondom polarisatie

3.1 Inleiding

Onder polarisatie verstaan we in het onderzoek de verscherping van tegenstellingen langs etnische of etnisch-religieuze lijnen. Het rapport belicht uiteenlopende sociale factoren en processen waarvan een verband met polarisatie wordt verondersteld. Naast de empirische bevindingen uit het rapport, kan de link met enkele theoretische concepten uit de sociale wetenschap niet ontbreken. Conflicttheorieën en de dynamiek tussen ‘nieuwkomers’ en ‘gevestigden’ geven inzicht in het concept *tegenstellingen*. Discriminatie, sociale cohesie en sociaal vertrouwen zijn - blijkens onderzoek - eveneens van belang in het proces van polarisatie. Dat deze onderwerpen onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, neemt niet weg dat de richting tussen oorzaak en gevolg niet vaststaat. Dus of een gebrek aan sociale cohesie en de aanwezigheid van discriminatie oorzaak zijn van polarisatie of een gevolg, kan niet zonder meer worden vastgesteld.

3.2 Tegenstellingen in het licht van conflicttheorieën en intergroepsrelaties

In het dagelijks leven leggen mensen vaak het verband tussen schaarste en tegenstellingen. Deze alledaagse veronderstelling komt deels overeen met de wetenschappelijke principes van de conflicttheorie. Volgens de *realistische conflicttheorie* (Campbell 1965; Forsyth 1998) ontstaan conflicten tussen groepen omdat ze elkaars beconcurreren om schaarse goederen. Het kan gaan om concrete schaarse goederen zoals werkplekken en woonruimte en om abstracte schaarse goederen zoals macht of status. Soms zijn goederen dusdanig schaars dat deze maar aan één groep toekomt en de ander het zonder moet stellen.

De realistische conflicttheorie gaat er vanuit dat alle groepen deze goederen voor zichzelf proberen te houden en bij een ander trachten weg te houden. De theorie is onder meer gebaseerd op een experiment uit 1954 (Sherif, 1966). Tijdens het *Robber's Cave Experiment* werden 22 jongens van elf jaar, die deelnamen aan een vakantiekamp, verdeeld in twee groepen. De twee groepen reisden in verschillende bussen en verbleven op verschillende plaatsen van de camping. Tijdens de eerste week was er geen contact tussen de twee groepen. De activiteiten die ze deden, waren gericht op het vergroten van de verbondenheid binnen de groep. In de tweede week leerden de groepen elkaar kennen en werden er (sport)wedstrijden tussen de twee groepen georganiseerd. De groepen vertoonden vijandig gedrag: vernietigden elkaars vlaggen, overvielen de andere groep en vochten met elkaar. Naast confrontaties *tussen* de groepen, nam de verbondenheid *binnen* de groep toe. De jongens hadden een sterke voorkeur voor leden van hun eigen groep en een afkeer van leden van de andere groep. De laatste fase van het experiment bestond uit het reduceren van de rivaliteiten en het reguleren van het conflict. Hiertoe werden in beginsel leuke en niet-competitieve activiteiten voor de twee groepen georganiseerd. Dit had echter geen effect. Daarom werden er doelen geïntroduceerd die alleen door onderlinge samenwerking bereikt konden worden. Een enkele taak alleen kon de rivaliteiten niet reduceren, maar door een verscheidenheid aan taken was het mogelijk om de groepen bij elkaar te brengen.

De strekking van de realistische conflicttheorie is dat tegenstellingen beginnen rondom schaarste (bijvoorbeeld een traktatie die alleen winnaars toekomt); dat ze kunnen worden gevoed door de verbondenheid binnen de groep te bevorderen, dat de afstand tussen de groepen kan worden vergroot door concurrentie te vergroten en dat de afstand gereduceerd kan worden door doelen te stellen die uitsluitend door samenwerking tussen de groepen kunnen worden bereikt.

De theorie van het minimale groepenparadigma (zie bijvoorbeeld Messick & Mackie, 1989) verklaart waarom mensen de eigen groep vervolgens bevoordelen ten koste van de ander. Ze streven naar

een maximaal verschil tussen henzelf en de ander, ook al is het onderscheid triviaal. Op basis van deze theorie is schaarste tussen verschillende groepen niet eens nodig voor intergroepsdiscriminatie.

In een experimentsetting zijn de verschillende groepen duidelijk van elkaar te onderscheiden, maar hoe bepalen mensen in het dagelijks leven tot welke groep 'wij' behoren (en wie we dus bevoordelen) en wie we onder 'zij' verstaan (wie dus benadeeld dient te worden)? Enkele theorieën uit de sociale psychologie bieden aanknopingspunten voor de beantwoording van deze vraag.

Het is mensen eigen om onderscheid aan te brengen tussen henzelf en de buitenwereld. Ons zelfbeeld bestaat uit een persoonlijke en een sociale identiteit. De sociale identiteitstheorie van Tajfel en Turner (1979) gaat er vanuit dat mensen voor een positief zelfconcept de eigen groep vergelijken met een relevante vergelijkingsgroep. Als deze sociale vergelijking positief uitvalt dan krijgt het individu een positieve sociale identiteit en daarmee ook een meer positief zelfbeeld. Omdat mensen tot een groep willen behoren die zich positief onderscheidt, zullen zij desnoods verschillen *creëren*. Blokland-Potters (1998) stelt dat stereotype categorisering plaatsvindt wanneer de sociale identificatie van de 'ander' gebaseerd wordt op uiterlijke kenmerken, incidentele gebeurtenissen of uit de media opgepikte gemeenschappen, zonder daadwerkelijke interactie.

In een beschouwing van intergroepsrelaties kan een referentie naar Elias' (en Scotsons) klassieke theorie van gevestigden en buitenstaanders niet ontbreken. In het befaamde onderzoek dat in 1965 werd gepubliceerd, zetten de auteurs uiteen hoe de instroom van nieuwe bewoners (arbeiders) door de gevestigde bewoners wordt gepercipieerd. De laatste groep, die wordt gekenmerkt door een hechte onderlinge verbondenheid, classificeert de nieuwkomers als mensen met een fundamenteel andere levenswijze. In de hechte netwerken van de gevestigden worden veel negatieve verhalen verspreid over het afwijkende gedrag van de nieuwkomers. De nieuwkomers ervaren op hun beurt afstandelijkheid van de gevestigde bewoners, waardoor de sociale afstand toeneemt. Elias zag het proces van uitsluiting dan ook als een 'wederzijds proces van uitsluiting en zelfuitsluiting'.

Bovengenoemde onderzoeken zijn 'klassiekers' uit de sociale wetenschappen. De theorieën en experimenten zijn meermaals tegen het licht gehouden en herhaald. Deze onderzoekstraditie leverde zowel materiaal op dat de theorieën ondersteunt, als materiaal dat de theorieën (deels) ontkracht. Daar het geen exacte wetenschap is zal "de" ultieme waarheid dan ook niet gevonden worden. Wel zijn de sociaal wetenschappers het er over eens dat de bovengenoemde beginselen belangrijke uitgangspunten zijn in het duiden van sociale processen.

Het onderzoek van Elias en Scotson blijft relevant, ook al speelde het onderzoek zich af in Groot-Brittannië en ging het in het onderzoek niet om interetnische verhoudingen. Dat hetzelfde principe ook nu in Nederland opgeld doet, blijkt uit enkele recente studies in eigen land. Zo zetten Hogenstijn en Van Middelkoop (2008) de principes van gevestigden, buitenstaanders en de machtbalans uiteen naar aanleiding van hun onderzoeken in de gemeenten Veenendaal en Amerongen. Zij hebben de klassieke theorie aangevuld met ruimtelijke en sociale kaders en hanteren het model voor Analyse van Dynamiek op de Machtbalans in Conflictsituaties (AMDC).

Zij wijzen op het belang van het 'onderscheidend kenmerk' tussen de groepen dat bepaald kan worden door onveranderlijkheid van het kenmerk, de fysieke herkenbaarheid ervan, de beeldvorming rondom het kenmerk, de organisatiegraad rondom het kenmerk en het tijdsaspect. Om een concreet voorbeeld te nemen kan het gaan om etnische groepen die uiterlijk herkenbaar ('anders') zijn, waarover negatieve beeldvorming bestaat en die zich als uniforme groep

manifesteren of als zodanig gezien worden. Momenteel voldoen veel allochtone groepen aan deze 'vereisten'.

Regels en normen, en dan met name de kennis ervan, zijn een tweede belangrijke determinant in de onderlinge verhoudingen. Wie de (ongeschreven) regels kent, en zich eraan houdt, kan meer invloed aanwenden dan degene die de regels niet kent of overtreedt. Het kan gaan over uiteenlopende ongeschreven regels zoals hoe je met je burens omgaat, je woning verzorgt of al dan niet de auto wast op zondag. Vervolgens is de positie van de groep op de machtbalans gebaseerd op het bezit van machtbronnen, bestaande uit bezit, leiderschapspositie, groepsgrootte, netwerk en historisch voordeel. Dat betekent in de praktijk dat mensen met een langere woontijd, ingangen en netwerken in besluitvormingsgremia, en die behoren tot een groep die er in omvang toe doet, in een gunstiger positie zitten dan zij die dat niet hebben. Het vierde element bestaat uit de individuele keuze voor strategieën; op lokaal niveau -inclusie versus uitsluiten-, het bovenlokaal mobiliseren van groepen en het herschalen van het conflict. Dit betekent concreet de strategie die mensen aanwenden om hun invloed te vergroten door bijvoorbeeld in de gemeente meer draagvlak te krijgen, aan te sluiten bij mensen met een betere machtspositie, andere groepen proberen uit te sluiten of mensen te mobiliseren, eventueel van buiten de (deel-)gemeente.

Het conflict tussen buitenstaanders en gevestigden is het verwerven of vergroten van macht van de eerstgenoemde groep, en bestaat voor de tweede groep uit het behoud van de macht. Mocht de invloed van de 'buitenstaanders' toenemen, dan signaleren Hogenstijn en Van Middelkoop (2008) een afname van de invloed onder de gevestigden - en soms zelfs zelfuitsluiting.

Recent is onderzoek verschenen naar autochtone 'achterblijvers' in gemengde of veranderende wijken in relatie tot de conflicttheorie. Hier lijkt het conflict te gaan over het gebruik van de buitenruimte en de ervaren overlast. Onderzoeken van onder meer Boutellier en collega's (2007) en Van Wonderen en Boutellier (2007) gaan uit van een verband tussen de (ervaren) overlast en polarisatie tussen bevolkingsgroepen. Klachten over overlast kunnen duiden op polarisatie wanneer overlastgevend gedrag of botsende leefstijlen in verband worden gebracht met etnisch-culturele of etnisch-religieuze verschillen tussen de belanghebbenden. Onderzoek naar ervaringen van autochtone burgers met de multi-etnische samenleving wijst uit dat deze groep vooral geluidsoverlast van (spelende) kinderen, verloedering en overlastgevend gedrag van jongeren bestempelt als cultureel bepaalde overlast (De Gruijter, Smits van Waesberghe & Boutellier, 2010). Op deze punten verschillen de onderlinge opvattingen van bevolkingsgroepen. Autochtone burgers verwachten op deze punten aanpassing aan de "Nederlandse norm" en blijven teleurgesteld zolang dat niet gebeurt en hebben verschillende manieren om hier mee om te gaan. Een groot deel van de mensen mijdt vervolgens contact met allochtone buurtbewoners, anderen participeren volop in politieke of maatschappelijke organisaties en weer anderen dreigen met eigenrichting.

Ook hier zijn dus aanknopingspunten met de klassieke theorieën waarbij conflicten worden ervaren als gevolg van (demografische) veranderingen en er een scheidslijn wordt aangebracht tussen de gevestigden en de nieuwkomers. In dergelijke conflicten waarbij er tevens etnische of etnisch-religieuze verschillen bestaan tussen de groepen, krijgen tegenstellingen een etnisch-culturele lading.

Veel mensen, waaronder respondenten uit het onderzoek, vinden het lastig in te schatten hoeveel gewicht ze moeten toekennen aan deze onderscheidende factor (eticiteit en/of religie). Volgens Witte (2010) wordt de rol van racisme vaak onderschat. Hij constateert dat interetnische conflicten en confrontaties al vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw spelen en dat ze in het eerste decennium van de 21ste eeuw op lokaal niveau nog altijd een rol spelen, hoewel het racistische karakter vaak wordt omzeild of nadrukkelijk ontkend.

3.3 De rol van beeldvorming, stereotyperingen en discriminatie in etnische tegenstellingen

Het is mensen eigen om onszelf en anderen in te delen op basis van categorieën, grotendeels gebaseerd op groepslidmaatschap. Dit proces wordt in de sociale psychologie omschreven als sociale categorisatie. Sociale categorisatie helpt ons de wereld om ons heen te begrijpen en snel beslissingen te nemen, maar er zijn ook nadelen aan verbonden. Door de neiging om mensen in categorieën in te delen, ontstaan makkelijk stereotypen. Stereotypering duidt op het toekennen van groepeigenschappen aan alle individuele leden van de betreffende groep, ongeacht de persoonlijke eigenschappen van de individuele leden. Bovendien zijn stereotypen dikwijls overdreven en negatief. Eenmaal ontwikkelde stereotiepe denkbeelden beïnvloeden onze waarneming en ons geheugen zodat wij gebeurtenissen om ons heen zo interpreteren dat zij met onze stereotypen overeenkomen, waardoor stereotypen zich heel moeilijk (laten) veranderen (Forsyth 2006). Stigmatisering (Goffman, 1963) duidt op een hardnekkige negatieve beeldvorming over een groep, die voor het individuele groepslid de status verlaagt en hem of haar voor sociale acceptatie diskwalificeert.

Etniciteit en/of geloof is in de huidige Nederlandse samenleving een vaak toegepast onderscheidend kenmerk in sociale categorisering. De beeldvorming over etnische minderheden is de afgelopen jaren aantoonbaar verslechterd. Dat geldt ook sterk voor de beeldvorming over moslims. Turkse en Marokkaanse Nederlanders zijn van mening dat het beeld in Nederland over de Islam (te) negatief is (Forum, 2008). Ook andere groepen, zoals MOE-landers (Teeffelen & Zweers, 2010) en Antillianen (Gijsberts & Vervoort, 2007), hebben te maken met negatieve beeldvorming als gevolg van stereotypen.

Stereotypen en negatieve beeldvorming over groepen kunnen de maatschappelijke kansen van de groep als geheel (negatief) beïnvloeden, als ze de kansen van de individuele leden beperken, ongeacht of hun profiel wel of niet aan het beeld voldoet. Als deze denkbeelden zich vertalen in achterstelling of benadeling, kunnen we spreken van discriminatie. De Trendanalyse Polarisatie (Moors et al., 2009) toont aan dat Nederland in Europees perspectief hoge aantallen (gepercipieerde) discriminatie kent. De auteurs wijzen de media aan als katalysator van interetnische spanningen. Sociaal-culturele vraagstukken raken in toenemende mate verbonden met sociaal-economische kwesties waardoor het debat 'dichter op de huid' komt te zitten van grote groepen Nederlanders. Bepaalde etnische groepen worden stelselmatig in verband gebracht met problemen, wat stigmatisering in de hand werkt.

Het gevoel minder kansen te krijgen dan anderen, minder voor vol te worden aangezien en het ervaren van achterstelling en discriminatie vormen een risico voor het sociaal vertrouwen (Evenblij, 2007; Van Wonderen et al., 2007). Dat geldt voor de relatie tussen kwetsbare groepen en de maatschappij en/of instituties, maar kan zich ook op buurtniveau uiten. Wanneer frustraties van de ene partij en ervaren overlast door de andere partij ervoor zorgen dat groepen langdurig tegenover elkaar komen te staan kan het samenleven op buurtniveau erdoor onder druk komen te staan (Van Wonderen & Magry, 2008). Zeker wanneer het gedrag van bepaalde mensen in de buurt overeenkomt met de stereotiepe en negatieve beeldvorming.

3.4 Interetnisch contact

Het gezegde dat onbekend onbemind maakt, leidt vaak tot de veronderstelling dat bekend bemind kan maken. Dit is het uitgangspunt van de zogenoemde contacttheorie van Allport (1954) waarin gesteld wordt dat wederzijdse vooroordelen kunnen worden bestreden door contacten tussen individuen van verschillende, eventueel tegenover elkaar staande, etnische groepen. Aan dat contact verbindt hij een viertal voorwaarden. In eerste instantie moet het contact worden

aangegaan tussen 'gelijke status groepen'. Dat betekent niet dat ze een vergelijkbare sociaal-economische status moeten hebben, maar wel een gelijke status in het 'spelersveld' (dus: contact tussen twee leerlingen en niet tussen een leerling en een leerkracht). Institutionele ondersteuning is een tweede voorwaarde, bij het vaststellen van normen die groepsgrenzen overstijgen. Gemeenschappelijke doelen en samenwerking is een derde voorwaarde. De vierde is die van een overkoepelende identiteit (bijvoorbeeld: Rotterdammer, ouder, mens).

In een recente publicatie van het SCP (Gijsberts, Vervoort, Havekes & Dagevos, 2010) wordt nagegaan in hoeverre autochtone Nederlanders en migrantengroepen sociale contacten met elkaar onderhouden en welke opvattingen zij over elkaar hebben. Daarbij is de relatie tussen de samenstelling van de buurt en interetnisch contact en beeldvorming bestudeerd. De onderzoekers ontdekten onder meer dat ruim een derde van de Turkse Nederlanders in de vrije tijd nooit contact heeft met autochtone Nederlanders. Dit geldt ook voor bijna 30 procent van de Marokkaanse Nederlanders, 14 procent van de Surinaamse Nederlanders en 17 procent van de Antilliaanse Nederlanders. Van de autochtone Nederlanders gaat 52 procent in de vrije tijd nooit om met niet-westerse migranten. Turkse Nederlanders blijken het minst vaak contact te hebben met leden van andere allochtone groepen; het is van de onderzochte groepen de meest intern gerichte. Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders gaan vaker met leden van andere niet-westerse groepen om. Marokkaanse Nederlanders bevinden zich hier tussenin.

De studie (Gijsberts et al., 2010) laat tevens zien dat bij niet-westerse migranten de mate van interetnisch contact wordt geremd door de etnische concentratie van de buurt. Hoe gekleurer de wijk, hoe vaker zij contact hebben met allochtonen en hoe minder vaak met autochtonen. Daarbij komt dat migranten die in een buurt met veel herkomstgenoten wonen, minder vaak omgaan met leden van andere migrantengroepen, waarschijnlijk omdat zij vooral omgaan met de eigen herkomstgroep.

In een 'concentratiewijk' gaan autochtonen volgens de onderzoekers juist vaker om met niet-westerse migranten dan autochtonen die in een 'witte' wijk wonen. De onderzoekers spreken van een buurteffect: de ontmoetingskans in de buurt speelt een rol bij het aangaan van interetnisch contact. Een andere bevinding van het onderzoek is dat migranten in sociaal-economisch zwakkere buurten vaker omgaan met autochtone Nederlanders en leden van andere migrantengroepen dan in buurten die er in sociaal-economisch opzicht beter voor staan. De onderzoekers zoeken de verklaring hiervoor in de 'homogeniteitstheorie' die ervan uit gaat dat mensen een voorkeur hebben voor mensen die op henzelf lijken. Naast etniciteit spelen daarbij ook opleidingsniveau en maatschappelijke positie een rol. Een laatste belangrijke constatering van de onderzoekers is dat voor het interetnisch contact individuele effecten belangrijker zijn dan het buurteffect. Opleidingsniveau, de beheersing van de Nederlandse taal en migratiegeneratie zijn dus belangrijker voorspellers van interetnisch contact dan de mate van etnische concentratie van de buurt. De mate van etnische concentratie is op zijn beurt wel belangrijker dan andere buurtkenmerken, zoals de verhuismobiliteit en de criminaliteitscijfers.

3.5 Sociale cohesie en sociaal vertrouwen

Tot slot aandacht voor de begrippen sociale cohesie en sociaal vertrouwen in relatie tot polarisatie; in hoeverre heeft heterogeniteit invloed op de sociale cohesie op buurtniveau?

Volgens Boutellier en collega's (2007) neemt de neiging tot polarisatie af naarmate het sociaal vertrouwen hoger is. Ook het omgekeerde kan het geval zijn: processen van polarisatie ondermijnen het aanwezige sociale vertrouwen in de buurt. Investerings in binding komen dan ten

goede aan het bevorderen van sociaal vertrouwen. Sociaal vertrouwen wordt volgens Meurs (2008) niet alleen bevorderd door ‘verbinden’, maar ook door ‘verheffen’. Bij verbinden staat het versterken van verbanden tussen en binnen groepen centraal. Bij verheffen gaat het om het creëren van kansen voor achterblijvers.

Bij het verbreden van de sociale verbanden is het onvoldoende als alleen wordt voldaan aan de voorwaarden van persoonlijk contact en dialoog. Een gemeenschappelijk doel hebben en de noodzaak tot samenwerken zijn daarbij tevens essentieel (Meurs, 2008). Volgens Meurs streven burgers tegenstrijdige doelen na en die tegenstrijdigheid zorgt voor veranderende verhoudingen. Niet alleen tussen burgers onderling, maar ook tussen burger en overheden. Dit beeld wordt bevestigd in een recent onderzoek onder autochtone burgers over nieuwe Nederlanders en de overheid (De Gruijter et al., 2010).

Onder het begrip sociale cohesie worden uiteenlopende dingen verstaan. Er is dan ook kritiek op het gebruik van een dergelijk containerbegrip om sociale verbanden aan te duiden. Lupi (2008) legt bloot hoe de term 'sociale cohesie' is komen te staan voor uiteenlopende sociale processen en dat de vooronderstelde onderlinge binding van weleer berust op een hardnekkige mythe.

Het begrip ‘sociaal vertrouwen’ zoals dat wordt beschreven door Fukuyama (1995, zoals geciteerd in De Gruijter et al., 2010), duidt op de onderlinge betrokkenheid van mensen. Dit vertrouwen staat onder druk. Komter, Burgers & Engbersen (2000) stellen dat mensen het gevoel hebben dat sociale verbanden in de huidige samenleving uit elkaar vallen en dat de samenleving gekenmerkt wordt door individualisering, globalisering, instroom van migranten en (economische) onzekerheid. Dit zorgt ervoor dat wat eens ‘bekend en vertrouwd’ was nu ‘vreemd en soms bedreigend’ overkomt. De toename van bestaansonzekerheid en het ongenoegen dat daarmee samenhangt, kan zich uiten in etnische spanningen. De toegenomen onoverzichtelijkheid van de hedendaagse samenleving draagt bij aan gevoelens van maatschappelijke desintegratie onder burgers, waardoor verschillen tussen groepen eerder de nadruk krijgen dan overeenkomsten.

3.6 Tot besluit

Om polarisatie (verscherping van tegenstellingen langs etnisch of etnisch religieuze lijnen) te kunnen meten of duiden, moeten verschillende sociale processen beschouwd worden. Theoretische beginselen van de sociale wetenschappen bieden daarvoor aanknopingspunten. Van een overkoepelende polarisatietheorie is geen sprake. Wel zijn elementen uit de conflicttheorieën, de rol van beeldvorming, stereotyperingen en discriminatie in tegenstellingen, interetnisch contact en sociale cohesie belangrijke elementen. Deze theoretische beginselen zijn, ondanks dat zij geen afgerond geheel vormen, van belang voor de bepaling van de methode en bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten. In de conclusie van dit rapport zullen de empirische resultaten en de in dit hoofdstuk gepresenteerde theorieën met elkaar in verband worden gebracht.

4. AARD EN OMVANG POLARISATIE; Kwantitatieve (secundaire) analyse van de gegevens van de politie en RADAR

4.1 Inleiding en verantwoording

Tussen polarisatie en discriminatie wordt een verband verondersteld (Boutellier et al., 2007; Moors et al., 2009), maar over de richting van de causaliteit bestaat geen uitsluitel. Zo zou polarisatie zich zowel kunnen uiten in discriminatie, als dat discriminatie kan bijdragen aan polarisatie tussen groepen. Ook moet vermeld worden dat polarisatie zich op vele andere manieren kan uiten dan in discriminatie en dat niet alle discriminatievoorvallen verband houden met polarisatie langs etnische of etnisch-religieuze scheidslijnen.

Desalniettemin hebben we gekozen voor een analyse van discriminatieregistraties omdat deze:

- a) te ontleen zijn aan twee vrijwel aanvullende databestanden van RADAR en de politie en
- b) voor de hele regio beschikbaar zijn.

Met de eerder genoemde notie in het achterhoofd dat niet alle discriminatievoorvallen wijzen op polarisatie, zijn de incidentregistraties beoordeeld aan de hand van selectiecriteria. Die selectie is gebaseerd op het uitwerken van de operationalisering van het begrip polarisatie: *waargenomen tegenstellingen tussen burgers van verschillende etnische of etnisch-religieuze (bevolkings)groepen, die tot uiting komen in wij/zij denken, een harde toon ten opzichte van andere groepen, vermijding van contact, confrontaties en/of een gebrek aan vertrouwen.*

De voorvallen die in onderstaande analyse zijn opgenomen omvatten discriminatie-incidenten in het samenleven en/of conflicten tussen verschillende bevolkingsgroepen waarbij het verschil in etniciteit en/of religie een rol speelt. Ook omvat de selectie incidenten waarbij het verschil tussen dader(groep) en slachtoffer(groep) is aangezet of gelabeld op grond van etnische of etnisch-religieuze kenmerken. Deze incidenten kunnen zich afspelen tussen personen, groepen of gericht zijn tegen een symbolische plek. Ook de meldingen van mensen die in wij/zij termen, met een harde of onverdraagzame toon bij RADAR of op openbare fora over de aanwezigheid van allochtone/islamitische/joodse Nederlanders klagen, of die zich beklagen over vermeend cultureel bepaald gedrag, vallen binnen de selectie.

In het kort zijn die discriminatie-incidenten geselecteerd die voldeden aan een van onderstaande omschrijvingen:

7. Uitingen van zowel rechtse radicale als islamitisch radicale **symboliek**. Voorbeelden zijn symbolen (zoals hakenkruizen, white power-tekens), kleding (of uitingen op kleding), vlaggen, graffiti, stickers etc. Ook websites met (rechts of islamitisch) radicale uitingen of uitingen in de vorm van bijvoorbeeld flyers of posters.
8. **Actief uitdragen van opvattingen** die rechtse radicaal of radicaal islamitisch zijn. Bijvoorbeeld tijdens demonstraties of bijeenkomsten. Het kan gaan om dreigementen of schelden (op straat of in privé sfeer) waarbij wordt teruggegrepen op rechtse radicaal of radicaal islamitisch gedachtegoed. Of om websites met (rechts of islamitisch radicale uitingen) of uitingen in de vorm van bijvoorbeeld flyers of posters.
9. Incidenten van **antisemitisme en homohaat**, wanneer een verband met extremisme niet kan worden uitgesloten (verschillende extremistische groepen hebben overeenkomstige vijandbeelden en kanten zich in het bijzonder tegen de joodse bevolkingsgroep en tegen homoseksuelen).

10. Een **conflict of confrontatie tussen verschillende bevolkingsgroepen** waarbij verschil in etniciteit/religie een rol speelt en waarbij het verschil in etniciteit/religie tussen dader en slachtoffer is aangezet. Bijvoorbeeld burenruzies, maar ook incidenten in het amateurvoetbal, tussen groepen jongeren op straat of op school, of een situatie waarin de melder (of slachtoffer) zich bedreigd/gepest voelt en er een etnische of religieuze lading speelt.
11. Het **uitsluiten van mensen op grond van herkomst/huidskleur of religie bij voorzieningen, overheid, scholen en dergelijke** op grond van etniciteit of godsdienst, waarbij een verband met polarisatie kan worden verondersteld en een weerslag op het samenleven en/of de ervaren positie in de maatschappij.
12. Registraties van voorvallen waarin mensen hun grieven uiten ten aanzien van (aanwezigheid of gedrag) van allochtone Nederlanders en hieraan uiting geven op **harde toon** (wij/zij denken) op fora of in aan RADAR gerichte berichten.

Meldingen zijn in een voorselectie uit het databestand verwijderd indien:

1. Het gaat om discriminatie op grond van handicap, leeftijd of burgerlijke staat.
2. Zowel de woonplaats van de melder als plaats voorval onbekend zijn of beiden buiten de regio Rotterdam-Rijnmond gelegen zijn.
3. Meldingen die niet goed kunnen worden beoordeeld omdat ze onduidelijk of summier beschreven zijn.

4.2 Onderrapportage en onderregistratie

Het is bekend dat slechts een beperkt deel van de ervaren discriminatie wordt gemeld bij politie of antidiscriminatiebureaus (Boog, Dinsbach, Van Donselaar & Rodrigues, 2009). Als mensen ervaren discriminatie nergens melden, is er sprake van onderrapportage. De redenen om niet te melden zijn veelvuldig en uiteenlopend. Ze hebben deels te maken met de intrinsieke motivatie (niet belangrijk genoeg, geen tijd aan willen besteden), de verwachte opbrengst (helpt melden?) en de bekendheid met de mogelijkheid om te melden.

Er zijn verschillende pogingen ondernomen om te achterhalen hoe de aantallen discriminatieregistraties zich verhouden tot de aantallen incidenten die zich in werkelijkheid voordoen. Bij gebrek aan gedegen Nederlands onderzoek baseerde Van Donselaar (Boog et al., 2009) zich voor de schattingen van racistisch geweld op internationaal onderzoek. Het aantal meldingen zou met een factor 4 tot 40 vermenigvuldigd moeten worden. Deze marge is dusdanig ruim dat we ons kunnen afvragen of dit de vraag zinvol kan beantwoorden. Sinds enkele jaren wordt grootschalig survey-onderzoek naar discriminatie-ervaringen gedaan onder de bevolking. Daaruit blijkt dat 70 procent van de ervaringen sowieso niet wordt gemeld (Boog et al., 2009). Van de zaken die wel aangebracht worden via bijvoorbeeld klachtencommissies, worden slechts enkelen gemeld bij politie en/of antidiscriminatievoorzieningen.

In de jaarlijkse omnibusenquête wordt inwoners van Rotterdam gevraagd of en in hoeverre zij in de afgelopen 12 maanden discriminatie hebben ervaren. Over 2009 en 2010 gaf 18 procent van de ondervraagden aan dat zij zich in die periode gediscrimineerd voelden.⁵

Van onderregistratie is sprake wanneer politiemeldingen met een discriminatie-element niet als zodanig worden weggeschreven maar als commune delicten worden geregistreerd. Er wordt dan geen onderscheid gemaakt tussen 'gewone' bekladdingen, vernielingen, bedreiging of geweld en

⁵ Uitkomsten van RADAR-opdracht onderzoeksvragen naar discriminatie-ervaringen onder Rotterdammers (COS, 2011).

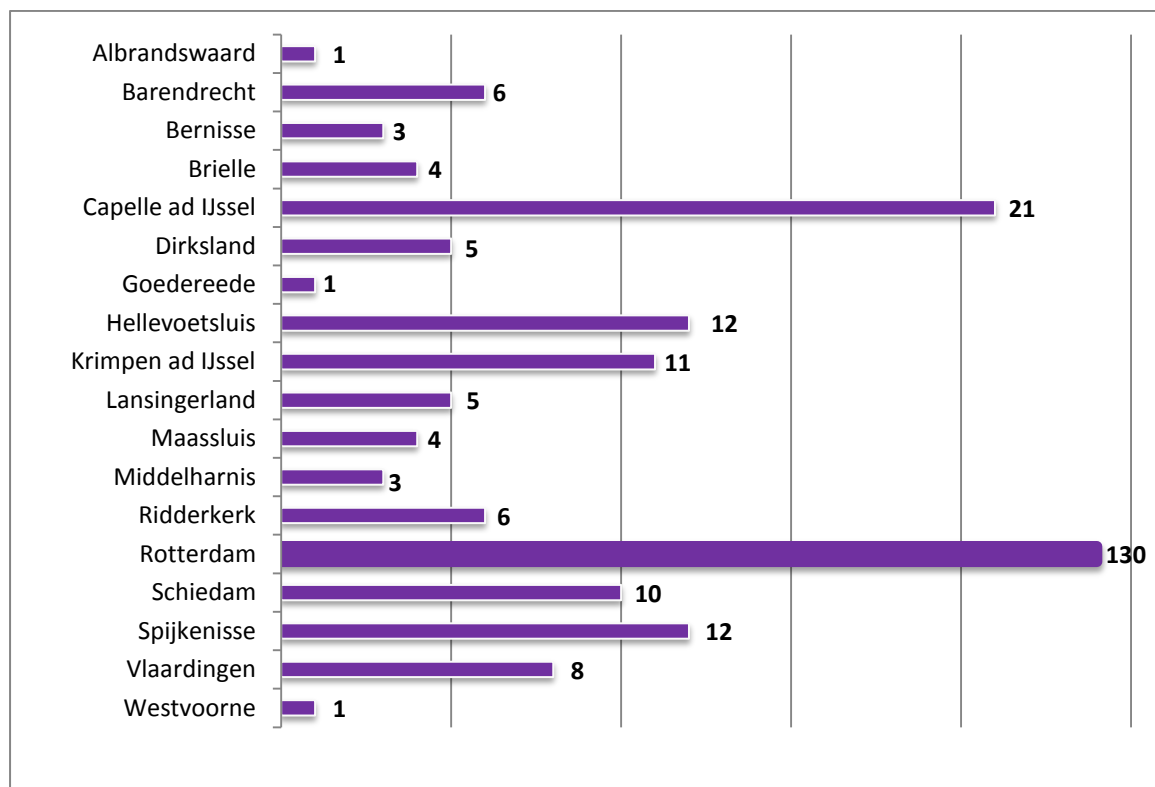
die met een discriminatoir element en die laatste zijn dus niet meer als zodanig herkenbaar. Het is aannemelijk dat een groot deel van de conflicten dat mogelijk verband houdt met polarisatie eveneens ‘verstopt’ zit in verschillende registraties, bijvoorbeeld in buurtconflicten, overlastmutaties en cetera. Deze zijn echter niet meer te traceren en buiten de analyse gebleven.

Vanwege onderregistratie en -rapportage is het aannemelijk dat de omvang en de inhoud van de registraties niet strookt met die van de ervaringen of incidenten die zich afspeelden.

4.3 Politiegegevens

Uit de politiegegevens valt af te leiden dat zich in de stad Rotterdam in 2009 130 discriminatie-incidenten voordeden waarvan een relatie wordt verondersteld met polarisatie.⁶ De 130 politieregistraties in Rotterdam komen neer op ongeveer 2,5 incidenten per week. Of we hiermee kunnen spreken van een structureel probleem, is een definitiekwestie; er bestaan uiteenlopende opvattingen over wat ‘veel’ of ‘weinig’ is. We kunnen hoe dan ook stellen dat het met een systematische frequentie voorkomt. Om te vergelijken hoe Rotterdam ‘scoort’ ten opzichte van de overige gemeenten, is het aantal registraties afgezet naar het aantal inwoners. Rotterdam is dan ‘koploper’ van de grotere gemeenten, maar valt verder binnen het gemiddelde aantal.

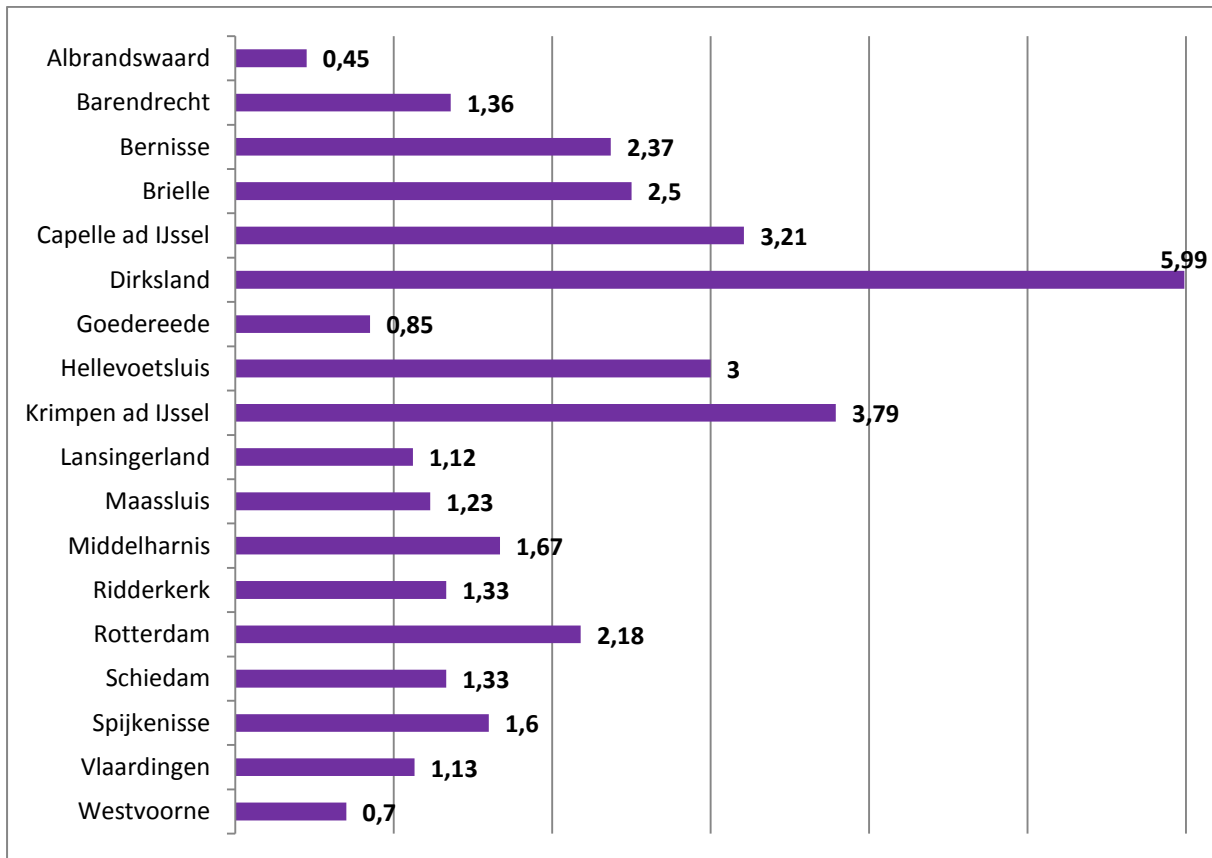
Figuur 2 Aantal aan polarisatie gerelateerde discriminatie-incidenten per gemeente in 2009

Bron: Politieregistraties omtrent discriminatie-incidenten Politie Rotterdam Rijnmond in 2009, bewerking RADAR.

⁶ Registraties zijn gebaseerd op ‘plaats voorval’.

Figuur 3 Aantal aan polarisatie gerelateerde discriminatie-incidenten per 10.000 inwoners in 2009

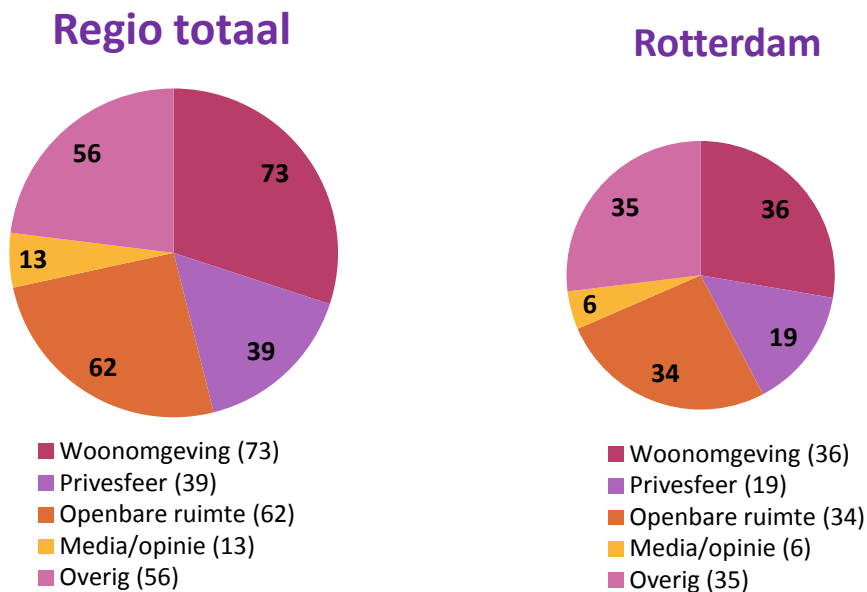
Bron: PolitieRegistraties omtrent discriminatie-incidenten Politie Rotterdam Rijnmond in 2009, bewerking RADAR.

Het maatschappelijk domein waarop zaken zich manifesteren

Het gros van de Rotterdamse incidenten speelde zich af in de woonomgeving van de melder of elders in openbare ruimte, gevolgd door de confrontaties in de privésfeer (34, 33 resp. 19 incidenten). De rest van de zaken staat vermeld in de categorie 'overig'. Dat zijn twaalf incidenten in de werksituatie, tien in de dienstverlening (commercieel en collectief) en zes meldingen gingen over uitingen van politieke of publieke opinie. Incidenten in de horeca kwamen eveneens zes keer naar voren. Verder toont de registratie drie uitingen aan van polarisatie in het onderwijs, twee in de sport en twee in de bejegening door de politie. De vier overige zaken waren niet onder te brengen in een van de voornoemde categorieën.

Zoals uit onderstaande grafieken blijkt, lijkt het domein waarop de incidenten zich voordeden in Rotterdam, redelijk overeen te komen met het regionale beeld.

Figuur 4 Aantal aan polarisatie gerelateerde discriminatie-incidenten Rotterdam-Rijnmond en Rotterdam in 2009, uitgesplitst naar maatschappelijk terrein.⁷

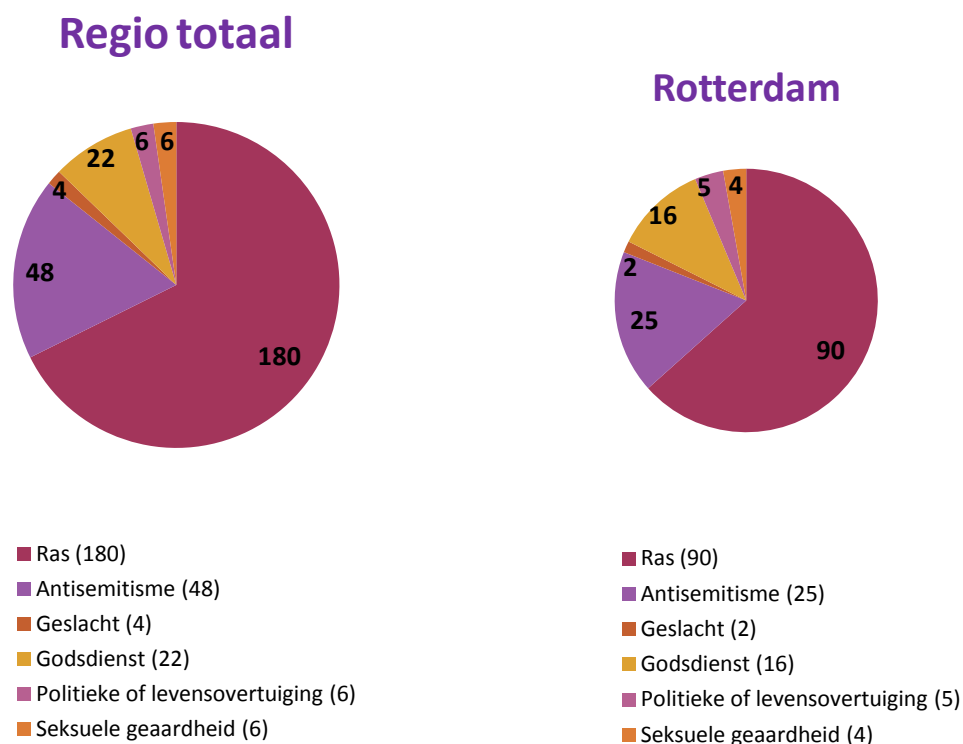
Bron: Politieregistraties omtrent discriminatie-incidenten politie Rotterdam-Rijnmond in 2009, bewerking RADAR

⁷ Onder 'overig' vallen de maatschappelijke terreinen: collectieve voorzieningen, commerciële dienstverlening, horeca, onderwijs, politie, sport en recreatie en overig.

Discriminatiegrond van het incident

Omdat incidenten meer dan één discriminatiegrond kunnen hebben, is het aantal in de onderstaande tabel hoger dan de 130 registraties. Om een voorbeeld te geven: een hakenkruis wordt geregistreerd als discriminatie wegens herkomst/huidskleur/ras maar als deze vergezeld gaat met een leus tegen Joden of als deze op een object van een Joodse voorziening of woonhuis staat, dan wordt het tevens weggeschreven als antisemitisme. Uit de registraties blijkt dat de meeste incidenten verband houden met de herkomst, huidskleur of 'ras' van de melder (n=90). Dan volgt het aantal meldingen van antisemitisme (n=25). Zestien maal werden conflicten of confrontaties geregistreerd op grond van de godsdienst van de melder. Botsende levens- en politieke overtuiging lagen drie en tweemaal aan het conflict ten grondslag. De seksuele gerichtheid en het geslacht van de melders waren vier respectievelijk tweemaal redenen voor discriminatie. Wat betreft de grond waarop het incident betrekking had, verschilt Rotterdam niet sterk met de regio, behalve het iets hogere aandeel incidenten op grond van religie.

Figuur 5 Aantal aan polarisatie gerelateerde discriminatie-incidenten Rotterdam-Rijnmond en Rotterdam in 2009, uitgesplitst naar discriminatiegrond.

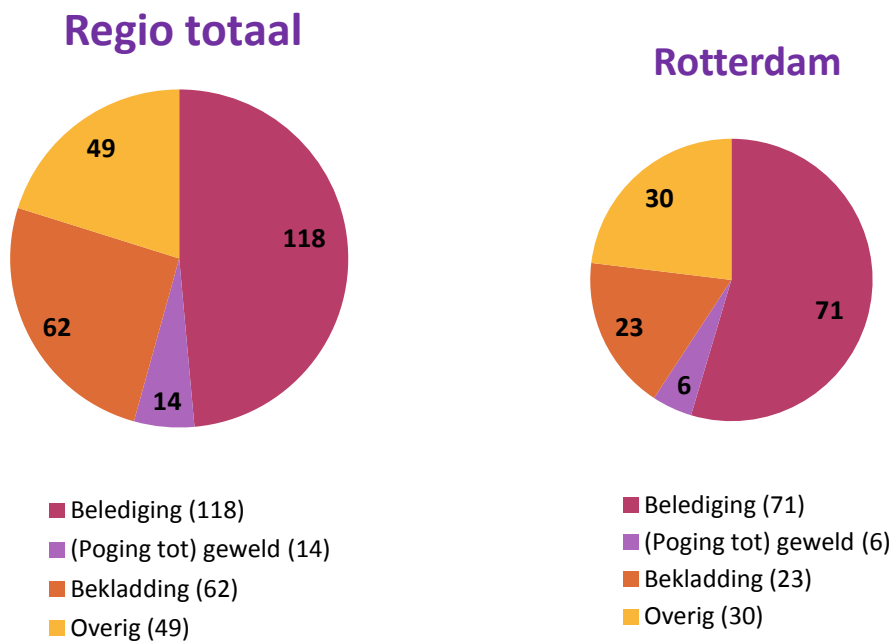

Bron: Politiregistraties omtrent discriminatie-incidenten politie Rotterdam-Rijnmond in 2009, bewerking RADAR

Aard van het incident

In meer dan de helft van de incidenten werden discriminerende beledigingen geuit aan het adres van de melder. Daarnaast werden 23 discriminerende bekladdingen en/of leuzen geregistreerd. Vijfmaal werd iemand ongewenst verklaard dan wel buitengesloten. Viermaal was er sprake van geweld tegen de melder en tweemaal werd daartoe een poging gedaan. In de overige gevallen was de precieze aard van het voorval niet uit de omschrijving te herleiden. De aard van de Rotterdamse incidenten, tonen eveneens grote overeenkomsten met het regionale beeld.

Figuur 6 Aantal aan polarisatie gerelateerde discriminatie-incidenten Rotterdam-Rijnmond en Rotterdam in 2009, uitgesplitst naar aard.⁸

Bron: Politiregistraties omtrent discriminatie-incidenten politie Rotterdam-Rijnmond in 2009, bewerking RADAR

⁸ Onder de categorie 'overig' vallen incidenten die bestaan uit klachten over uitingen van discriminatie tijdens demonstraties, weigeringen van goederen, diensten en/of toegang en vormen van discriminatie die niet in een van bovenstaande categorieën vallen.

4.4 Gegevens van RADAR

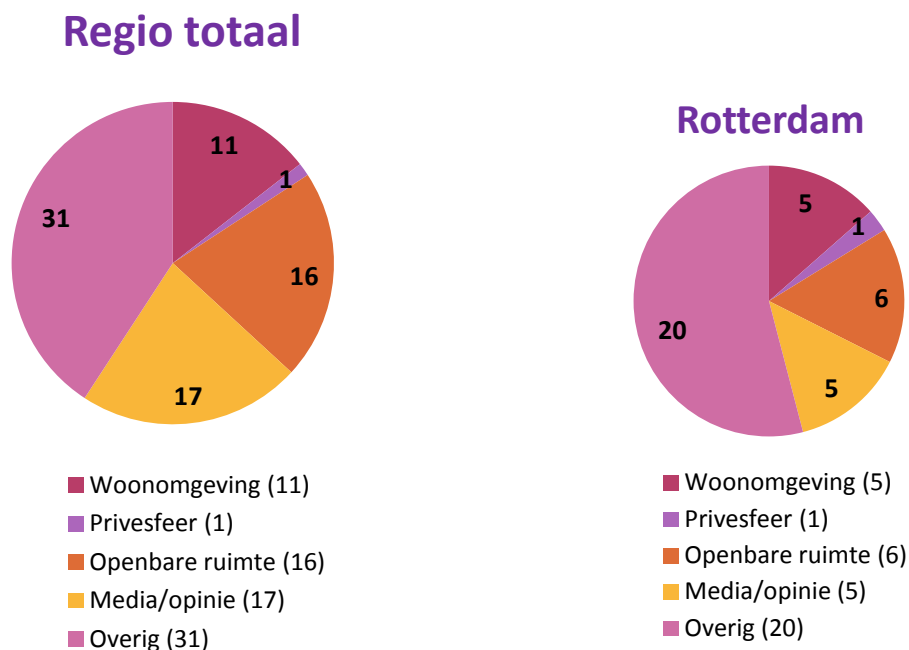
Van de ruim 500 discriminatiemeldingen van RADAR hielden er 37 registraties verband met polarisatie. Eenmaal was er sprake van geweld, eenmaal werd daarmee bedreigd. Elf maal was er sprake van een (omstreden) andere behandeling. Toch ging het gros van de zaken om discriminerende bejegening, doorgaans in de vorm van (discriminerende) opmerkingen. Eén registratie was niet onder te brengen in een van de bovengenoemde zaken.

Terrein

In Rotterdam spelen de meeste meldingen over discriminatie zich af op de arbeidsmarkt (10, in de categorie 'overig'). Over de openbare ruimte zijn zes meldingen gedaan, gevolgd door incidenten die plaatsvinden in de woonomgeving (5). Vergeleken met het regionale beeld valt op dat er in Rotterdam verhoudingsgewijs meer meldingen in de categorie 'overig' zijn gedaan en iets minder meldingen over media en publieke opinie gaan.

Vergeleken met de politiecijfers valt op dat RADAR verhoudingsgewijs meer meldingen over media en publieke opinie en 'overige' terreinen (met name arbeidsmarkt) krijgt en minder over incidenten in de woonomgeving, privésfeer en openbare ruimte dan de politie.

Figuur 6 Aantal aan polarisatie gerelateerde discriminatie-incidenten Rotterdam-Rijnmond en Rotterdam in 2009, uitgesplitst naar maatschappelijk terrein.⁹

Bron: RADAR-registraties 2009, meldingen van discriminatie die mogelijk verband houden met polarisatie

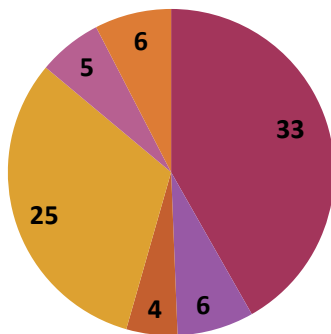
⁹ Onder 'overig' vallen de maatschappelijke terreinen: collectieve voorzieningen, commerciële dienstverlening, horeca, onderwijs, politie, sport en recreatie en overig.

Discriminatiegrond van het incident

In Rotterdam duiden de meeste (geselecteerde) RADAR-registraties op religieuze polarisatie, op de voet gevolgd door etnische tegenstellingen (17 respectievelijk 13 meldingen). Daarnaast deed zich een aantal meldingen voor waarbij een tegenstelling werd aangezet vanwege geslacht (4), seksuele gerichtheid (3), antisemitisme (1) of politieke overtuiging (1). Drie meldingen waren niet onder te brengen in een van de voornoemde categorieën. Ten opzichte van de regio scoort Rotterdam wat lager op etnische discriminatie, vergeleken met religieuze. Ook zijn er, verhoudingsgewijs, minder meldingen van antisemitisme.

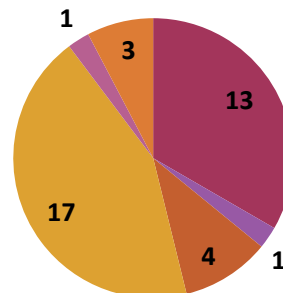
Figuur 7 Aantal aan polarisatie gerelateerde discriminatie-incidenten Rotterdam-Rijnmond en Rotterdam in 2009, uitgesplitst naar discriminatiegrond.

Regio totaal

- Ras (33)
- Antisemitisme (6)
- Geslacht (4)
- Godsdienst (25)
- Politieke of levensovertuiging (5)
- Seksuele geaardheid (6)

Rotterdam

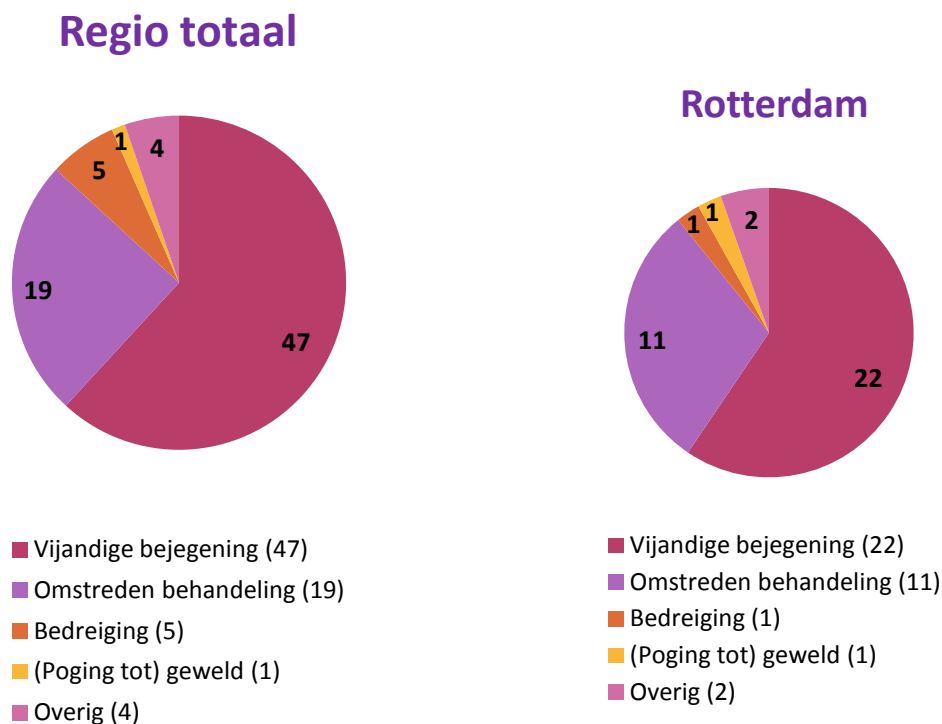
- Ras (13)
- Antisemitisme (1)
- Geslacht (4)
- Godsdienst (17)
- Politieke of levensovertuiging (1)
- Seksuele geaardheid (3)

Bron: RADAR-registraties 2009, meldingen van discriminatie die mogelijk verband houden met polarisatie

Aard van het incident

Net als in de politieregistraties bestaat meer dan de helft van de RADAR-registraties uit meldingen van vijandige (discriminerende) beledigingen. Daarvan ging het in acht meldingen om discriminerende leuzen, pamfletten of bekladdingen. Elf maal betrof de melding een omstreden behandeling. Geweld en dreiging met geweld komen in de RADAR-registraties verhoudingsgewijs weinig voor. De aard van de incidenten in Rotterdamse vertonen grote overeenkomsten met de regionale verhoudingen.

Figuur 8 Aantal aan polarisatie gerelateerde discriminatie-incidenten Rotterdam-Rijnmond en Rotterdam in 2009, uitgesplitst naar aard.

Bron: RADAR-registraties 2009, meldingen van discriminatie die mogelijk verband houden met polarisatie

4.5 Een korte beschouwing van overige statistische gegevens die verband houden met polarisatie

De gemeente Rotterdam verzamelt en analyseert verschillende statistische gegevens over de stad en haar inwoners. Enkele van deze instrumenten en monitoren bevatten mogelijke indicatoren van polarisatie. Over 2009 en 2010 zijn onder meer gegevens beschikbaar uit de Feitenkaart Participatie en Burgerschap 2010 (COS, 2011), de Veiligheidsindex 2010 en de Sociale Index 2010 (beide Gemeente Rotterdam, 2010).

Zo verschaft de Feitenkaart Participatie en Burgerschap (COS, 2010) informatie over tolerantie ten aanzien van andere culturen. Blijkens deze feitenkaart is de tolerantie tussen 2007 en 2010 nauwelijks veranderd. De tweede generatie allochtonen is (iets) toleranter ten opzicht van andere culturen en geloven dan de eerste generatie. Leeftijd is daarin doorslaggevend: Rotterdammers van 55 of ouder stellen zich het minst tolerant op.

Dezelfde feitenkaart meldt voorts dat in 2010 het percentage Rotterdammers dat zich gediscrimineerd voelde sterk daalde van 21 procent in 2007 naar 13 procent in 2010 (COS, 2010). Vooral allochtone Rotterdammers voelden zich gediscrimineerd, hoewel ook autochtonen discriminatie ervoeren. Mannen en vrouwen ervoeren evenveel discriminatie. Jongeren ervaren meer discriminatie dan ouderen. Van de allochtone Rotterdammers voelden de Turkse, Marokkaanse Rotterdammers en andere niet-westerse autochtonen zich het meest gediscrimineerd. Etniciteit (38%) en religie (12%) werden het vaakst aangegeven als discriminatiegrond. Vergeleken met een eerdere meting in 2007 nam het aantal discriminatie ervaringen vanwege leeftijd, geslacht of ziekte of handicap af. Het aandeel ervaren discriminatie op grond van autochtone afkomst nam toe. Discriminatie kwam het vaakst voor op straat en op het werk, maar ook tijdens het winkelen en bij het uitgaan. Discriminatie door de politie werd in 2010 minder vaak gerapporteerd dan in 2007 (COS,2010).

De Sociale Index bevat enkele relevante indicatoren die kunnen wijzen op spanningen tussen bevolkingsgroepen of polarisatietendensen. Eerder werd al verwezen naar de relatie tussen overlast en leefomgeving op polarisatie. In de Sociale Index staan vier indicatoren over de waardering van de leefomgeving (Rotterdam, 2010). De ervaren overlast en vervuiling en de afwezigheid van discriminatie zijn de meest relevante. In de VeiligheidsIndex zijn scores op de categorieën overlast en schoon en heel relevant .

Op de Sociale Index 2010 (Rotterdam, 2010) scoort de deelgemeente Centrum positief op het ontbreken van discriminatie, maar lager dan gemiddeld op overlast en vervuiling. Met een totaalscore van 6,1 doet het centrum het relatief goed. Met betrekking tot sociale binding, die remmend kan werken op polarisatie, scoort de deelgemeente echter een onvoldoende (Rotterdam, 2010). De score op de Veiligheidsindex 2010 (Rotterdam, 2012) verbeterde licht ten opzichte van voorgaande jaren, maar de deelgemeente valt nog steeds binnen de categorie 'probleem'. Ten aanzien van de indicatoren schoon en heel en overlast scoort de deelgemeente 'veilig' respectievelijk 'onveilig' (Rotterdam, 2010). Afgaand op de Veiligheidsindex 2012 (Rotterdam, 2012) verbetert de situatie in de deelgemeente en valt in de categorie 'bedreigd'. Helaas blijft de score op overlast onverminderd laag ('onveilig'), maar is de situatie met betrekking tot schoon en heel gunstig ('veilig')

Van alle deelgemeenten scoorde de deelgemeente Charlois het slechtst op de Sociale Index (Rotterdam, 2010). Het scoort onvoldoende op overlast en vervuiling en op het ontbreken van discriminatie. De sociale binding wordt zelfs met rood aangeduid: het aantal mutaties is hoog en de sociale binding slecht (Rotterdam, 2010). De deelgemeente wordt in Veiligheidsindex 2010 (Rotterdam 2010) in de categorie 'bedreigd' geplaatst. De meest relevante indicatoren uit deze index zijn de categorieën 'overlast' en 'schoon en heel'. Op de eerste scoort de deelgemeente problematisch, op het tweede is een verbetering te zien ten opzichte van eerdere metingen. In 2012 is overigens een lichte verbetering zichtbaar en wordt de deelgemeente aangeduid met 'aandacht'. Op het gebied van overlast bevindt de deelgemeente zich nog steeds in de categorie 'bedreigd', maar op het terrein van schoon en heel valt verdient de deelgemeente het predicaat 'veilig'.

In de Sociale Index van 2010 wordt Delfshaven als kwetsbaar gebied aangeduid (Rotterdam, 2010). Op overlast en vervuiling scoort de deelgemeente onvoldoende, hoewel de score op het ontbreken van discriminatie gunstig is. Helaas is het beeld over de sociale binding eveneens negatief (Rotterdam, 2010). Op de Veiligheidsindex 2010 (Rotterdam, 2010) is een verbetering zichtbaar. De deelgemeente wordt niet langer met 'bedreigd' aangeduid, maar met 'aandacht'. Op schoon en heel scoort het ruim voldoende (veilig), maar de overlast verslechtert en valt dat jaar zelfs in de

categorie 'probleem'. Helaas verslechtert de situatie verder, want in de index van 2012 (Rotterdam, 2012) wordt de deelgemeente weer in de categorie 'bedreigd' geplaatst. Op schoon en heel scoort het voldoende(zelfs veilig), maar op de indicator overlast blijft de deelgemeente in de categorie 'probleem' (Rotterdam, 2012).

De deelgemeente Feijenoord had in 2010 een lage Sociale Indexscore (5,2). Op de indicatoren 'vervuiling en overlast' en 'ontbreken van discriminatie' scoort de deelgemeente slecht (Rotterdam, 2010). Het aantal mutaties in de wijk (wat ontwrichtend kan werken op de samenhang) is relatief gunstig, toch scoort de deelgemeente onvoldoende op sociale binding. Ook op de Veiligheidsindex 2010 (Rotterdam, 2010) daalde de indexscore naar de categorie 'bedreigd'. De relevante indicator overlast valt in de categorie 'probleem' en schoon en heel daalt van 'veilig' naar 'aandacht'. In de Veiligheidsindex 2012 (Rotterdam 2012) is een lichte verbetering zichtbaar en wordt de deelgemeente aangeduid in de categorie 'aandacht'. De situatie op de indicator schoon en heel verbetert (naar 'veilig') , de overlast blijft een 'probleem' (Rotterdam, 2012)

Samengevat: Dit hoofdstuk presenteert de analyse van de geselecteerde discriminatieregistraties van RADAR en de politie uit 2009 die verband houden met polarisatie. Ook zijn relevante factoren uit de Sociale en VeiligheidsIndex beschouwd en stedelijke gegevens over discriminatie en tolerantie.

De politieregistraties zijn in omvang talrijker dan de RADAR registraties. In Rotterdam doen zich verhoudingsgewijs niet veel meer incidenten voor dan elders in de regio. Ook qua inhoud zijn er overeenkomsten tussen de stad Rotterdam en de regio. De incidenten spelen zich in Rotterdam (net als daarbuiten) voornamelijk af in de woonomgeving en de openbare ruimte. De registraties van RADAR en de politie zijn qua inhoud redelijk vergelijkbaar, hoewel RADAR meer registraties heeft van etnisch-religieuze scheidslijnen dan de politie.

Vanwege onderrapportage (mensen melden niet) en onderregistratie (meldingen zijn niet voldoende gespecificeerd) is het aannemelijk dat de registraties niet overeenkomen met de ervaringen en incidenten die zich daadwerkelijk afspelen.

In alle vier deelgemeenten worden problemen aangegeven op indicatoren die van invloed zijn op het onderling samenleven. Uit zowel de Sociale als de VeiligheidsIndex blijkt dat er veel overlast is. Op het gebied van het tegengaan van vervuiling en verval lijken wel belangrijke stappen zijn gemaakt: de deelgemeenten scoren hierop voldoende. De sociale binding is in geen van de deelgemeenten gunstig. Ook wordt er, met uitzondering van de deelgemeente Delfshaven veel discriminatie ervaren. De laatste stedelijke gegevens over discriminatie en tolerantie laten zien dat de ervaren discriminatie afneemt en de tolerantie ten opzicht van andere culturen en geloven iets toeneemt. Geringe waardering van de leefomgeving, weinig binding en ervaren discriminatie kunnen de verhoudingen op buurtniveau negatief beïnvloeden. In wijken of deelgemeenten, die negatief scoren op deze indicatoren - en dat geldt specifiek voor Feijenoord en Charlois - is waakzaamheid geboden.

5. POLARISATIE EN VERHOUDINGEN TUSSEN DE BEVOLKINGSGROEPEN; kwalitatieve analyse van de situatie volgens sociale professionals en bewoners

5.1 Groepsvorming en tegenstellingen

Om groepstegenstellingen in kaart te kunnen brengen, vroegen we respondenten welke groepen en tegenstellingen zij onderscheiden in hun deelgemeente. Het merendeel focust daarbij op etnische verschillen tussen de bewoners. Tijdens de gesprekken blijkt dat fricties tussen de leefstijlen van bewoners niet uitsluitend voortkomen uit etnisch en/of etnisch-religieuze verschillen. Leefstijlverschillen tussen generaties spelen eveneens een belangrijke rol.

Botsende leefstijlen: nieuwkomers

Volgens de respondenten zijn de voornaamste tegenstellingen in Charlois en Feijenoord het gevolg van botsende leefstijlen tussen de 'oorspronkelijke' bewoners en de nieuwe buurtbewoners. De meeste bewoners die zich recent in Charlois vestigden, zijn starters op de woningmarkt. Veel van hen zijn zelfs nieuwkomer in Nederland. Antillianen en de zogeheten MOE-landers zijn de grootste groepen nieuwkomers in Charlois. De interactie tussen deze nieuwkomers en de gevestigde buurtbewoners is minimaal en soms beladen. De respondenten beschouwen Antillianen en MOE-landers als de recentste schakel in het migratieproces en sociaal-economisch kwetsbaar. Volgens de respondenten kijken andere minderheidsgroepen op hen neer of zien hen als een bedreiging. De MOE-landers zouden worden gezien 'als de mensen die de baantjes inpikken'. De beeldvorming over Antillianen is als gevolg van media-aandacht dikwijls negatief.

Volgens de respondenten schrijven de buurtbewoners de ervaren overlast van nieuwkomers dikwijls toe aan vermeende culturele verschillen. Omwonenden storen zich aan hun Antilliaanse buurtgenoten die in groepsverband tijd op straat doorbrengen om, al dan niet met muziek, te dobbelen en te drinken. Deze groepsvorming ervaren omwonenden als hinderlijk vanwege de geluidsoverlast en vanwege 'het innemen van de openbare ruimte'. Volgens de respondenten zouden omwonenden van mening zijn dat mensen uit de Antillen 'de' omgangscodes niet kennen of toepassen. Hun wordt volgens de respondenten verweten dat ze hun leefstijl niet aanpassen aan de veranderde woonomgeving (kleine, gehörige huizen en andere vormen van vuilinzameling). De respondenten wijzen op een wederzijdse verantwoordelijkheid. Behalve een mogelijke intolerantie tegen buitenlandse nieuwkomers signaleren ze evengoed dat veel nieuwkomers weinig binding hebben met de buurt en nauwelijks contact onderhouden met andere buurtgenoten.

De voornaamste overlast die omwonenden ervaren van nieuwkomers uit de MOE-landen bestaat uit overbewoning. Dit probleem wordt in onderzoeken elders in het land bevestigd (zie onder meer Teeffelen en Zweers, 2010), dus wat dat aangaat is de Rotterdamse situatie niet uitzonderlijk. Respondenten bevestigen het beeld dat er te veel mensen te krap gehuisvest zijn wat kan leiden tot (brand)gevaarlijke situaties in huis, maar ook tot parkeeroverlast in de omgeving. Volgens de respondenten schrijven omwonenden overlast als gevolg van openbaar dronkenschap toe aan 'de cultuur'. Behalve de Antilliaanse nieuwkomers, hebben ook de MOE-landers weinig binding met de buurt en onderhouden zij weinig contact met buurtgenoten, volgens de respondenten.

Een respondent van Poolse afkomst nuanceert dit beeld. Hij vertelt dat de Poolse en Bulgaarse bewoners zowel voor hun huisvesting als werk afhankelijk zijn van één en dezelfde tussenpersoon. Huisvesting en werk zijn beiden vaak van tijdelijke aard. De mannen leven dientengevolge anoniem op verschillende plekken in de stad, wat inderdaad hun betrokkenheid met de maatschappij, stad of wijk zeer beperkt. Gezinnen uit Midden- en Oost-Europa hebben een betere verhouding met de woonomgeving en buurtgenoten. Ook het landelijk onderzoek bevestigt het beeld dat van gezinnen

geen overlast wordt ervaren (Teeffelen en Zweers, 2010). Mede door de kinderen hebben zij een stabielere uitvalsbasis en een grotere betrokkenheid bij de buurt.

In delen van de deelgemeente Delfshaven zijn autochtone Nederlanders de meest recente nieuwkomers. Zij vestigen zich in de verhoudingsgewijs dure nieuwbouwwoningen. Ook deze ontwikkeling is niet uniek voor de Rotterdamse situatie. Uit onderzoek blijkt dat herstructurering in voormalige aandachtswijken relatief veel autochtone/rijkere bewoners trekt (Planbureau voor de leefomgeving, 2010). Volgens de respondenten zijn zij weinig verbonden met de wijk. Overdag werken deze buurtbewoners buiten de wijk, hun kinderen gaan elders naar school en het contact met hun buurtgenoten beperkt zich vooral tot andere autochtone buurtbewoners. Het is een groep van wie geen overlast wordt ervaren, maar die zelf wel overlast ervaart van buurtgenoten.

Botsende leefstijlen, jongerengroepen en generatieverschillen

Kinderen en jongeren zijn ruim vertegenwoordigd in de verschillende deelgemeenten en dat is in Rotterdam volgens de respondenten goed zichtbaar op straat. Op de pleinen in het Centrum, Charlois, Delfshaven en Feijenoord zien zij veel spelende kinderen. De aanwezigheid van kinderen wordt door de omwonenden heel verschillend gewaardeerd volgens de respondenten. Er zijn omwonenden die zich ergeren aan 'gillende en schreeuwende kinderen'. Er zijn kinderen die dingen stukmaken of ander hinderlijk gedrag vertonen. Soms wordt het onderscheid tussen spelen en overlast niet gemaakt volgens de respondenten. In de ogen van sommige omwonenden veroorzaken kinderen sowieso overlast.

Volgens de respondenten storen vooral oudere autochtone bewoners zich aan de (veelal allochtone) kinderen. De opvattingen over buitenspelen en opvoeding van de oudere generatie autochtone bewoners wijkt af van die van de huidige generatie ouders, waarvan een deel een andere culturele achtergrond heeft. Volgens de respondenten storen de buurtbewoners zich eraan dat ouders hun kinderen zonder toezicht (lees: correctie) laten buitenspelen. Respondenten geven aan dat dit met name in de zomer irritaties opwekt wanneer de kinderen nog tot laat (na zonsondergang) buiten spelen.

Vrijwel ieder plein trekt vaste bezoekers en groepen hebben allen hun eigen trefpunt. Alle respondenten stellen vast dat groepsvorming in de desbetreffende wijken voornamelijk plaatsvindt langs etnische scheidslijnen. Marokkanen en Turken manifesteren zich als separate groepen. Ook dit is geen uniek Rotterdams verschijnsel; landelijk onderzoek wijst uit dat interetnisch contact in concentratiewijken geenszins vanzelfsprekend is (Gijsberts et al., 2010). Autochtone jongerengroepen worden in de betreffende deelgemeenten niet gesignaleerd. Er wonen verhoudingsgewijs weinig autochtone jongeren in de deelgemeenten en zij die er wonen, manifesteren zich nauwelijks in de openbare ruimte of in de voorzieningen. Afrikaanse of Caribische jongeren zoeken onderling aansluiting of vinden aansluiting bij de Antilliaanse jongeren. Jongeren uit 'kleinere' minderheidsgroepen mengen noodgedwongen met andere groepen. Tussen de verschillende jongerengroepen is volgens de respondenten nauwelijks contact.

De aanwezigheid van jongerengroepen werkt gevoelens van onveiligheid in de hand bij omwonenden. Ook ervaren zij overlast door de aanwezigheid van de groepen, vanwege geluid (luid praten, muziek en brommers) en zwerfvuil. Het gebeurt volgens de respondenten zelden dat omwonenden hun grieven kenbaar maken aan de jongeren of hen aanspreken op hun gedrag. De meeste omwonenden mijden contact uit angst dat de jongeren hen in de toekomst zullen lastigvallen of intimideren. Om diezelfde reden durven zij ook niet altijd de deelgemeente, de woningbouwvereniging of de politie te benaderen; ze zijn bang dat de klacht naar hen te herleiden is.

Is het nu wel of niet goed om jongeren aan te spreken op ervaren overlast? Respondenten verschillen hierover sterk van mening. Volgens de een is het onverstandig, omdat een hele groep zich tegen een 'boze buurman' kan keren. Volgens de ander is het 'de toon die de muziek maakt'. Van beide scenario's worden door de respondenten voorbeelden aangedragen. Feit is volgens de respondenten dat de meeste bewoners bang zijn voor represailles. Dit is de voornaamste reden om contact rondom overlastsituaties te mijden. Er zijn voorbeelden bekend van buurtgenoten die negatieve en soms agressieve reacties ontlokten bij personen of groepen van wie men overlast ervaart. Maar vaak doet hier ook het gezegde opgeld, 'men lijdt nog het meest aan het lijden dat men vreest'. Want de professionals die contact hebben met onder meer jongerengroepen, vinden hen in de regel goed aanspreekbaar. Dat is ook de ervaring van enkele actieve buurtbewoners. Het succesvol aanspreken is volgens hen gebaseerd op een rustige toon (zoals je zelf ook aangesproken wilt worden), het contact hebben buiten conflictsituaties en het principe 'kennen en gekend worden.'

De overlast door jongerengroepen (12+ jaar) wordt in alle deelgemeenten bestreden met inzet van professionals. Regelmatig worden er 'scans' gemaakt van de probleemgroepen die vervolgens conform de Beke-methode, worden ondergebracht in de categorie 'hinderlijk', 'overlastgevend' of crimineel'. De laatste groep valt onder de verantwoordelijkheid van politie en justitie, de eerste twee worden benaderd door opbouwwerk, jongerenwerk en de deelgemeente. De professionals onder de respondenten geven aan dat ze alle jongerengroepen goed in beeld hebben en prijzen de onderlinge samenwerking in de aanpak van problemen. Buurtbewoners hebben een ander beeld. Volgens hen is de bestrijding vaak symptoombestrijding en worden problemen verplaatst in plaats van opgelost.

Jongeren versus de overheid

Naast tegenstellingen tussen bewonersgroepen, wijzen verschillende respondenten ook op een andere tegenstelling. Deze betreft de politie en deelgemeente enerzijds en (jongeren)groepen anderzijds. Het vertrouwen tussen de groepen en de overheid zou een deuk hebben opgelopen nadat de groepen door professionals in kaart zijn gebracht en beleid op hen werd gericht. Voor enkelen pakte deze interventie positief uit. Ze kregen te maken met de preventieve aanpak en daarmee kansen om hun maatschappelijke positie te verbeteren. Anderen werden middels een brief uit de anonimiteit gehaald en kregen te maken met een repressieve aanpak. De laatste groep voelt zich volgens de respondenten 'verraden' en wijkt uit naar andere deelgemeenten om daar terug de anonimiteit in te duiken en hun activiteiten voort te zetten.

Etnische homogeniteit of diversiteit: groepsvorming langs etnische scheidslijnen

De deelgemeenten Delfshaven, Feijenoord en Charlois kenmerken zich door multi-etnische diversiteit, hoewel dit geen evenwichtige bevolkingssamenstelling is. In Delfshaven wonen verhoudingsgewijs veel Marokkaanse Rotterdammers, in Feijenoord en - in mindere mate Charlois - wonen vooral Turkse Rotterdammers. Volgens de gesprekspartners tekenen zich in die deelgemeenten dan ook hechte etnische gemeenschappen af. Deze worden door andere bevolkingsgroepen als dominant en gesloten ervaren.

In vrijwel alle deelgemeenten loopt de groepsvorming, ook of juist bij volwassenen, langs etnische scheidslijnen, daarover zijn de meeste respondenten het eens. Alleen jonge kinderen vormen een uitzondering op deze regel omdat zij op school en tijdens het buitenspelen geen onderscheid lijken te maken tussen hun eigen culturele of religieuze achtergrond en die van hun vriendjes. Vanaf een jaar of twaalf treedt daar volgens de respondenten een verandering in op. De vriendengroep gaat dan steeds meer bestaan uit jongens en meiden van dezelfde afkomst. Onder volwassenen lijkt dit proces compleet en bestaat het gros van de sociale contacten uit mensen van dezelfde etnische

groep, zo menen de respondenten. Zoals gezegd speelt dit zich niet alleen in Rotterdam af, maar is het zichtbaar in verschillende wijken waar veel allochtone groepen wonen (Gijsberts et al., 2010).

De mensen die wij spraken konden tot op straat- of pleinniveau aangeven welke groepen zich manifesteerden in de openbare ruimte. Op het ene plein zijn dat Marokkaanse jongens, op een plein enkele straten verderop een van oorsprong Turkse groep en weer verderop een Antilliaanse en/of Afro-Caribische groep. Datzelfde geldt voor volwassenen. Turkse moeders ontmoeten elkaar rondom bepaalde kinderspeelplaatsen en Antilliaanse mannen op een straathoek verderop om te 'chillen'. De etnische segregatie in de openbare ruimte is volgens de respondenten zeer zichtbaar.

Het aanbod van culturele voorzieningen, verenigingen en sociale verbanden werkt volgens sommigen belemmerend voor de onderlinge contacten tussen de verschillende bevolkingsgroepen in de deelgemeenten. Respondenten geven dan ook aan dat bewoners die niet tot die dominante groep behoren zich achtergesteld voelen. Zij herkennen zich niet (meer) in het straatbeeld en voelen zich uitgesloten van aanwezige sociale en culturele voorzieningen en activiteiten. In hun beleving komen de voorzieningen vrijwel geheel ten goede aan de (wensen en behoeften) van de dominante groep. Zo menen autochtone of Surinaamse bewoners van Feijenoord dat de voorzieningen en activiteiten vooral voor de Turkse buurtgenoten zijn bedoeld. In een deelgemeente als Delfshaven, met veel Marokkaanse inwoners, voelen weer andere groepen, die getalsmatig in de minderheid zijn, zich 'onzichtbaar' of buitengesloten van activiteiten en netwerken.

Bewoners en professionals uit de vier deelgemeenten geven aan dat voorzieningen en projecten die exclusief bedoeld zijn voor Turkse, Marokkaanse of Antilliaanse inwoners bijdragen aan het gevoel van marginalisering onder de overige bewoners. Projecten gericht op de verlichting van de problemen van slechts één groep geven onderling 'scheve ogen'. Met uitzondering van hun etnische afkomst delen de bewoners immers dezelfde sociaal-economische achtergrond en leefomstandigheden.

5.2 Dagelijkse interacties tussen bewoners

Volgens de respondenten uit polarisatie zich in Rotterdam slechts zelden in ernstige incidenten. Zij constateren juist dat de etnische gemeenschappen in Rotterdam gesloten zijn en dat er weinig interetnisch contact is. Ze spreken van 'parallele samenlevingen langs etnische en/of religieuze lijnen.' De verschillende groepen leven, volgens hen, meer naast elkaar dan met elkaar. In dit licht is de contacthypothese van Allport (1954) interessant. Allport stelt met zijn contacthypothese dat de beeldvorming over elkaar gunstig beïnvloed kan worden door contact. Om kort te gaan 'bekend maakt bemind', mits aan enkele voorwaarden is voldaan, waaronder het werken aan een gemeenschappelijk doel en het overstijgen van incidentele en oppervlakkige contacten.

Segregatie en vermijding

De gesprekspartners geven aan dat verschillende etnische groepen zich in het dagelijks leven op de eigen etnische gemeenschap lijken te richten en anderen 'te laten'. Volgens de meeste respondenten bestaat er op basaal niveau overeenstemming over de 'ongeschreven straatcodes'. In de privésfeer trekt men zich terug. Aansluiting bij de eigen groep is niet altijd een bewuste of positieve keuze, maar vaak een gevolg van het afstand nemen van andere groepen. Het gaat dus om een wederzijds proces. Mensen van andere groepen (her)kennen elkaar niet meer waardoor er steeds minder contact komt. Deze segregatie en de psychologische afstand markeren wellicht het proces van in- en uitsluiting op wijkniveau. Volgens de respondenten is er (vooralsnog) geen structurele rivaliteit waargenomen tussen de gesegregeerde groepen.

Kennelijk voelen bewoners zich onvoldoende aangetrokken of uitgenodigd om deel uit te maken van elkaars netwerken. Bovendien beheersen weinig nieuwkomers en eerste generatiemigranten de Nederlandse taal voldoende om contacten te leggen of te onderhouden buiten de eigen groep. In het Centrum nemen respondenten veel minder segregatie waar. Als reden geven zij de kleinschaligheid van de wijken en vooral de zeer gemêleerde samenstelling van de wijken. Omdat er geen enkele etnische groep domineert, zijn mensen wellicht eerder geneigd om contact op buurtniveau te leggen in plaats van op grond van etniciteit.

De mate en frequentie van interetnische contacten zijn niet uniek voor Rotterdam. Landelijk onderzoek naar de samenstelling van de buurt en interetnische contacten toont aan dat mensen in gemengde wijken, makkelijker in contact komen met mensen uit een andere etnische groep. Dat geldt met name voor autochtone Nederlanders. De mate waarin migranten contacten onderhouden met andere migrantengroepen, lijkt niet beïnvloed door de etnische concentratie in de buurt. Opvallend is dat ook in gemengde wijken wel meer contact is tussen bevolkingsgroepen, maar dat die contacten nauwelijks doordringen in de privésfeer. Daarnaast valt op dat van de verschillende migrantengroepen, de Turkse Nederlanders het meest op de eigen groep zijn gericht (Gijsberts et al., 2010).

Eén van de mogelijke gevolgen van de geconstateerde afstand tussen (etnische) groepen is dat men elkaar niet alleen 'laat' op het moment dat het goed gaat, maar ook mijdt als het niet goed gaat. Volgens de respondenten worden irritaties over leefgewoonten en ervaren overlast niet uitgesproken naar de wederpartij, ondanks toename van de onvrede hierover. Het komt volgens hen vaker voor dat de irritaties worden opgekropt of dat mensen het melden bij de politie of de deelgemeente. In tegenstelling tot de eerder vastgestelde segregatie, is het vermijdingsgedrag een actieve keuze. Volgens de respondenten nemen mensen met deze houding afstand van 'de ander'. Hierdoor wordt niet alleen de confrontatie gemeden, maar ook alle andere vormen van contact. Volgens respondenten geven 'mijdende' inwoners nauwelijks blijk van (mede)verantwoordelijkheid voor de leefbaarheid in de wijk. Zij leunen sterk op de 'krachtige arm' van politie en bestuur.

In de interviews overheerst het beeld van mensen die elkaar zelden aanspreken op (overlastgevend) gedrag. In bepaalde gevallen wordt dit belemmerd door communicatieproblemen. Wanneer de partijen geen gemeenschappelijke taal machtig zijn, komt de boodschap niet of slechts gedeeltelijk over. Zoals de overheids campagne al aangeeft: 'Het begint met taal'. Wanneer je je buur vraagt om mee te helpen het portiek schoon te houden en deze het niet begrijpt, voelt de aangever zich niet goed gehoord. Hij of zij geeft het op of gaat druk (gesticulerend) uitleggen wat weer bedreigend kan overkomen bij de tegenpartij. De taalbarrière belemmert vooral de communicatie met of tussen nieuwkomers.

Beeldvorming, stigmatisering en discriminatie

Segregatie en vermijding worden volgens de respondenten in de hand gewerkt door negatieve beeldvorming over (etnische) groepen. Het gaat daarbij niet om abstracte beeldvorming, maar ook om beeldvorming gebaseerd op ervaringen met overlast van bepaalde groepen. Afhankelijk van de samenstelling van de wijken, worden met name Marokkaanse en Antilliaanse groepen (Gijsberts & Vervoort, 2007) genoemd die zowel voor overlast zorgen als 'een slechte pers hebben'. Dat geldt - in iets mindere mate - ook voor MOE-landers.

Negatieve beeldvorming heeft niet alleen effect op de manier waarop mensen naar bepaalde groepen kijken, maar ook hoe zij zichzelf zien als groep in relatie tot de buurt en samenleving. Enkelens voelen zich niet zelden al op voorhand onheus bejegend. Het eventuele stigma hebben zij volgens de respondenten reeds geïnternaliseerd, wat hun perceptie van de interactie met andere omwonenden en instanties kleurt. Met name jongeren voelen zich regelmatig 'ongewenst' verklaard

alleen al vanwege hun aanwezigheid. Respondenten die met deze jongeren werken, zeggen dat er nuance moet worden aangebracht. In bepaalde gevallen is er niets aan de hand, in andere gevallen is er wel degelijk sprake van hinderlijk, crimineel en/of overlastgevend gedrag. In dat geval voelen jongeren zich snel verongelijkt met als doel de verantwoordelijkheid te ontlopen.

Dat discriminatie zich voordoet, daarover zijn de respondenten het eens. Maar hoe vaak het voorkomt en in welke situaties deze claim gerechtvaardigd is, is volgens hen veel lastiger te bepalen. Uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat de aanwezigheid van (statistisch aantoonbare) discriminatie, de willekeur van instanties en het gissen naar alternatieve (discriminerende) motieven, wantrouwen in de hand werkt. Vanwege de discriminatie en negatieve beeldvorming zijn veel respondenten van mening dat stigmatisering vat heeft op verschillende groepen. Antillianen, Marokkanen en Polen worden dan met name genoemd. Omdat deze groepen vaak negatief in de media verschijnen veronderstellen zij dat hiermee een verband is.

Bovengenoemde processen dragen bij aan het denken in termen van 'wij' en 'zij' wat overigens een tweezijdig proces is. De tegenstelling 'wij'-'zij' bestaat niet alleen tussen autochtone en allochtone Nederlanders. In de zeer divers samengestelde Rotterdamse deelgemeenten lopen de lijnen 'wij'-'zij' tussen alle etnische groepen. De culturele afstand tussen de groepen is groot. In dat kader werd in bepaalde deelgemeenten al beschreven dat 'wij' en 'zij' op buurtniveau meer wordt ervaren tussen Marokkaanse en/of Turkse Rotterdamers en die van Afrikaanse of Afro-Caribische komaf.

Om tegenwicht te bieden aan vooroordelen wordt veel verwacht van interetnische contacten tussen individuen van verschillende, eventueel tegenover elkaar staande (etnische) groepen. De contacthypothese (Allport; 1954) gaat er vanuit dat wederzijdse vooroordelen kunnen afnemen als individuen bij elkaar worden gebracht die tot verschillende, zelfs tegenover elkaar staande (etnische) groepen horen. Wil het contact daadwerkelijk vooroordelen verminderen, dan moet aan aanvullende voorwaarden worden voldaan (zie hoofdstuk 3)¹⁰.

5.3 Incidenten

Groepsvorming, groepstegenstellingen en botsende leefstijlen leiden onder meer tot ergernissen over bepaalde bevolkingsgroepen, overlast en gebrekkig interetnisch contact. We vroegen de respondenten of dit ook tot etnisch beladen incidenten leidde. In bepaalde gevallen bleek dat het geval, zoals blijkt uit een aantal door de respondenten aangehaalde recente conflicten.

Buurtconflicten;

Alle respondenten benadrukken dat de ervaren burenoverlast of overlast van jongerengroepen een structureel probleem is in de betrokken deelgemeenten. Tussen de bewoners is er altijd wel een bepaald basisniveau aan spanning en/of overlast aanwezig, met daarbovenop enkele seizoensgebonden pieken. In de zomerperiode komen er meer meldingen van geluidsoverlast in de publieke ruimte. Het gaat dan om (laat) buitenspelende kinderen, ruzies, muziek en luid pratende jongeren en/of volwassenen. In de winter neemt de overlast van kinderen en burengerucht wat af. De ervaren overlast van jongerengroepen speelt doorgaans het hele jaar.

Een enkele keer loopt een conflict tussen buurtgenoten uit de hand en mondt het uit in een geweldsincident. In de zomer van 2010 vond er in Feijenoord een schietincident plaats na een ruzie tussen een Turkse ondernemer en een Antilliaanse 'wildplasser'. Dat was niet het eerste incident,

¹⁰ Deze vier voorwaarden zijn: het contact moet worden aangegaan tussen 'gelijke status' groepen, het contact dient institutionele ondersteuning te krijgen, in het contact wordt gewerkt aan gemeenschappelijke doelen en samenwerking en er moet sprake zijn van een overkoepelende identiteit.

wist een respondent te melden. Een jaar eerder zou een Antilliaanse jongen een Turkse jongen bij de bushalte hebben neergestoken. Een andere respondent maakte zich zorgen naar aanleiding van enkele geweldsincidenten tussen jongeren in de omgeving van het Zuidplein. Ook hier ging het om (gewapende) conflicten tussen Turkse en Antilliaanse jongeren. Deze conflicten zouden terug te voeren zijn op 'haantjesgedrag', 'territoriumdrift' en mogelijke criminele activiteiten.

Dergelijke ernstige conflicten hebben volgens de respondenten uiteraard hun weerslag op de verhoudingen in de buurt. Een conflict tussen twee personen kan uitmonden in een conflict tussen twee etnische groepen. Dit is ook wel de vrees onder een deel van de respondenten. De spanning bleef volgens hen in Feijenoord een aantal weken voelbaar. Het leidde evengoed niet tot vergeldingsacties en de gemoederen bleven redelijk rustig. Daarbij mag niet onvermeld blijven dat veel partijen, waaronder politie, deelgemeente en welzijnswerk een actieve en de-escalerende rol speelden.

De respondenten geven aan dat de oorsprong van de incidenten in botsende belangen ligt. De etnische verschillen zijn secundair aan de belangentegenstellingen zoals die hierboven werden genoemd, zoals territorium, meisjes of criminele activiteiten. Toch speelt etniciteit wel een belangrijke rol in het verloop van het conflict omdat contacten, groepsvorming en loyaliteiten op buurtniveau volgens de respondenten doorgaans wel langs etnische lijnen lopen.

Beperkte meldingen van incidenten door intimidatie en bescherming van de eigen groep

In Delfshaven verstoorde een groep overlastgevende jongeren uit de buurt afgelopen jaar een Opzoomer-buurtactiviteit. Ironisch genoeg keek de buurt gezamenlijk voetbal in het kader van 'Opzoomeren' toen een aantal jongeren uit de buurt blikjes naar het scherm wierp en zich agressief opstelde naar de deelnemers. Omdat het jongeren uit de buurt waren, waren maar weinig bewoners bereid om het voorval te rapporteren aan de politie of deelgemeente. Een bewoonster (medeorganisator) deed dit wel en werd vervolgens gebeld door andere leden uit de gemeenschap (familie van de raddraaiers) met het 'verzoek' de aanklacht in te trekken.

Meerdere respondenten hebben aangegeven dat het lastig is om buurtgenoten te betrekken bij meldingen van overlastgevend, hinderlijk of intimiderend gedrag. Ook als het om leden gaat uit de eigen etnische gemeenschap. Mensen beschermen de leden van de eigen groep. In Feijenoord kan dat de Turkse gemeenschap zijn, maar in Vreewijk is dat bijvoorbeeld de autochtone gemeenschap. Het lijkt een gewoonte dat mensen negatief, overlastgevend of ander grensoverschrijdend gedrag van leden uit de eigen gemeenschap 'negeren'. Mensen die deze code schenden worden gezien als verraders.

Discriminerende opmerkingen, leuzen en demonstraties

Respondenten zien geen verontrustende discriminerende uitingen in de publieke ruimte. Dat laat onverlet dat discriminatie als fenomeen veel bewoners in de deelgemeenten wel raakt in de zin dat ze minder kansen hebben. Het komt zelden voor dat mensen discriminerend worden uitgescholden of geconfronteerd worden met racistische tekens of groepen. Volgens de respondenten zijn de meeste Rotterdammers intussen gewend aan de diversiteit in hun omgeving. In een inspraakorgaan uiten enkele autochtone bewoners wel hun ongenoegen over buitenlanders. Vaak zijn hun grieven aan overlast gerelateerd. In een minderheid van de gevallen geven mensen blijk van een afkeur voor 'volksvreemde' buurtgenoten. Als de samenstelling van de bewonersorganisatie of inspraakavond gemêleerd is, worden er volgens de respondenten minder generalistische uitspraken gedaan over bevolkingsgroepen. Racistische leuzen werden nauwelijks opgemerkt en er zijn ook geen groepen bekend die zich overeenkomstig uiten. Alle respondenten wijzen erop dat gemelde racistische graffiti volgens afspraak binnen 24 uur wordt verwijderd.

De mensen met wie we spraken gaven evenwel aan dat de relatieve afwezigheid van discriminerende opmerkingen en negatieve en/of stereotiepe beeldvorming in de publieke ruimte, waarschijnlijk geen reflectie is van hoe er binnenskamers over elkaar wordt gedacht en gesproken. Ze delen de mening dat er binnenskamers ongetwijfeld gemopperd wordt over de komst en leefstijlen van bepaalde groepen, maar dat dit buitenshuis zelden -of selectief- wordt geventileerd.

In het centrum van Rotterdam werden in de afgelopen jaren wel demonstraties gehouden waarbij provocerende leuzen zijn geuit. Respondenten verwezen naar een protestbijeenkomst tegen de Israëlische aanval op Gaza waarbij enkele aanwezigen antisemitische leuzen scandeerden. De geïnterviewden scharen dergelijke incidenten eerder onder onruststokerij en ongelukkige samenloop van omstandigheden dan onder uitingen van latent intolerant/extremistisch gedachtegoed. Een respondent noemde het een misrekening om een protest, waarbij zich ook groepen jongeren aansloten die vertier zochten, toe te staan onder winkelend publiek. Afgezien van deze keer zijn ze van mening dat politie en justitie goed omgaan met de verzoeken voor demonstraties met een mogelijk kwetsend of provocerend karakter. Zij hebben voldoende oog voor de mogelijk aanzuigende werking op raddraaiers of voor provocatie van winkelend publiek. Zo werden demonstraties van rechts-radicalen wel toegestaan, maar verplaatst naar plekken waarop toezicht mogelijk was en zo min mogelijk reacties werden uitgelokt.

5.4 Recente veranderingen en zorgen voor de toekomst

Aan alle respondenten is de vraag voorgelegd of zij recente veranderingen hebben waargenomen in de verhoudingen tussen bevolkingsgroepen. In het Centrum en Feijenoord zijn door respondenten weinig veranderingen waargenomen en worden evenmin veranderingen verwacht. Een respondent plaatste in dit kader wellicht een belangrijke kanttekening. Hij constateerde dat Feijenoord nog wat 'witte enclaves' kent van autochtone senioren. Met vergrijzing zal ook daar de instroom van allochtone groepen toenemen. Het is niet zeker of deze instroom daar neutraal ontvangen wordt.

In Charlois en Delfshaven zijn wel recente veranderingen opgemerkt. In Charlois en Feijenoord werden spanningen actueel na het schietincident in de zomer van 2010 aan het Oleanderplein in Feijenoord. Volgens respondenten broeide het daarvoor al een tijdje en waren ook daarna nog spanningen voelbaar in het nabijgelegen deel van Charlois. Los van dergelijke excessen - waarvan herhaling niet is uitgesloten, maar evenmin vaststaat- wezen verschillende respondenten op de kwetsbaarheid van veel van de wijken in deze deelgemeente. Deze kwetsbaarheid zit volgens de respondenten in de relatief lage ervaren veiligheid en een sociaal kwetsbare bevolking. De wisselende samenstelling door snelle mutaties in de woningvoorraad heeft een groot effect op de stabiliteit van het samenleven. De aanwezigheid van fricties tussen bewonersgroepen en de geringe sociale cohesie is volgens de respondenten een zorgelijke combinatie. Op de Sociale en Veiligheidsindex scoren deze deelgemeenten ook onder het gemiddelde en zijn in dat opzicht kwetsbaar.

Respondenten uit Delfshaven noemen de nieuwbouw en (daarmee) de komst van de autochtone bewoners als recente verandering met impact op de inwoners. Hoewel gemengd bouwen door de meeste respondenten wordt aangemoedigd, spraken verschillende respondenten ook hun zorg uit. De komst van deze nieuwe groepen kan ook weer nieuwe tegenstellingen oproepen. Om de nieuwbouw te kunnen realiseren moest een deel van de oorspronkelijke bewoners plaats maken. Hun oude woningen werden eindelijk opgeknapt en uitgebreid, maar vielen daarmee vervolgens buiten hun (financiële) bereik. Volgens enkele respondenten zagen deze bewoners met lede ogen aan dat 'rijke Nederlanders' er vervolgens hun intrek namen. Dit is een van de bijeffecten van herstructurering gericht op het aantrekken van nieuwe bewoners met hogere inkomens (zie onder meer PBL, 2010).

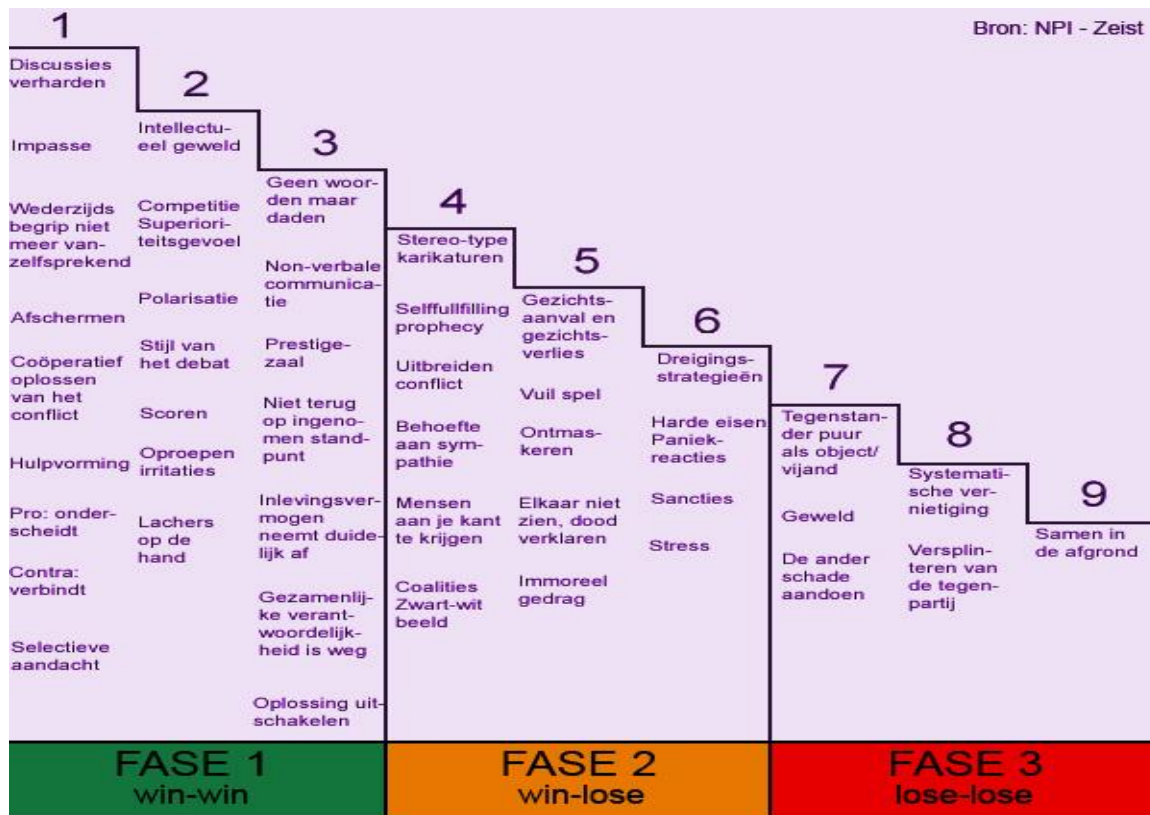
Vooralsnog is de interactie beperkt tussen de oorspronkelijke (voornamelijk allochtone) bewoners en de (autochtone) nieuwkomers in Delfshaven. De nieuwkomers maken nauwelijks gebruik van de voorzieningen in de buurt; ze werken elders, de kinderen gaan buiten de deelgemeente naar school en ze maken zelden gebruik van sociale voorzieningen of het winkelaanbod. Zij hebben geen sociale of economische binding met de wijk en de woning is slechts de uitvalsbasis. Zij maken, volgens de respondenten, geen deel uit van de plaatselijke sociale structuur.

De sociale voorzieningen (waaronder buurthuizen) en de openbare ruimte (speeltuinen en pleinen) in de omgeving van de nieuwbouwwoningen worden gebruikt door allerlei buurtbewoners. Dat levert soms spanningen op tussen de gebruikers en de omwonenden, die overlast ervaren. Dat heeft deels te maken met een verschil in leefstijl. De (werkende) autochtone bewoners van de nieuwbouw hebben weinig op met de jongeren en kinderen die tot in de avond aanwezig zijn. Hoewel er geen aanwijzingen zijn dat de spanningen op het moment van onderzoek actueel zijn, wordt de mogelijke belangentegenstelling wel gesignaleerd. Respondenten achten latente spanningen niet ondenkbaar op basis van de vermijding en het inschakelen van de politie na overlast en de geringe participatie van buurtbewoners in de wijk.

Weinig respondenten durven zich stellig uit te spreken over de kans op escalatie. Waar ze het over eens zijn is dat 1) er bepaalde spanningen tussen bewoners in hun deelgemeente zijn en 2) dat er geen reden is om aan te nemen dat spanningen door verschillen in leefstijlen vanzelf zullen verdwijnen. Ook nemen ze waar dat 3) er gescheiden netwerken zijn en mensen met verschillende achtergronden elkaar niet opzoeken en dat 4) na incidenten loyaliteiten soms langs etnische lijnen lopen. Ze vermoeden echter niet dat de verhoudingen tot grootschalige onrust zullen leiden waarbij bewoners voor langere tijd tegenover elkaar komen te staan. Ze baseren deze conclusie op eerdere ervaringen. Spanningen tussen personen of relatief kleine groepen werden min of meer geabsorbeerd door de overige (neutrale) leden van de gemeenschap. Het feit dat welzijnsorganisaties, lokale overheid, politie en zelforganisaties een groot bereik hebben onder de inwoners is volgens de partners cruciaal bij het temperen van de gemoederen. Ook de samenwerking tussen deze partijen is van groot belang voor tijdige signalering van problemen en de activering van de juiste personen en organisaties. Een netwerk voor sociale calamiteiten is volgens hen het belangrijkste ingrediënt voor de-escalatie.

Hoe verhoudt de inschatting van de respondenten zich ten opzichte van escalatiemodellen met betrekking tot (maatschappelijke) spanningen? Glasl (1997) onderscheidt drie hoofd- en negen subfasen in conflictsituaties. In de eerste 'rationele fase' is er sprake van verharding, voorts van debat en polemieken en vervolgens van strijd ('geen woorden maar daden'), waarin wantrouwen en concurrentie toenemen en wederzijds inlevingsvermogen afneemt. In de eerste fase zijn mensen zich van spanningen bewust en proberen zij hier op rationele en beheerste wijze mee om te gaan. In de tweede 'emotionele' fase staan subjectieve factoren centraal. In deze fase gaan mensen in stereotypen denken, wordt de onderlinge afstand vergroot en neemt het wantrouwen en de vijandigheid toe. In de derde fase, waarin de 'strijd' centraal staat, vinden sterke botsingen plaats, brengen partijen elkaar schade toe, is er geen weg terug en ontstaat een 'verlies-verlies' situatie waarin het onderuithalen van de tegenpartij tot doel is verheven.

Figuur 9 Escalatiemodel van Glasl

Bron: Glasl, 1997.

Horowitz (2001) stelt vast dat bij etnisch geweld vier variabelen samenkomen: een vijandige relatie tussen twee etnische groepen, verontwaardiging bij een van de groepen, het gevoel van rechtvaardiging van geweld en een inschatting van verminderd risico op geweld. Adang (2010) bouwt voort op deze inzichten en onderscheidt enkele karakteristieke stappen bij escalatie. Ten eerste is er een toenemende mate van tegenstellingen tussen twee of meer partijen, waarbij een duidelijk onderscheid wordt ervaren tussen ‘wij’ (ingroup) en ‘zij’ (outgroup). Er is sprake van een voorval dat door de partijen verschillend wordt beoordeeld (2). De reactie op het incident gaat gepaard met geweld (3). Er is sprake van onderlinge solidariteit en onderlinge steunverlening (4). Het risico op repercussies wordt laag ingeschat waardoor de gelegenheid voor geweldgebruik toeneemt (5).

Het model van Horowitz maakt inzichtelijk welke variabelen een rol spelen bij geweld/een conflict tussen etnische groepen, terwijl de aanlooffase buiten beschouwing blijft. Het model van Adang is wel gebaseerd op een dergelijke fasering. Het model van Adang gaat tevens uit van een zogenoemd ‘trigger event’; een voorval dat door beide partijen verschillend wordt beoordeeld. Voorbeelden van een dergelijk ‘trigger event’ bij maatschappelijke spanningen zijn onder meer de komst van een moskee, de plaatsing van een vluchtelingengezin, huisvesting voor buitenlandse werknemers, (selectief) politioptreden of een conflict tussen jongeren of burens zoals in Culemborg eind 2011.

Uit het onderhavige verkennende onderzoek naar polarisatie blijkt dat er in bepaalde deelgemeenten (Charlois en Feijenoord) meer spanningen zijn dan in anderen (Centrum en Delfshaven). De spanningen in Centrum en Delfshaven vallen in de eerste stadia van de escalatiemodellen uit paragraaf 7.1. Het denken in termen van ‘wij’ en ‘zij’ dat tamelijk

wijdverbreid is, is in deze wijken sterker en loopt soms -maar niet uitsluitend - langs etnische scheidlijnen. Het onderscheid kan ook gebaseerd zijn op andere kenmerken zoals leeftijd, generatie, woonduur of sociale status. In termen van het model van Glasl (1997) is er sprake van 'verharding' dat past in het eerste stadium, wat lijkt over te vloeien in de tweede 'subjectieve' fase waarin mensen in stereotypen over elkaar gaan denken en elkaar als concurrent beschouwen. Ervaren overlast is een belangrijk ingrediënt voor wij/zij denken. Zeker omdat overlast vaak gekoppeld wordt aan culturele gebruiken en/of groepen.

De vraag werpt zich op of wij/zij denken en de afstand tussen groepen 'erg' is. Deze vraag is lastig te beantwoorden en mede afhankelijk van de maatstaf; zijn welzijn en leefbaarheid het criterium of de (bedreiging van de) openbare orde? Duidelijk is wel dat groepsvorming en wij/zij denken latente breuklijnen veroorzaken in de wijken en deelgemeenten. Dit hoeft niet problematisch te zijn, maar bepaalde gebeurtenissen in een gemeente kunnen de onderlinge verhoudingen opeens op scherp zetten. Dan slaat het 'naast elkaar leven' om in tegenstellingen tussen groepen op basis van generatie, sociaaleconomische positie, culturele of religieuze kenmerken. Latente 'breuklijnen' krijgen pas betekenis bij een significante gebeurtenis waarbij twee of meerdere groepen betrokken zijn.

Overlast (met name in Charlois) en gescheiden netwerken (vooral in Feijenoord) veroorzaken ook spanningen in de deelgemeenten op Zuid. Daar zet de snelle wijziging van de bevolkingssamenstelling, met name in Charlois, de sociale cohesie en het vertrouwen onder druk. Ook hier wordt veel overlast ervaren, wat wordt toegeschreven aan culturele gebruiken en achtergronden van bewonersgroepen. In deze wijken heerst groepsdenken en wij/zij denken langs etnische of etnisch-religieuze scheidlijnen. Dat geldt ook voor Feijenoord waar weinig aansluiting is tussen de ruim vertegenwoordigde Turkse gemeenschap en de overige bewoners. Ook in deze deelgemeenten wordt geconstateerd dat mensen meer naast dan met elkaar samenleven. In Charlois en Feijenoord deden zich vaker 'trigger events' voor (ernstige overlast, conflicten tussen groepen en een enkel gewelddelict, waardoor aanvankelijk niet problematische groepsvorming en -loyaliteiten langs etnische lijnen omslaan in groepstegenstellingen langs etnische lijnen.

Om het risico op escalaties goed in te kunnen schatten is het enerzijds nodig om informatie te hebben over de attitude ten opzichte van minderheidsgroepen en de onderlinge verhoudingen tussen verschillende groepen, maar ook welke gebeurtenissen of voornemens de latente spanningen tussen groepen kunnen doen oplaaien. De hoogte van spanningen kan deels tevens worden afgeleid uit andere indicatoren uit onder meer de Veiligheid en Sociale index. Relevante indicatoren uit de Veiligheidsindex zijn onder meer 'overlast' en 'schoon en heel' en uit de Sociale Index de leefomgeving ('vervuiling en overlast', 'adequate voorzieningen', 'passende huisvesting', 'ontbreken van discriminatie') en sociale binding ('mutaties en ervaren binding').

Voorts zijn contact en voeling nodig met inwoners en gemeenschappen (stakeholders). Op deze manier zijn toegenomen spanningen en reacties op gebeurtenissen of voornemens beter te voorspellen en kan contact gezocht worden met sleutelfiguren wiens betrokkenheid de-escalierend werkt binnen de betrokken gemeenschappen. Het wordt een uitdaging om ondanks de noodzakelijke bezuinigingen niet de connectie met de verschillende gemeenschappen te verliezen.

Volgens de respondenten uit polarisatie zich in de deelgemeenten slechts zelden in incidenten, maar eerder in de gesegregeerde leefwerelden en sociale netwerken die in de wijken zeer zichtbaar zijn. Het is een wederzijds proces van aansluiting zoeken bij de eigen groep en afstand nemen van andere groepen. Volgens respondenten belemmert de aanwezigheid van een hechte (etnische) gemeenschap en het aanbod van eigen voorzieningen het interetnisch contact in de openbare ruimte en in de voorzieningen.

Vermijding van andere groepen is een van de door de respondenten waargenomen gevolgen van deze segregatie. Dit wordt verder in de hand gewerkt door negatieve beeldvorming over andere (etnische) groepen. Het zorgt ervoor dat groepen elkaar niet aanspreken op overlastgevend gedrag maar beïnvloedt ook de wijze waarop mensen zelf omgaan met negatieve beeldvorming en stigmatisering. De afstand tussen de groepen is groot en kenmerkt zich door wij/zij denken. Overigens niet alleen tussen etnische groepen, jongeren en volwassenen, maar ook tussen de deelgemeente en politie enerzijds en jongerengroepen anderzijds.

Projecten die gericht zijn op de bevordering van de maatschappelijke participatie van één specifieke bevolkingsgroep dragen bij aan gevoelens van marginalisering onder de bewoners van andere groepen. Het draagt bij aan wij/zij denken en gevoelens van achterstelling en ('omgekeerde') discriminatie.

Vanwege het gebrek aan interetnisch contact, het sterk waargenomen wij/zij denken waarbij mensen soms ook in harde toon over elkaar spreken (al dan niet gebaseerd op stereotypen) vrezen respondenten dat een conflict tussen twee personen makkelijk kan overgaan in een conflict tussen etnische groepen. Dat de gemoederen tot nu toe na incidenten redelijk rustig bleven, schrijven zij voor een belangrijk deel toe aan de actieve rol van onder meer politie, deelgemeente en welzijnswerk. Het bevorderen van de sociale cohesie is daarvoor volgens hen van cruciaal belang.

Respondenten zien geen verontrustende discriminerende uitingen of racistische graffiti in de publieke ruimte, al is dit volgens hen geen reflectie van hoe er binnenskamers over 'andere groepen' wordt gedacht en gesproken. Bewoners zijn volgens de respondenten vaak terughoudend in het melden van overlastgevend, hinderlijk of intimiderend gedrag, met name als het gaat om leden van de eigen etnische groep, of uit angst voor represailles.

Dat ernstige incidenten zich maar in uitzonderlijke gevallen voordoen, laat onverlet dat de situatie in bepaalde wijken zorgelijk is. Zo lopen de spanningen in Charlois tussen 'oorspronkelijke bewoners' en Antilliaanse nieuwkomers en MOE-landers hoog op en zorgen incidenten in Feijenoord voor verdere onderlinge spanningen. Wat Charlois betreft wijzen de respondenten bovendien op de (sociale en sociaal-economische) kwetsbaarheid van de wijken en bewoners. De wisselende samenstelling van de wijk heeft daarbij een groot effect op de stabiliteit. Ook in Delfshaven ontstaan hier en daar spanningen vanwege verschil in leefstijl na de vestiging van 'rijke' autochtone bewoners in de nieuwbouw in de wijken.

Weinig respondenten durven stellige uitspraken te doen over de kans op escalatie. Ondanks de segregatie en incidentele tegenstellingen vermoeden zij geen grootschalige onrust waarbij bewoners voor langere tijd tegenover elkaar komen te staan. Het netwerk van welzijnsorganisaties, de lokale overheid, politie en zelforganisaties en de samenwerking tussen de partijen is volgens de respondenten van cruciaal belang om escalatie te voorkomen. Dit netwerk functioneert (vooralsnog) goed. De geconstateerde gescheiden netwerken en het denken in stereotypen als gevolg van ervaren overlast geven breuklijnen weer die in het licht van de escalatiemodellen kunnen uitmonden in groepstegenstellingen en escalaties als zich specifieke gebeurtenissen voordoen waarbij twee of meer (etnische) groepen betrokken zijn. Oplettenheid blijft dus geboden.

6. FACTOREN DIE POLARISATIE OP LOKAAL NIVEAU BEINVLOEDEN

De vraag welke elementen bevorderend of remmend zijn voor polarisatie levert bij respondenten spiegelbeeldige antwoorden op. De één legt vooral het accent op wat in zijn of haar ogen polarisatie in de hand werkt en wijst dientengevolge op het voorkomen of bestrijden van die elementen. Een ander ziet vooral wat polarisatie indamt en ziet graag voortzetting van die polarisatieremmende activiteiten of elementen. Respondenten brachten de volgende onderwerpen in verband met polarisatie.

6.1 Huisvesting

Een snelle doorstroom in de woningvoorraad en snelle veranderingen in de bevolkingssamenstelling beïnvloeden volgens de literatuur de polarisatie en/of sociale samenhang op wijkniveau. De meeste respondenten ervaren dat in de onderzochte deelgemeenten de verhuismobiliteit wel mee valt, met uitzondering van Charlois.

Nieuwkomers die met een krappe beurs op korte termijn huisvesting zoeken in Rotterdam hebben beperkte keuzes. Woningbouwcorporaties en particuliere eigenaren bieden in Charlois goedkope en snel beschikbare woonruimte aan. De wijk trekt volgens de respondenten daarmee dan ook veel (kwetsbare) nieuwkomers uit binnen- en buitenland. Volgens de respondenten trekt deze grote diversiteit aan leefstijlen en culturen een wissel op het samenleven. Daar komt bij dat weinig inwoners binding met de wijk hebben, ongeacht hun feitelijke woonduur. Omdat de meeste bewoners hun verblijf als tijdelijk beschouwen, denken de respondenten dat zij zelden in de opbouw van een netwerk met andere buurtgenoten investeren.

De verhuismobiliteit in het Centrum is veel minder groot. De mensen die er een (prijzige) woning kochten, hebben er allen belang bij dat de omgeving niet verloedert. Hoewel het de vraag is in hoeverre zij binding ervaren met de buurt, zijn er evenmin spanningen te constateren tussen de inwoners. De woonduur van de bewoners uit de oude centrumwijken is langer dan in bijvoorbeeld Charlois. Zij lijken zich - blijkens de interviews - ook sterker verbonden te voelen met de eigen buurt en de lokale gemeenschap. De inzet van bewoners onder alle bevolkingsgroepen voor veiligheid en leefbaarheid is groot.

In Delfshaven wonen mensen die er al tientallen jaren wonen (autochtoon en allochtoon) en nieuwkomers (waaronder ook autochtonen). De wijk is getransformeerd door de bestrijding van de aanvankelijke drugs- en prostitutieoverlast en er is fors geïnvesteerd in renovatie. Toch is de betrokkenheid van de bewoners met de buurt matig volgens de respondenten; mensen zijn niet 'trots' op de wijk en haar inwoners. Volgens enkele respondenten leeft onder inwoners een gevoel van marginalisatie omdat 'alle allochtonen er bij elkaar zijn gestopt'. Woningbouwcorporaties en de overheid worden door verschillende bewoners dan ook gewantrouwd. Zij baseren dat op de veronderstelling dat het een bewuste keuze is om allochtonen te scheiden van autochtonen en de goede woningen aan de autochtonen voor te behouden en de allochtonen te huisvesten in de woningen van slechte kwaliteit.

Het wantrouwen jegens de overheid en woningbouwcorporaties wordt door de ondervraagde professionals niet gedeeld. Wel zien zij het systeem van woonruimteverdeling als een factor van betekenis voor de onderlinge verhoudingen. Het wordt door hen genoemd als een instrument dat polarisatie kan bevorderen of kan indammen. Een sterke etnische concentratie zou mede verantwoordelijk zijn voor bestaande spanningen en segregatie. Daarbij gaat het niet zozeer om de concentratie van allochtonen *an sich*, maar vooral om de concentratie van een bepaalde etnische groep. De gedachte is dat dominantie van een groep de contacten tussen groepen onderling

belemmert en dat spanningen kunnen toenemen omdat andere groepen zich buitengesloten voelen. De sociale samenhang kent volgens de respondenten een ‘delicaat evenwichtspunt’ als het op concentratie aankomt.

Een zeer gemêleerde samenstelling kan de sociale interactie tussen groepen bevorderen, zo is de veronderstelling van onze respondenten. De input van respondenten uit het Oude Westen lijkt deze veronderstelling te onderschrijven. Tegelijkertijd zijn er mensen die aangeven dat juist de diversiteitsmarge op wijkniveau beperkt moet blijven. Als de leefstijlen van (etnische) groepen uiteenlopen, kan dit onderlinge spanningen tot gevolg hebben. Deze etnisch-culturele tegenstellingen kunnen op hun beurt spanningen opleveren in de dagelijkse omgang, ondermeer in de vorm van overlast.

6.2 Overlast en overlastbestrijding

Irritaties op buurniveau dragen bij aan de waardering van het onderlinge samenleven. Vaak worden de irritaties niet besproken uit angst voor represailles of simpelweg wegens een taalbarrière. Volgens respondenten wordt er regelmatig een beroep gedaan op de politie en deelgemeente als er overlast wordt ervaren. Niet alleen confrontaties, maar ook ongedwongen onderling contact worden hiermee vermeden.

Dat bewoners zich storen aan elkaars leefstijlen en gedrag werkt volgens de meeste respondenten polarisatie in de hand. Het gedrag waar men zich aanvankelijk aan stoort, komt symbool te staan voor de tegenstelling tussen groepen waarover men negatieve opvattingen koestert. Het is volgens de respondenten kortzichtig om in te gaan op alle verzoeken om de overlast te bestrijden omdat niet alle klachten reëel zijn. Soms zijn ze gebaseerd op een afwijzing van een leefstijl of cultuur en daarmee een teken van intolerantie van anderen. Een aantal respondenten geeft aan dat bepaalde inwoners mensen met andere gebruiken of een andere afkomst ‘ongewenst’ verklaren. Hun dwingendheid om de eigen norm op te (laten) leggen is lang niet altijd reëel of wenselijk.

Daar komt bij dat repressief optreden volgens de respondenten negatieve gevolgen kan hebben en polarisatie in de hand kan werken. Ervaringen in de deelgemeenten (Centrum en Delfshaven) wezen uit dat zodra de politie uitsluitend contact heeft met jongerengroepen als ze ‘een bon uitschrijven’, dit agressie, onbegrip en gevoelens van onrechtvaardigheid opwekt onder de jongeren. Deze sentimenten kunnen zich tegen de inwoner(s) keren die zij verantwoordelijk achten voor de alarmering van de politie, tegen de politie zelf en soms ook tegen andere sociale professionals. Geen van de geïnterviewden acht het wenselijk dat overlast (uitsluitend) wordt bestreden met ‘zero tolerance’-beleid. Volgens hen is het zeer belangrijk om het spreekwoordelijke kaf van het koren te scheiden en overeenkomstig te behandelen. Dat is nog niet zo gemakkelijk.

6.3 Sociaal vertrouwen en sociale cohesie

Verschillende gesprekspartners zijn bezorgd over de sociale cohesie in de deelgemeenten. De geconstateerde etnische segregatie draagt mogelijk bij aan een beperkt bewustzijn van de overeenkomsten tussen de eigen en andere bevolkingsgroepen en van de belangen die zij als buurtbewoners delen. De afgelopen jaren werd veel geïnvesteerd in activiteiten die de cohesie moesten bevorderen. In alle deelgemeenten vonden straatfeesten plaats, werden buurtbarbecues gehouden of werd gezamenlijk naar voetbal gekeken tijdens het EK en WK. De meeste gesprekspartners onderschrijven het nut van het elkaar beter leren kennen. Volgens hen zou dit niet alleen de ervaren afstand tussen de bevolkingsgroepen kunnen verminderen, maar ook de drempel slechten om mensen direct aan te spreken als zij overlast ervaren. Veel overlast wordt onbewust veroorzaakt en is best bespreekbaar als de gemoederen kalm zijn.

Andere respondenten zijn meer ambivalent over het nut van dergelijke initiatieven. Ze zien een discrepantie tussen de theorie en de praktijk. Volgens hen bereiken de activiteiten zelden de mensen die zich niet (meer) thuis voelen in de wijk, ontevreden zijn over de interacties, overlast ervaren of zelf overlast veroorzaken. De verschillende ‘uiterste polen’ zijn dus niet vertegenwoordigd. De neutrale middengroepen participeren wel, maar dit zijn vaak mensen die al actief zijn en elkaar kennen. Ook plaatsen zij kanttekeningen bij de interetnische uitwisseling tijdens deze activiteiten. Wie een bijeenkomst bezoekt ziet vanaf een afstandje wellicht alle bevolkingsgroepen vertegenwoordigd, maar wie zich onder de deelnemers begeeft, zal opmerken dat de interactie beperkt blijft tot leden van dezelfde etnische groep.

Dit laat onverlet dat de meeste geïnterviewden het belang van de activiteiten onderschrijven. Dat de activiteiten de cohesie bevorderen is wellicht niet met zekerheid vast te stellen, maar zij verwachten een negatief effect op de cohesie als de activiteiten zouden verdwijnen. In dat geval zou de groep die elkaar nu nog vindt, elkaar op termijn ook uit het zicht verliezen. Volgens de respondenten zit een deel van de kracht en het probleemoplossend vermogen van de wijken juist bij deze mensen.

6.4 Maatschappelijke ontwikkelingen

Veel respondenten menen dat verschillende maatschappelijke ontwikkelingen van invloed zijn op de tegenstellingen en afstand tussen groepen. Concreter gaat het dan om politieke ontwikkelingen, onderlinge verhoudingen tussen allochtone en autochtone Nederlanders, het publieke debat, de media en de effecten van de economische crisis.

Volgens respondenten verschillen de onderlinge verhoudingen tussen inwoners van Rotterdam niet zo sterk van die in andere Nederlandse steden. Zij nemen een trend waar waarin dwingende eisen worden gesteld aan tal van kwetsbare groepen. De aanname is dat (sociale) problemen best bestreden kunnen worden als de overheid, politie en politici zich hiervoor inzetten. Dat de problemen (nog) niet zijn opgelost, zou volgens burgers eerder een gevolg zijn van onwil dan van onmacht. In de roep om repressie zijn burgers dan ook dwingender geworden. De verantwoordelijkheid voor de leefbaarheid in de buurt is verschoven van de bewoners naar politie en bestuur en naar de mensen die het in hun ogen ‘verpesten’.

Dit leidt er toe dat groepen eerder tegenover elkaar komen te staan omdat het verschil tussen groepen vaker benadrukt wordt dan de overeenkomsten. Dat geldt niet uitsluitend, maar wel in het bijzonder, voor autochtone en allochtone Nederlanders waarbij de laatste groep vaker negatief weggezet lijkt te worden. De negatieve beeldvorming over (bepaalde) etnische groepen in de alom aanwezige media draagt volgens hen verder bij aan de psychologische afstand. De meeste respondenten merken op dat het onderlinge contact zelden vanzelfsprekend of ongedwongen is.

Gesprekspartners noemen verder de economische crisis in relatie tot polarisatie. Respondenten vrezen dat kwetsbare groepen mogelijk verder marginaliseren als gevolg van werkloosheid en gebrek aan kansen. Dit kan gevoelens van uitsluiting en achterstelling voeden. Daarnaast treft de economische crisis ook de gemeente die als gevolg daarvan bezuinigingen doorvoert. Er wordt gevreesd dat welzijnswerk, jongerenwerk, samenlevingsopbouw en initiatieven ter bevordering van de leefbaarheid en sociale cohesie verder onder druk komen te staan. Zij schatten dit in als een risicofactor. Over lange tijd opgebouwde netwerken en vertrouwen kunnen in korte tijd verpulveren.

6.5 Evenredige vertegenwoordiging

Enkele respondenten signaleren dat niet alle groepen op evenredige wijze zijn vertegenwoordigd in onder meer de inspraakorganen, de verenigingen en het (openbaar) bestuur. Niet iedereen in de deelgemeente heeft gelijke toegang tot formele en informele netwerken.

Volgens de respondenten zijn allochtone groepen goed vertegenwoordigd in het maatschappelijk middenveld in de betreffende deelgemeenten. Wellicht met uitzondering van enkele bewonersverenigingen, die het etiket ‘wit bolwerk’ krijgen opgeplakt. De respondenten geven verschillende redenen aan voor de geringe participatie van allochtonen in wijkoverleggen. De directe leefomgeving staat voor de meeste etnische groepen lager op de prioriteitenlijst dan bijvoorbeeld het onderhouden van het sociale netwerk, de vergadercultuur spreekt hen niet aan en de taalbeheersing werpt soms een barrière op. Ook wordt de toon en inhoud van de discussies over overlast soms als grievend ervaren.

Het mechanisme van in- en uitsluiting doet zich evenwel voor in wijken of voorzieningen met een concentratie van een enkele (allochtone) groepen. In Feijenoord trekken de voorzieningen veel Turkse deelnemers, waardoor andere bevolkingsgroepen zich er minder thuis voelen en wegblijven. Dat ligt niet aan de Turkse gemeenschap, maar aan universele verschijnselen van in- en uitsluiting waarbij mensen zich wel of niet identificeren met een voorziening en/of haar deelnemers. Bij een onevenredige vertegenwoordiging van één groep doen zich terugtrekkende bewegingen voor onder andere groepen. Het is een tweezijdig proces; als een activiteit in toenemende mate eenzelfde type deelnemers trekt, stoot het andere groepen af. Waarbij de concentratie netto alleen maar toeneemt.

In bepaalde wijken maken etnische groepen gebruik van eigen cultureel en/of religieus aanbod. Hierin is bij ons weten geen of nauwelijks betrokkenheid van andere etnische en/of religieuze groepen. In Delfshaven is een grote moskee die bewoners trekt uit Delfshaven en daarbuiten. De evangelische gemeenschap die in trek is onder Kaapverdische bewoners is ook in Delfshaven gevestigd. Ook deze trekt veel Kaapverdische jongeren en volwassenen uit de deelgemeente en daarbuiten. In Feijenoord zijn tal van Turkse zelforganisaties. In het Centrum werden geen voorbeelden gegeven van groepsvoorzieningen en in Charlois evenmin. Deze inwoners maken volgens de respondenten gebruik van voorzieningen in andere (aangrenzende) deelgemeenten.

Deze doelgroepvoorzieningen zijn niet toegankelijk voor mensen van buiten de groep. Hierdoor voelen anderen zich buitengesloten. Dus waar bepaalde etnische groepen zowel gebruik maken van de ‘eigen’ voorzieningen en de algemene voorzieningen, zijn andere groepen uitsluitend aangewezen op de algemene voorzieningen. Bij sommigen voedt dit het gevoel dat ‘zij’ wel naar buiten treden, maar ‘wij’ niet bij hen naar binnen mogen.

6.6 Gevoelens van marginalisatie

Negatieve beeldvorming, stigmatisering, discriminatie en frustratie over de (achterblijvende) sociaaleconomische positie worden door vrijwel alle respondenten met polarisatie in verband gebracht. Zeker in relatie tot Marokkaanse en Antilliaanse (jongeren) groepen. Persoonlijke discriminatie-ervaringen en die van groepsgenoten (statistische discriminatie) worden vaak aaneengeregen, ongeacht of het gaat om een ‘gevoel’ of een ‘geval’ van discriminatie. Dit leidt bij velen tot sterke gevoelens van marginalisatie en achterstelling. Een sterke identificatie met de groep voedt tevens frustratie over hun rol en kansen in de maatschappij. Of het nu gaat om een gevoel van achterstelling of een geval van achterstelling is weinig relevant volgens de respondenten. Het is voor de groepen in kwestie hun dagelijks referentiekader.

Het gevoel oneerlijk en onheus behandeld te worden, creëert niet alleen een sterke groepidentificatie, maar vormt mogelijk ook een vruchtbare voedingsbodem voor vijandsbeelden. Als 'wij' door 'hen' oneerlijk worden bejegend, hoeven 'we' geen respect te hebben voor 'hen' en 'hun' regels. Het verband tussen het wij-zijdenken en de bijbehorende (vermeende) belangentegenstellingen is volgens de geïnterviewden niet ver gezocht.

Veel respondenten maken zich zorgen over deze ontwikkeling. Zij zijn enerzijds bezorgd over de maatschappelijke kansen en mogelijkheden van gemarginaliseerde groepen, anderzijds bestaat er zorg over de invloed hiervan op het samenleven op buurtniveau. Wanneer frustraties van de ene partij en ervaren overlast van andere bewoners uitmonden in conflicten komen groepen langduriger tegenover elkaar te staan. Op buurtniveau wil de beeldvorming nogal eens overeenkomen met de werkelijkheid en kan een klein conflict symbool komen te staan voor grotere sociale problemen. Conflicten over overbewoning, ernstige verloedering en ernstige (geluids)overlast kunnen dan de spreekwoordelijke lont in het kruitvat zijn.

Samenvatting: De respondenten noemen tijdens de interviews verschillende factoren en ontwikkelingen die van invloed zijn op polarisatie. De instroom van kwetsbare nieuwkomers, grote verhuismobiliteit en een grote diversiteit aan leefstijlen en culturen in een buurt, trekken volgens de respondenten een wissel op het samenleven. Respondenten signaleren dit vooral in Charlois. De diversiteit aan leefstijlen- en de daaraan gekoppelde ervaren overlast - wordt vaak toegeschreven aan etnische verschillen. Daarmee lijken tegenstellingen en de afstand tussen bepaalde etnische groepen toe te nemen. Soms staan de tegenstellingen symbool voor een afkeer ten opzichte van bepaalde etnische groepen. Respondenten zijn het er dan ook over eens dat de bestrijding van ervaren overlast niet vanzelfsprekend zal bijdragen aan een vermindering van polarisatie, zeker niet als die (cultureel) selectief (niet waardevrij) is en repressief van aard.

Tegenstellingen zijn er niet alleen tussen bevolkingsgroepen, maar ook tussen leeftijdsgroepen (generaties) en burgers en overheid. Volgens respondenten in Delfshaven zijn bewoners wantrouwend jegens de gemeente en woningbouwcorporatie. Recente verbeteringen in de woningvoorraad in de wijk kwam volgens hen niet ten gunste aan de oorspronkelijke bewoners, maar aan rijkere autochtone bewoners. Dit versterkt het gevoel van marginalisering en achterstelling dat onder een deel van de oorspronkelijke bewoners leeft.

Volgens de respondenten dragen marginalisatie, discriminatie, beeldvorming en stigmatisering bij aan polarisatieprocessen op buurtniveau. Hierdoor kan de afstand tussen hen en de samenleving - en de overheid - verder groeien. Veel allochtone Rotterdammers, maar ook autochtone bewoners in achterstandsposities, ervaren dat hun maatschappelijke kansen er negatief door worden beïnvloed. De keuze voor de bevordering van maatschappelijke kansen op basis van herkomst, met bijvoorbeeld projecten exclusief bestemd voor Marokkaanse of Antilliaanse Rotterdammers, kan tegenstellingen volgens de respondenten verder voeden.

Veel respondenten maken zich zorgen om de gevolgen van de economische crisis; zij vrezen dat kwetsbare groepen verder marginaliseren en dat allerlei initiatieven ter bevordering van sociale cohesie en leefbaarheid onder druk komen te staan. Sociale cohesie en sociaal vertrouwen werken volgens respondenten de-escalerend op polarisatieprocessen op buurtniveau, mede omdat ze de afstand tussen de etnische groepen kunnen verkleinen.

7. SAMENVATTING

7.1 Aanpak van het onderzoek

In dit onderzoek staat de vraag centraal of polarisatie zich voordoet in Rotterdam, hoe polarisatie zich uit en welke omvang het aanneemt. Tevens brengt het onderzoek lokale factoren in kaart die polarisatie bevorderen dan wel kunnen indammen, alsook het eventuele risico op escalatie. In het onderzoek is polarisatie als volgt geoperationaliseerd: **waargenomen tegenstellingen tussen burgers van verschillende (bevolkings)groepen, die tot uiting komen in wij/zij denken, een harde toon ten opzichte van andere groepen, vermijding van contact, confrontaties en/of een gebrek aan vertrouwen**. Polarisation kan zich voordoen tussen allerlei groepen (bijvoorbeeld oud/jong, burgers/overheid, arm/rijk), maar ligt aanvankelijk primair op tegenstellingen tussen etnische of etnisch-religieuze groepen.

Het onderzoek in Rotterdam maakt deel uit van een regionaal onderzoek naar polarisatieprocessen waarvoor een viertal sociale wetenschappers in dienst van RADAR de verhoudingen onderzoeken tussen bevolkingsgroepen in vrijwel alle regiogemeenten uit het Rijnmondgebied.¹¹ RADAR verricht het onderzoek in opdracht van de gemeenten, bij monde van de Commissie Integrale Veiligheid, onder begeleiding van een commissie van experts. Het onderzoek wordt gefinancierd door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Wanneer het onderzoek in alle gemeenten is afgerond verschijnt een bovenlokaal rapport dat voorziet in de vraag van gemeenten naar *benchmarking*. Dit rapport wordt in de loop van 2012 verwacht.

De dataverzameling van het gehele onderzoek geschiedt vanaf de vroege zomer van 2010 tot het eind van 2011. In Rotterdam vonden de interviews plaats in de zomermaanden van 2010, waarbij werd gevraagd naar waarnemingen in de afgelopen twaalf maanden. Voor de analyse van politie en RADAR gegevens is gebruik gemaakt van de beschikbaar gestelde cijfers over 2009. Omdat discriminatie slechts één van de factoren is die van invloed is op polarisatie, zijn tevens data betrokken uit stedelijke sociale- en veiligheidsmonitoren die onder meer inzicht bieden in ervaren leefbaarheid, veiligheid en tolerantie.

De bovenstaande onderzoeksvragen worden beantwoord door een combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden. Het kwantitatieve deel bestaat uit een analyse van een selectie van discriminatiemeldingen uit de registraties van de politie en RADAR. Verschillende onderzoeken wijzen op het verband tussen polarisatie en discriminatie, maar over de richting ervan is geen uitsluitend: leidt polarisatie tot discriminatie of leidt discriminatie tot polarisatie? Bovendien zijn er naast discriminatie ook andere factoren die wijzen op of bijdragen aan polarisatie. Voor het onderzoek is gekozen om een analyse te maken van discriminatieregistraties van de politie en RADAR, omdat hun werkgebied overeenkomt met het onderzoeksgebied (de hele regio Rijnmond) en beide over registraties van discriminatie-incidenten beschikken. Uit deze discriminatiemeldingen is vervolgens een selectie gemaakt van zaken die wijzen op tegenstellingen langs etnische of etnisch-religieuze richtlijnen (zie de methodische verantwoording voor het selectieproces in hoofdstukken 1 en 4). Deze gegevens zijn naast beschikbare data gelegd over samenleven en veiligheid die eveneens verband houden met polarisatie.

Het kwalitatieve deel van het onderzoek bestaat uit interviews onder professionals en bewoners uit vier Rotterdamse deelgemeenten; Charlois, Centrum, Delfschaven en Feijenoord. Deze

¹¹ Met uitzondering van de gemeenten Capelle aan den IJssel en Spijkenisse.

deelgemeenten zijn gekozen vanwege signalen en indicatoren van tegenstellingen. In dit deel van het onderzoek staat de *beleving* van professionals en bewoners centraal ten aanzien van de verhoudingen tussen de bevolkingsgroepen in de onderzochte deelgemeenten. Het gaat om gesprekken met wijkagenten, welzijnswerkers, jongerenwerkers, (deelgemeente)ambtenaren en andere professionals die vanwege hun functie in direct contact staan met buurtbewoners en van wie verondersteld wordt dat ze weten wat er onder de inwoners leeft. De meeste van de (actieve) bewoners die zijn geïnterviewd werden voorgedragen door deze professionals. Binnen deze voorselectie is gestreefd naar een zo evenwichtig mogelijke verdeling van respondenten qua etniciteit, leeftijd, woonduur en geslacht. Omdat de selectie van respondenten echter niet berust op een a-selecte steekproef, mag in wetenschappelijke termen niet gesproken worden van ‘representativiteit’. Bovendien is het aantal respondenten (22) te klein om de bevindingen te mogen generaliseren¹². We kunnen op basis van bovengenoemde werkwijze dan ook geen conclusies trekken over hoe ‘de Rotterdammer’ of ‘de inwoners van Centrum, Charlois, Feijenoord en Delfshaven’ de verhoudingen ervaart. Wel geven de resultaten een gedegen neerslag van de inschatting van polarisatieprocessen in de betreffende deelgemeenten door professionals en bewoners die geacht worden kennis te hebben van dergelijke processen. Hun bevindingen zijn getoetst aan en ondersteund door sociaalwetenschappelijke theorieën.

7.2 Analyse van registraties van uitingen die verband houden met polarisatie

Tussen discriminatie en polarisatie wordt een verband verondersteld, maar het staat niet vast wat de richting van dat verband is. Discriminatie en polarisatie kunnen niet één op één gelijk aan elkaar worden gesteld. Polarisation wordt doorgaans omschreven als een onderhuids proces dat zich slechts incidenteel manifesteert. Discriminatie is (slechts) één van die mogelijke manifestaties. Niet alle discriminatie-incidenten zijn uitingen van polarisatie (tegenstellingen tussen groepen). Alle geregistreerde discriminatie-incidenten werden in de analyse gescreend op het verband met polarisatie. In dat proces viel een deel van de incidenten af. In hoofdstuk 4 wordt uitgebreid verslag gedaan van het keuze en selectieproces.

Het is onduidelijk in hoeverre deze (selectie van) registraties representatief zijn voor het *aantal* incidenten dat zich voordoet in de maatschappij. Enerzijds omdat niet zeker is welk deel van de polarisatie wordt gevangen in discriminatie-incidenten en anderzijds omdat onderrapportage en onderregistratie zorgen voor een onvolledig beeld.

Met in achtneming van de bovengenoemde ‘mitsen en maren’ tonen de discriminatieregistraties aan dat het aantal uitingen van polarisatie in de vorm van conflicten en incidenten relatief beperkt is in Rotterdam. In Rotterdam werden in 2009 bij de politie en RADAR 130 respectievelijk 37 incidenten geregistreerd waarbij een verband werd verondersteld met polarisatie. Hoewel Rotterdam een veel grotere diversiteit kent dan andere gemeenten in de regio, uit dit zich verhoudingsgewijs niet in meer incidenten. De geregistreerde Rotterdamse incidenten betreffen vooral bekladdingen en beledigingen op grond van ras of etniciteit. De RADAR-registraties bevatten in tegenstelling tot die van de politie verhoudingsgewijs wat meer zaken over etnisch-religieuze tegenstellingen. De tegenstellingen spelen zich blijkens de registraties in Rotterdam voornamelijk af in de woonomgeving of elders in de openbare ruimte. Daarnaast spelen ze zich af in de privésfeer (gebrek aan acceptatie binnen de eigen gemeenschap) en in de media waarbij een harde toon wordt gebruikt richting bepaalde groepen of anderzijds blijkt wordt gegeven van ongelijkheid. Deze laatste twee categorieën (privésfeer en media) zijn wat ruimer vertegenwoordigd in de registraties

¹² Het beperkte aantal respondenten is gevolg van beperkte middelen en het feit dat het hier gaat om een *verkennend* onderzoek.

van RADAR dan in die van de politie, waarschijnlijk vanwege de verschillende taken van beide organisaties. De politie wordt vaker ingeschakeld bij mogelijk strafbare feiten of overtredingen en het antidiscriminatiebureau is er ook voor hen die zich zorgen maken over de acceptatie van minderheidsgroepen en ontwikkelingen in de samenleving, waaronder polarisatie in het debat of het sociale verkeer. Dit verschil is in de registraties terug te zien.

Afgaand op andere stedelijke indicatoren die verband houden met polarisatie, is het beeld niet onverdeeld positief. Inwoners van de deelgemeenten ervaren aanzienlijke overlastsituaties en onveiligheidsgevoelens die kunnen bijdragen aan (de verscherping van) tegenstellingen. De marginale scores op indicatoren (binding/participatie) waarvan een beschermende werking wordt verondersteld, schetsen evenmin een gunstig beeld.

7.3 Polarisation in relatie tot grootstedelijke ontwikkelingen volgens Rotterdamse professionals en bewoners

Polarisation als 'onderhuids' proces kan zich manifesteren in discriminatie-incidenten, maar dat hoeft niet. Het kan ook op andere manieren tot uiting komen, bijvoorbeeld in burenruzies, stellingnames in meningsverschillen of verzet tegen bepaalde voorzieningen. Soms kunnen er tegenstellingen worden gesignaleerd zonder dat deze openlijk worden geuit tegen 'de ander', bijvoorbeeld als mensen zich afkeren van een bepaalde groep, of wanneer het wij/zij denken alleen in huiselijke kring wordt geuit. Respondenten menen dat (latent) aanwezige negatieve opvattingen en vooroordelen over andere (bevolkings)groepen vaker aan de spanningen tussen verschillende bevolkingsgroepen bijdragen dan incidenten en confrontaties tussen groepen.

Uit de interviews blijkt dat spanningen of tegenstellingen zich vooral afspelen op buurtniveau. De tegenstellingen zijn vaak het gevolg van botsende leefstijlen die al dan niet aan culturele eigenschappen of gebruiken worden toegeschreven. De spanningen zijn veelal gerelateerd aan ervaren overlast, waarbij men de 'afwijkende' leefstijl waarvan men overlast ervaart, afdoet als cultureel bepaald en toeschrijft aan bepaalde bevolkingsgroepen. De tegenstellingen uit zich daarnaast in generaliserende opmerkingen, waarbij bewoners zich vooral negatief over anderen uitlaten wanneer zij zich onder leden van de eigen groep bevinden. De opvattingen worden meestal niet rechtstreeks uitgesproken richting 'de ander', maar onder de oppervlakte zijn zij wel degelijk aanwezig.

Geïnterviewde professionals en bewoners zijn van mening dat de verhouding tussen de verschillende etnische groepen veelal wordt gekenmerkt door sociale afstand en - segregatie. Met name in Feijenoord en delen van het Centrum en Delfshaven lijken gemeenschappen naast -en niet met- elkaar te leven. Volgens respondenten vinden sociale contacten en buurtcontacten vooral plaats binnen de eigen etnische of etnisch-religieuze groep. In Feijenoord lijken de structuren van de van oorsprong Turkse bewoners dominant. Vanwege de samenstelling van de wijk lopen de voornaamste verbanden via sociale netwerken, instellingen, voorzieningen en organisaties van Rotterdammers van Turkse oorsprong. In Delfshaven speelt hetzelfde fenomeen, maar daar zijn de Marokkaanse Rotterdammers de voornaamste inwonersgroep. Door het algemene principe van in- en uitsluiting voelen in deze deelgemeenten de niet-Turkse, respectievelijk niet-Marokkaanse inwoners zich vaker buitengesloten, volgens de respondenten.

Respondenten zijn dus van mening dat er eerder sprake is van een *sociale afstand* tussen groepen en in mindere mate *tegenstellingen* tussen verschillende etnische groepen. In Charlois - en in mindere mate Feijenoord en Delfshaven - signaleren respondenten meer tegenstellingen. Het gaat hierbij niet alleen om de tegenstelling tussen autochtonen en allochtonen, maar ook om tegenstellingen tussen diverse allochtone bevolkingsgroepen waarbij een of meerdere etnische (minderheids)groepen zich benadeeld voelen ten opzichte van beter vertegenwoordigde groepen.

Bovendien gaat het volgens respondenten niet alleen om etnische tegenstellingen, maar ook om tegenstellingen tussen jongerengroepen en omwonenden. Het wij/zij denken is wijdverbreid en mensen voelen zich vaker buitengesloten of achtergesteld ten opzichte van de ander. Ook zijn er vaker conflicten rondom bijvoorbeeld overlastsituaties waarvoor specifieke groepen verantwoordelijk worden gehouden.

De stad Rotterdam en haar inwoners bevinden zich niet onder een kaasstolp. Respondenten achten het evident dat landelijke maatschappelijke ontwikkelingen hun weerslag hebben op de interactie tussen bewoners en perceptie van de verschillende bevolkingsgroepen. Dat geldt ook voor negatieve beeldvorming over bevolkingsgroepen en processen van in- en uitsluiting. Respondenten benadrukken meermaals dat zij polarisatie die voorkomt in het discours elders, terugzien in incidenten en confrontaties en des te vaker in negatieve beeldvorming, stigmatisering en verholen discriminatie of denigrerende bejegening. Binnenshuis en in de eigen kring zouden mensen zich (nog) negatiever uitlaten over andere groepen, dan in het openbaar. Hier doet geen enkele groep onder voor een andere.

De verscherping van tegenstellingen tussen groepen levert, blijkens de interviews, op buurtniveau geen eenduidig beeld op van 'agressor' of 'slachtoffer'. De 'rolverdeling' is mede afhankelijk van de samenstelling van de buurt en de invloed van bewonersgroepen. Tegenstellingen werken dus volgens respondenten niet uitsluitend negatief uit voor allochtone groepen. Op wijkniveau kan tevens benadeling van autochtone groepen plaatsvinden, net als dat zich tussen uiteenlopende allochtone groepen tegenstellingen kunnen voordoen.

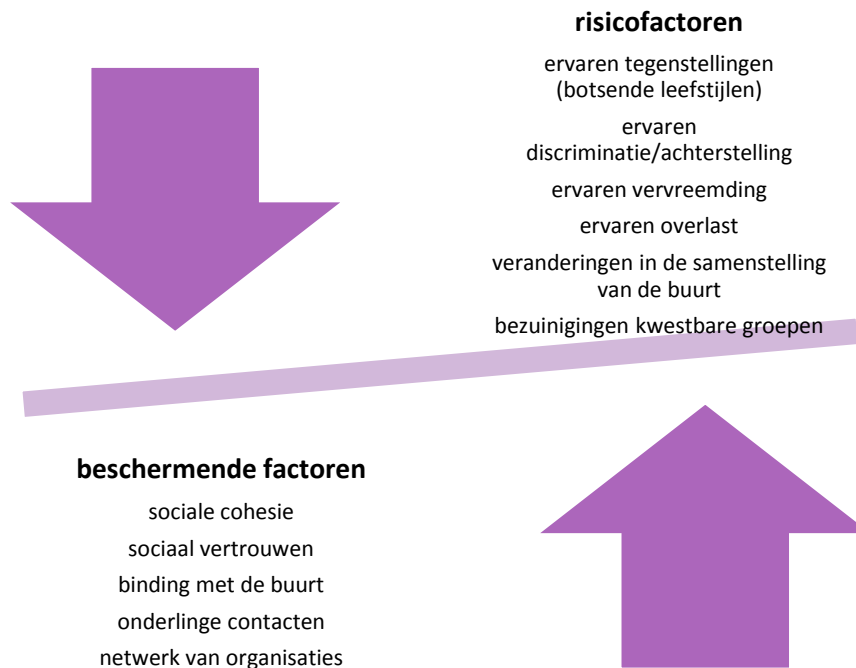
In de deelgemeenten voelen verschillende etnische groepen zich achtergesteld of gemarginaliseerd ten opzichte van de maatschappij in het algemeen of ten opzichte van specifieke andere etnische groepen. Dit gevoel draagt bij aan een verdere afstand tussen 'wij' en 'zij'. Zij die zich onheus bejegend menen, hebben matige interesse in deelname aan de buurt en laten zich niet makkelijk aanspreken op (ongeschreven) gedragsregels van anderen. Volgens respondenten vergroot dit de afstand en kan het tegenstellingen verscherpen.

Rotterdam is een dynamische stad waar in sommige buurten de verhuismobiliteit en de instroom van groepen nieuwkomers groot is. Dit proces wordt vooral in Charlois waargenomen. Ingrepen in de woningvoorraad vinden ook elders plaats als gevolg van herstructurering van de wijken. Uit de interviews blijkt dat deze veranderingen demografische gevolgen met zich meebrengen die een groot effect hebben op het evenwicht in het samenleven tussen de bevolkingsgroepen in de wijken. In wijken waar respondenten snelle en voortdurende veranderingen waarnemen, bestaat volgens hen een grotere kans op disbalans en spanningen. Inwoners ervaren minder binding met de buurt en de onderlinge contacten tussen bewonersgroepen zijn zelden vanzelfsprekend en vaak problematisch.

De komst van nieuwkomers kan volgens de respondenten om verschillende redenen lastig zijn. In de eerste plaats moeten de oorspronkelijke bewoners wennen aan de veranderende samenstelling, wat bij sommigen gevoelens van vervreemding oproept. Wanneer de nieuwkomers een andere achtergrond hebben, moet een sociaal-culturele afstand tussen de beide partijen worden overbrugd. Contact wordt volgens de respondenten niet zelden belemmerd als nieuwkomers geen Nederlands of andere gedeelde taal spreken. Voorts scheppen negatieve beeldvorming en stereotypen over de verschillende bevolkings- en geloofsgroepen afstand tussen de bewoners, volgens de respondenten.

Veranderingen in de woningvoorraad en overlast van buurtgenoten trekken een zware wissel op de omgangsvormen en het sociale evenwicht in de deelgemeenten. Dit veroorzaakt vooral problemen in de wijken waar het sociaal vertrouwen zwak is. Gemengd bouwen kan op veel steun rekenen, maar er zijn ook onbedoelde effecten zichtbaar. De nieuwkomers participeren nauwelijks in de wijk en van interetnisch contact is nauwelijks sprake. De fysieke kloof tussen de autochtone bewoners in de nieuwbouw en de allochtone achterblijvers neemt wellicht af, maar de ervaren afstand niet.

Figuur 10 Belangrijke factoren van invloed op polarisatie

7.4 Zorgen voor de toekomst?

In het onderzoek zijn verschillende risicofactoren genoemd die ertoe kunnen leiden dat latente gevoelens van achterstelling, uitsluiting en minachting van groepen zich op buurtniveau gaan manifesteren. Incidenten kunnen dan uitmonden in groepstegenstellingen of -confrontaties. Zeker als wijken, wegens gebrek aan cohesie, niet over het oplossend vermogen beschikken om eventuele spanningen tussen buurtgenoten op te vangen of te de-escaleren. Volgens de respondenten is een goede afstemming tussen bestuur, maatschappelijk middenveld en bewoners van essentieel belang voor het behoud van de balans.

Over de sociale cohesie in de deelgemeenten zijn de meeste respondenten bezorgd. Deelgemeenten ondersteunen cohesiebevorderende activiteiten die professionals en bewoners ontplooiën. Volgens respondenten blijven deze hard nodig om de spankracht van de gematigde en betrokken bewoners te versterken. Uit de interviews blijkt dat er weinig aandacht is voor het vergroten van het sociaal vertrouwen door kansen te creëren voor de ‘achterblijvers’. Een selectief aanbod van activiteiten, met name wanneer dit exclusief ten gunste komt van één of enkele etnische groepen, draagt bij aan gevoelens van achterstelling bij wie over het hoofd wordt gezien als doelgroep. Dit verscherpt (onbedoeld) de scheidslijnen.

Escalaties worden door de respondenten niet verwacht, ook al zijn die nooit helemaal uit te sluiten. Welke inzichten bieden de gebruikte escalatiemodellen? Wat de meeste wijken met elkaar

gemeen hebben, is dat er weinig onderling contact is tussen bevolkingsgroepen en dat sociale netwerken vaak langs etnische scheidslijnen lopen. Ook het wij/zij denken is wijdverbreid, ook al gaat dat niet altijd en overal met animositeit gepaard. Toch ligt daar ook de kiem van alle polarisatie; zonder wij/zij tegenstellingen kunnen groepstegenstellingen niet ontwikkelen of verder escaleren.

In het escalatiemodel van Glasl bevinden veel wijken zich in de laatste fase van het eerste stadium of in het begin van het tweede stadium van conflict. Er wordt in wij/zij termen en stereotypen over elkaar gedacht en gesproken. In wijken waar veel overlast wordt ervaren slaat aanvankelijk neutraal wij/zij denken redelijk gemakkelijk om in ervaren tegenstellingen op grond van etniciteit. Dat lijkt vooral het geval te zijn als de ervaren overlast aan etnische of culturele kenmerken wordt geweten. Maar ook specifieke gebeurtenissen kunnen een omslagpunt in de verhoudingen vormen; een geweldsincident waarbij personen uit verschillende bevolkingsgroepen betrokken zijn of de komst van een omstreden voorziening die vooral door één (etnische) groep wordt gebruikt. Door een dergelijk 'trigger event' worden latente tegenstellingen en spanningen manifest.

Ten tijde van het onderzoek werd de situatie in Charlois het meest nijpend bevonden; daar veroorzaakt de recente instroom van MOE-landers en Antillianen dusdanige druk op de gemeenschap, dat respondenten vrezen voor confrontaties. Bovendien doen zich zo nu en dan geweldincidenten voor waar groepsvorming en loyaliteiten langs etnische scheidslijnen lopen. In deze deelgemeente ontbreekt het volgens de respondenten aan een beschermende sociale structuur, onderling vertrouwen en verbondenheid waardoor er gering tegenwicht aan de spanningen kan worden gegeven. De vele verhuizingen en korte woontijd van de buurtbewoners zijn hier debet aan. Op basis van de Veiligheids- en Sociale Index komt deze deelgemeente eveneens als een van de meest kwetsbare deelgemeenten uit de bus.

Voor een accurate inschatting zijn naast dergelijke kwantitatieve indicatoren de contacten van het bestuur met de verschillende gemeenschappen van groot belang. Enerzijds om input te geven op het ervaren niveau van spanningen binnen de gemeenschappen en eventuele voorvallen die niet officieel zijn gemeld. Anderzijds kunnen de contacten een bemiddelende rol spelen in het dreigende conflict. Respondenten van het onderzoek die ervaring hadden met spanningen en tegenstellingen, zijn van mening dat dergelijke contacten tussen de lokale gemeenschappen en het bestuur doorslaggevend waren in het niet escaleren van gebeurtenissen in het verleden.

Figuur 11 Mogelijke triggerevents

7.5 Theorie en praktijk

Welke verbanden kunnen worden gelegd tussen de empirische bevindingen en de theoretische uitgangspunten over polarisatie? In het onderzoek is polarisatie gedefinieerd als *'tegenstellingen lang etnische en etnisch-religieuze lijnen.'* Dergelijke tegenstellingen lijken zich voor te doen in het maatschappelijk verkeer, en zich bovenal af te spelen op lokaal/buurniveau. In dergelijke gevallen lijken veranderingen in de woonomgeving een eerste schakel in het ontstaan van een mogelijk conflict. Er kan ofwel sprake zijn van een conflict volgens de realistische conflicttheorie, namelijk dat er schaarste ontstaat ten aanzien van (betaalbare) huisvesting, of onenigheid over het gebruik van de openbare ruimte of rust. Ook kan het een conflict betreffen volgens het minimale groepenparadigma, waarbij (marginale) verschillen tussen de gevestigden en nieuwkomers worden aangezet. Analoog aan deze theorie zullen de zittende bewoners ('wij') de nieuwkomers ('zij') als fundamenteel anders beschouwen. Mochten de nieuwkomers steeds meer settelen, zich minder als

gast en meer als gelijke gaan opstellen, dan kan er een conflict ontstaan tussen de partijen overeenkomstig de theorie van gevestigden en nieuwkomers.

De etnische factor is een belangrijke factor in de tegenstellingen. Ervaringen met - en beeldvorming over - andere bevolkingsgroepen worden onderdeel van het conflict omdat het gedrag of de tegenstelling worden geïnterpreteerd als culturele verschillen. Tegenstellingen of conflicten worden verbonden aan culturele en/of religieuze verschillen. Op deze manier wordt het wij/zij denken in gang gezet. Negatieve beeldvorming en stereotypen doen de rest van het werk.

Discriminatie speelt op twee manieren een rol: een (ervaren) gebrek aan gelijke kansen sterkt zowel het wij/zij gevoel als dat het de competitie aanwakkert wat betreft de toegang tot schaarse goederen.

Het theoretisch kader rondom polarisatie is in de sociale wetenschap nog niet uitgekristalliseerd. Verschillende (elementen van) sociologische en sociaal-psychologische theorieën kunnen helpen om polarisatie op buurtniveau te begrijpen en verklaren. Ook kunnen bepaalde ontwikkelingen op basis van deze theorieën deels worden 'voorzien'. Interessant is dat voor veel door de respondenten genoemde ervaringen en bevindingen een theoretische onderbouwing kan worden gevonden. Maar geen theorie geeft 'kant-en-klare' oplossingen om ervaren tegenstellingen te voorkomen of te verminderen. Bepaalde 'ingrediënten' worden wel genoemd. Deze ingrediënten komen (in een mix met de bevindingen van respondenten) terug in het volgende en laatste hoofdstuk van dit rapport.

8. BELEIDSADVIEZEN

8.1 Agendering in veiligheids- en sociale overleggen

Extreme vormen van onderlinge intolerantie en tegenstellingen blijven doorgaans beperkt, maar gebeurtenissen of ontwikkelingen kunnen het gelijkwaardige samenleven tussen groepen wel degelijk ondermijnen. In ‘rustige’ perioden wordt er door bestuurders minder vaak stilgestaan bij de interetnische verhoudingen. Toch is een regelmatige toetsing en agendering aanbevelenswaardig. Tijdens deze toetsing delen en verifiëren de participanten hun eigen en elkaars gesignaleerde stemmingen en koersen in de (deel)gemeente. Deze toetsing kan ondergebracht worden in de bestaande overlegstructuren.

Omdat sociale onrust, polarisatie en eventueel radicalisme zich zelden tot de gemeentegrenzen beperken, is het tevens raadzaam om deze thema’s periodiek te bespreken met collega’s uit de regiogemeenten. Ook dit kan plaatsvinden binnen de bestaande bovenlokale overlegstructuren tussen gemeenten.

Het Bestuurlijk Justitieel Overleg leent zich bijvoorbeeld uitstekend voor een jaarlijkse agendering van het onderwerp. Jaarlijks komen daar de discriminatiemeldingen van politie (en soms ook RADAR) aan de orde. Naast deze meldingen zouden ook andere indicatoren en indrukken kunnen worden besproken. In Rotterdam bieden de Veiligheids- en Sociale Index bijvoorbeeld inzicht in indicatoren die ook met polarisatie in verband worden gebracht. Zo geeft de Veiligheidsindex informatie over vandalisme (vernielingen), overlast (burenoverlast en overlast van jongeren op straat), schoon & heel (rommel op straat en vuil naast de container) en relevante contextvariabelen zoals woonduur en vertrek uit de wijk en buurttevredenheid. Al deze onderwerpen kunnen indicatoren zijn voor tegenstellingen en/of sociaal vertrouwen in de deelgemeenten en wijken. Relevante indicatoren uit de Sociale Index hebben onder meer betrekking op informatie over leefomgeving (vervuiling en overlast, adequate voorzieningen en ontbreken van discriminatie) en sociale binding (ervaren binding en mutaties).

Polarisatie bevat niet alleen een veiligheidscomponent, maar ook een samenlevings- of welzijnscomponent. Ook dergelijke sociale (deel)gemeentelijke overleggen bieden mogelijkheden om met stakeholders ‘de temperatuur’ te bepalen met bewonersgroepen, jongerengroepen of zelforganisaties ten aanzien van cohesie, vertrouwen en ervaren intolerantie of overlast. Naast discriminatiegegevens bieden gegevens uit de Sociale Index en de veiligheidsindex aanknopingspunten om hierover met professionals en bewoners in gesprek te gaan en deze vanuit het perspectief van maatschappelijke spanningen en polarisatie te beschouwen.

RADAR beveelt aan de verhoudingen tussen inwonersgroepen jaarlijks te agenderen in bestaande veiligheids- en sociale overlegstructuren. Indicatoren uit leefbaarheids-, veiligheids- en discriminatiemonitoren kunnen dienen als kapstok bij het gesprek. Omdat polarisatie zich niet houdt aan (deel)gemeentegrenzen adviseert RADAR om deze agendering tevens te laten plaatsvinden in overlegstructuren met omliggende (deel)gemeenten.

8.2 Netwerkonderhoud in relatie tot de informatiepositie

Voor crisissituaties ten aanzien van maatschappelijke spanningen hanteert de gemeente Rotterdam een ‘draaiboek’. Dit protocol is reeds verschillende malen ingezet rondom gebeurtenissen. In voorkomende gevallen worden *quick scans* gemaakt, waarbij relevante *stakeholders* uit het maatschappelijk middenveld worden geraadpleegd. De *quick scan* heeft zich in Rotterdam als

instrument bewezen. Het faciliteert een risico-inschatting. Omdat de informatie berust op de indrukken van verschillende *stakeholders* zullen de kwaliteit en het bereik van het netwerk doorslaggevend zijn. *Stakeholders* kunnen ook worden ingezet om ongewenste inmenging van opruiende of radicale personen of elementen - van binnenuit en buitenaf - tegen te gaan. Hun inzet kan de-escalerend werken.

Vanaf 2012 verandert het Rotterdamse maatschappelijk middenveld als gevolg van bezuinigingen in de welzijnssector. Netwerkonderhoud met bovengenoemde *stakeholders* kan hierdoor onder druk komen te staan. Met de slinkende budgetten zullen bepaalde organisaties niet langer kunnen voortbestaan en zullen de opgebouwde contacten verwateren. Het is aannemelijk dat de bezuinigingen met name gevolgen hebben voor de minder goed georganiseerde minderheidsgroepen. Hierdoor wordt het netwerk van *stakeholders* versmald tot de grotere organisaties en minderheidsgroepen die met name de 'gevestigde' minderheidsgroepen vertegenwoordigen. Dit kan negatieve consequenties hebben voor de informatiepositie van het bestuur die in crisissituaties afhankelijk is van een representatief netwerk.

Om tijdig en doeltreffend te kunnen inventariseren bij sociale onrust heeft de gemeente een cruciale rol in het bijeenroepen van de juiste stakeholders. Onder het netwerk van stakeholders wordt een quick scan gehouden om de stemming en 'gevoelstemperatuur in de betrokken groepen te peilen. Voor een optimale informatiepositie is het bereik van het netwerk doorslaggevend. Er moet aandacht zijn voor input van ondervertegenwoordigde groepen en gekeken naar de representativiteit van de gesprekspartners en hun (veronderstelde) achterban. In tijden van bezuinigingen is het van belang te waken voor versmalling van het netwerk en het veronachtzamen van minder 'gevestigde' minderheidsgroepen.

8.3 Bevorderen van interetnisch contact

In de onderzochte deelgemeenten zijn er tussen bewoners beperkte interetnische contacten. Volgens de respondenten leven inwoners van verschillende komaf niet met, maar langs elkaar. Processen van in- en uitsluiting doen zich onder allerlei groepen voor. In bepaalde deelgemeenten zijn etnische gemeenschappen dusdanig ruim vertegenwoordigd en voorzien, dat andere groepen zich hierdoor buitengesloten voelen. Wanneer zij buiten de formele en informele buurtnetwerken dreigen te vallen en zichzelf niet meer herkennen in de samenstelling van de buurt, draagt dat bij aan gevoelens van vervreemding. Het gebrek aan interetnisch contact wordt tevens door velen onwenselijk gevonden omdat het wij/zij denken, het buitensluiten van groepen en andere polarisatieprocessen kan bevorderen.

Wanneer interetnisch contact alleen plaatsvindt rondom confrontaties of in geproblematiseerde settings (debatten) wordt negatieve beeldvorming vaker bevestigd dan ontkracht, worden de onderlinge verschillen benadrukt in tegenstelling tot de gezamenlijke belangen en raakt de persoonlijke ontmoeting ondergeschikt, terwijl die de voorwaarde moet scheppen voor oplossingen. Volgens de laatste inzichten heeft interetnisch contact pas een positieve uitwerking wanneer mensen zich uitgenodigd, gehoord en erkend voelen en wanneer er sprake is van een gezamenlijk doel of andere gemene deler. Hierdoor neemt het wij/zij denken af, neemt de kennis over elkaars achtergronden en gebruiken toe en kan angst voor de onbekende ander worden weggenomen.

Rotterdam kent een rijke traditie van bewonersinitiatieven en buurtgerichte activiteiten waarbij alle burgers zich kunnen aansluiten. Maar ook op buurtniveau is onevenredige vertegenwoordiging van groepen de achilleshiel. Met de onvermijdelijke gevolgen van de bezuinigingen op het sociaal werk is het aan te bevelen om bestaande initiatieven die voldoen aan interetnische contacten en evenredige vertegenwoordiging zoveel mogelijk te blijven faciliteren.

Om spanningen, tegenstellingen en afstand tussen wijkbewoners van bevolkingsgroepen tegen te gaan beveelt RADAR aan om interetnische ontmoetingen te blijven faciliteren, mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Onderzoek wijst uit dat (interetnisch) contactpositief uitwerkt wanneer mensen zich uitgenodigd, gehoord en erkend voelen en er sprake is van een gezamenlijk doel of andere gemene deler.

8.4 Flankerend beleid bij stedelijke herstructurering

Stedelijke herstructurering is een instrument dat in Rotterdam veelvuldig wordt toegepast om op de lange termijn de leefbaarheid in wijken te verbeteren en meer evenwicht in de bevolkingssamenstelling te bereiken. De gevolgen van herstructurering zijn niet alleen merkbaar in de betreffende wijk waar deze herstructurering plaatsvindt, maar tevens in de wijken waarnaar de voormalige bewoners verhuizen. Op de korte termijn hebben de veranderingen in de bevolkingssamenstelling een grote impact op de onderlinge verhoudingen tussen buurtbewoners. Het is algemeen bekend dat de snelle veranderingen in de huisvesting tegenstellingen kunnen bevorderen en de ervaringen van respondenten uit dit onderzoek bevestigen dit. Onbekendheid met elkaar, ervaren vervreemding en ervaren overlast door nieuwe buurtgenoten kunnen bijdragen aan ontevredenheid en spanningen verder doen oplopen. Wanneer (nieuwe) buurtgenoten ook in etnisch of religieus opzicht van elkaar verschillen kunnen ervaren overlast, vervreemding en onbekendheid met elkaar extra polariserend werken. RADAR pleit dan ook voor flankerend sociaal beleid in herstructureringsgebieden en in de wijken waar de voormalige bewoners van herstructureringsgebieden naartoe verhuizen. Er is behoefte aan ontmoeting en kennismaking tussen nieuwe en oudere bewoners om ervaren afstand, uitsluiting of vervreemding tegen te gaan en wederzijds contact en vertrouwen te stimuleren.

Om spanningen tussen nieuwkomers en gevestigde wijkbewoners te voorkomen, beveelt RADAR aan om (meer) flankerend sociaal beleid te voeren in wijken waar de bevolkingssamenstelling verandert als gevolg van herstructurering. Dit beleid kan onder meer gericht zijn op ontmoeting en interactie tussen buurtbewoners en maatschappelijke ondersteuning van nieuwkomers teneinde het sociaal vertrouwen en betrokkenheid bij de buurt te bevorderen en ervaren overlast (preventief) te bestrijden.

8.5 Bestrijding van overlast en bemiddeling tussen buurtbewoners

Verhoudingen tussen bevolkingsgroepen worden op buurtniveau vaak negatief beïnvloed door overlast. De aanpak van overlast is dan ook een belangrijk instrument om spanningen te beheersen. De aanpak kan tegenstellingen doen afnemen, maar ook doen toenemen. Als de ervaren overlast voornamelijk is gebaseerd op stigmatisering en negatieve beeldvorming, kan een eenzijdige nadruk op repressie bij de 'overlastgevers' gevoelens van benadeling en stigmatisering oproepen. Mensen die overlast ervaren maar zich niet gehoord menen, kunnen zich door de overheid in de steek

gelaten voelen en zich afkeren van de groep die zij met de overlast associëren. In de bovengenoemde scenario's kunnen tegenstellingen toenemen.

Voor (interetnische) buurtconflicten blijkt buurtbemiddeling een nuttig en effectief instrument. Ook hier snijdt het mes aan twee kanten: er wordt gewerkt aan de oplossing voor buurtconflicten én daarbij wordt een appèl gedaan op de weerbaarheid van de buurtbewoners. Ook hier is het belangrijk dat bemiddelaars zich neutraal opstellen én oog hebben voor culturele verschillen. Uit onderzoek blijkt dat buurtbemiddeling ook zijn vruchten afwerpt in het geval dat het conflict 'asymmetrisch' is (er is slechts één partij die het probleem ziet). Een intakegesprek met die ene partij haalt vaak 'de angel' al uit het conflict. Het geeft bewoners het gevoel gehoord en serieus genomen te worden en dit neemt een groot deel van het probleem weg (Ufkes, 2010).

Rotterdam kent een gedegen aanpak van overlast, waarbij burgers laagdrempelig kunnen melden en zij ook altijd inhoudelijk antwoord of terugkoppeling ontvangen. Tevens wordt er in verschillende deelgemeenten gewerkt met buurtbemiddeling, dat een krachtig instrument kan zijn in het tegengaan van tegenstellingen langs etnische of etnisch-religieuze lijnen.

RADAR beveelt aan het huidige overlastbeleid te handhaven. Daarbij moet gewaakt worden voor onbedoelde bevordering van tegenstellingen als gevolg van eenzijdig repressief optreden. Door bijvoorbeeld buurtbemiddeling kunnen gemeente en bewoners actief bijdragen aan het verminderen van tegenstellingen bij (buren)overlast. Buurtbemiddeling vergroot bovendien de weerbaarheid van de lokale gemeenschap en is een zeer effectief instrument gebleken in diverse wijken.

8.5 Vergroten weerbaarheid van groepen die (dreigen te) marginaliseren

Het gevoel gediscrimineerd te worden of de aansluiting met de maatschappij te missen kan de afstand tussen kwetsbare groepen en de (rest van de) samenleving bevorderen. Dit verband wordt herkend in de praktijk en erkend door de theorie. Het is zinvol om te investeren in de maatschappelijke kansen van kwetsbare groepen. Volgens RADAR is weerbaarheid daarbij het sleutelwoord. Weerstand en achterstelling zijn maatschappelijke processen waar kwetsbare groepen regelmatig mee geconfronteerd worden. Het aanleren van sociale vaardigheden, eigenwaarde en wederzijds respect kunnen helpen om hier het hoofd tegen te bieden.

Iedere lokale gemeenschap kent eigen kwetsbare groepen. In Rotterdam worden (Marokkaanse) jongeren aangewezen als kwetsbare groep, net als Somaliërs, vluchtelingen, MOE-landers en Antillianen. Zij kampen met een sociaaleconomische achterstand en ervaren dikwijls de gevolgen van negatieve beeldvorming - over allochtonen in het algemeen of hun eigen groep in het bijzonder. Maar ook autochtone achterblijvers voelen zich miskend, gepasseerd of buitengesloten door nieuwkomers in de wijk.

Het volstaat niet om de selectie van doelgroepen te baseren op etnische categorieën. In Rotterdam zijn juist ook veel autochtonen kwetsbaar zoals bijvoorbeeld ouderen, laagopgeleiden en jongeren. Zij ervaren evengoed marginalisering en een deel van hen vervreemdt naar eigen zeggen van hun omgeving. Bovendien is hun sociaal-economische situatie dikwijls zeer vergelijkbaar met die van velen van hun allochtone buurtgenoten. Doelgroepenbeleid dat zich alleen richt op allochtonen kan onder deze groep autochtonen leiden tot gevoelens van benadeling. Dit is niet effectief en komt de onderlinge interetnische verhoudingen niet ten goede.

RADAR adviseert te investeren in kwetsbare groepen en (verdere) marginalisering te voorkomen of beperken. Weerbaarheid is daarbij het sleutelwoord. Het vaststellen van beleid dient te geschieden op basis van achterstand en kansen en niet op etnische categorisering. Dit laatste is ineffectief en kan een averechts effect hebben op de interetnische verhoudingen.

9. BRONVERMELDING

Actieplan Polarisation en Radicalisering 2007-2011. Bron: <http://www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/jaarplannen/2007/08/27/actieplan-polarisation-en-radicalisering-2007-2011/minbiz-actieplan-printnl.pdf> [09.12.2011].

Adang, O., Quint, H., & van der Wal, R. (2010). *Zijn wij anders? Waarom Nederland geen grootschalige etnische rellen heeft*. Apeldoorn: Politie Academie.

Ambrosius, F. (2011). "Gewoon normaal" Een verkennend onderzoek naar de betekenis van de multiculturele samenleving in de leefwereld van vriendengroepen op het platteland. Afstudeeronderzoek, Wageningen Universiteit

Balogh, L., Jans, M., Witte, R. & Moors, H. (2010). *Extreemrechts in Rotterdam. Een onderzoek naar de verschijningsvormen van extreemrechts in de regio Rotterdam-Rijnmond*. Tilburg: IVA

Bekhuis, H., Ruiters, S., & Coenders, M. (2011). Xenophobia among Youngsters: The Effect of Inter-Ethnic Contact. In *European Sociological Review*, juli 2011.

Bestuur & Managementconsultants (2007). *Langzaam aan, maar graag wel snel een beetje*. Bestuurskrachtonderzoek Goeree-Overflakkee. Gemeente Middelharnis.

Blokland-Potters, T. (1998). *Wat stadsbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk*. Kampen: Kok Agora.

Boog, I., Dinsbach, W., van Donselaar, J. & Rodrigues, P.R. (2010). *Monitor Rassendiscriminatie 2009*. Rotterdam: Landelijk Expertisecentrum van Art. 1.

Bos, K. van den, Loseman, A. & Doosje, B. (2009). *Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme: onrechtvaardigheid, onzekerheid en bedreigde groepen*.

Boutellier, H., Wonderen, van R., Tan, S., Groot, de I., & Nieborg, S. (2007). *Sociaal vertrouwen in Oud-Zuid. Literatuurverkenning en ontwikkeling van een meetinstrument*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Broekhuizen, J. & Wonderen, R. van (2012). *Samenleven met verschillen. Signaleren van spanningen en versterken van vertrouwen in Amsterdamse buurten*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam Bureau Onderzoek en Statistiek/Verwey-Jonker Instituut.

Buijs, F. J., Demant, F. & Hamdy, A. (2006). *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: AUP.

Buijs, F. J. & Schuster, J. (2001). *Omstreden voorzieningen. De strijd rond ruimtelijke voorzieningen voor bijzondere groepen; problemen en oplossingen in theorie en praktijk*. Rotterdam: RADAR.

Campbell, D.T. (1965). Ethnocentric and other altruistic motives. In D. Levine (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation* (pp. 283-311). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.

Claassen, A., & Rahman, Y. (2009). *Draagvlak in Nederland voor vluchtelingen en ontheemden*. Den Haag: Stichting Vluchteling.

- COS (2010). *Rotterdam sociaal gemeten; derde meting 2010*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam
- Donselaar, J. van (2005). *Monitor Racisme en Extremisme. Het Lonsdalevraagstuk*. Amsterdam: Anne Frank Stichting/Universiteit van Leiden.
- Dourleijn, E., & Dagevos, D. (2011). *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Forsyth, D. R. (2006). *Group Dynamics*. University of Richmond.
- Forum (2008). *Factbook 2008. De positie van moslims in Nederland; Feiten en Cijfers*. Utrecht: Forum.
- Gemeente Rotterdam, Directie Veiligheid (2010). *Veiligheidsindex 2010; Meting van de veiligheid in Rotterdam*. Rotterdam; Gemeente Rotterdam.
- Gijsberts, M., & Vervoort, M. (2007). Wederzijdse beeldvorming. In J. Dagevos & M. Gijsberts (Eds.), *Jaarrapport Integratie 2007 (pp. 282-310)*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Gijsberts, M., Vervoort, M., Havekes, E., & Dagevos, J. (2010). *Maakt de buurt verschil? De relatie tussen de etnische samenstelling van de buurt, interetnisch contact en wederzijdse beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Giuaux, M., Uiters, A. H., Wubs, H., & Beenackers, E. H. Th. (2008). *Uitgenodigde vluchtelingen. Beleid en de maatschappelijke positie in nationaal en internationaal perspectief*. Den Haag: WODC.
- Glasl, F. (1997), *Konfliktmanagement: Ein Handbuch für Führungskräfte, Beraterinnen und Berater*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben.
- Goffman, E. (1963). *Stigma; notes on the management of spoiled identity*. New York: Simon & Schuster Inc.
- Gruijter, de M., Smits van Waesberghe, E., & Boutellier, H. (2010). *'Een vreemde in eigen land'. Ontevreden autochtone burgers over nieuwe Nederlanders en de overheid*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Heijden, F. van der (red.) (2008). *Racistische overlast in Waspik: Analyse van de aanpak en lessen voor gemeenten*. Utrecht: Forum.
- Hogenstijn, M., & Middelkoop, van D. (2008). *Zo werkt dat hier niet. Gevestigden en buitenstaanders in nieuwe sociale en ruimtelijke kaders*. Delft: Uitgeverij Eburon..
- Horowitz, D. L. (1985). *Ethnic groups in conflict*. Berkeley: University of California Press.
- Höverman. A., Küpper, B. & Zick, A. (2011). *Die Abwertung des Anderen. Eine europäische Zustandsbeschreibung zu Intoleranz, Vorurteilen und Diskriminierung*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- ISPR (2009). *Trendrapportage 2009*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Klaver, J., & Welle, I. van der (2009). *VluchtelingenWerk Integratiebarometer 2009. Een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland*. Amsterdam: VluchtelingenWerk Nederland.

- Komter, A. E., Burgers, J., & Engbersen, G. (2000). *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie over solidariteit en cohesie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lucassen, L. (2009). Het verleden als laboratorium. Immigratie en polarisatie in West-Europa sinds 1850. In RMO (ed.) *Polarisatie. Bedreigend en verrijkend* (pp. 31-47). Amsterdam: Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Lupi, T. (2008). *Buiten wonen in de stad, de place making van IJburg*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Messick, D.M., & Mackie, D.M. (1989). Intergroup relations. In *Annual Review of Psychology*, 40, 45-81. Gevonden op arjournals.annualreviews.org.
- Moghaddam, F.M. (2005). The staircase to terrorism. In *American Psychologist*, 60 (2), 161-169.
- Moors, H., Balogh, L., Donselaar, van D., & Graaff, de B. (2009). *Polarisatie en radicalisering in Nederland. Een verkenning van de stand van zaken in 2009*. Tilburg: IVA.
- Planbureau voor de Leefomgeving (2010). *Nieuwbouw, verhuizingen en segregatie*. Den Haag/Bilthoven: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Sherif, M. (1966). *Group conflict and cooperation: Their social psychology*. London: Routledge & Kegan, Paul.
- Tajfel, H. (1978). Interindividual behaviour and intergroup behaviour. In H. Tajfel (Ed.), *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations* (pp. 27-60). New York: Academic Press.
- Teeffelen, P. B. M van, & Zweers, J. (2010). *MOE-landers in de wijk, Ervaringen en meningen van MOE-landers en wijkbewoners in drie Nederlandse gemeenten*. Zoetermeer: Research voor beleid.
- Ufkes, E. G. (2010). *Neighbor-to-Neighbor Conflicts in Multicultural Neighborhoods*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Valk, I. van der & en Wagenaar, W. (2010). *Monitor Racisme en Extremisme. In en uit extreemrechts*. Amsterdam: Anne Frank Stichting/Universiteit van Leiden.
- Valk, I. van der (2012). *Islamofobie en discriminatie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Verkuyten, M. & Thijs, J. (2006). Ethnic discrimination and global self-worth in early adolescents: the mediating role of ethnic self-esteem. In: *International Journal of Behavioral Development*, 30 (2), 107-116.
- Wagenaar, W. (2010). Extreemrechtse formaties. In: P. R. Rodrigues, & J. van Donselaar (Eds.), *Monitor racisme en extremisme. Negende rapportage* (pp. 37-62). Amsterdam: Anne Frank Stichting/Amsterdam University Press.
- Weltevrede, A. M., Boom, J. de, Rezai, S., Zijderwijk, L., & Engbersen G. (2009). *Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen*. Rotterdam: Risbo.
- Williams, K. D. (2007). Ostracism. In: *Annual Review of Psychology*, 58, 425-452.

Witte, R. (2010). *Al eeuwenlang een gastvrij volk. Racistisch geweld en overheidsreacties (1950-2009)*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Wonderen, R. van & Boutellier, H. (2007) *Sociaal vertrouwen in de Marathonbuurt: Resultaten bewonersenquête*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Wonderen, R. van & Magry, C. (2008). *Polarisatie en sociaal vertrouwen in de buurt: een oriënterend onderzoek in zes gemeenten naar de aanpak van polarisatie en sociaal vertrouwen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Bijlage 1 Vragenlijst professionals

Introductie

Interviewer stelt zich voor, geeft een kaartje en overhandigt een jaarbericht. Vervolgens informeert zij de respondent: dit interview maakt deel uit van een reeks interviews in het kader van een onderzoek naar de verhoudingen tussen de verschillende bevolkingsgroepen in [gemeente], ook wel aangeduid met de term *polarisatie*. RADAR voert dit onderzoek uit in opdracht van de gemeente. We zullen 15 sociale professionals interviewen en 7 bewoners en al die informatie verwerken tot een rapport dat eind 2010 aan de gemeente wordt gepresenteerd. Opmerking maken over citaten en namen: die nemen wij niet in het rapport op.

Eventueel:

Polarisatie is een breed begrip. In dit onderzoek verstaan wij onder polarisatie: waargenomen tegenstellingen tussen burgers van verschillende groepen. Wat tot uiting komt in 'wij-zij-denken', een harde toon t.o.v. andere groepen, vermijden van contact, confrontaties, gebrek aan vertrouwen. Polarisatie kan zich voordoen tussen allerlei groepen (arm-rijk, man-vrouw, jong-oud). In dit onderzoek ligt de focus op tegenstellingen tussen etnische of etnisch religieuze groepen.

Vraag 1 - introductie en sfeerbeeld:

Kunt u kort iets over uw werk in [gemeente] vertellen?

Woont u in [gemeente]?

Wat is volgens u kenmerkend aan [gemeente] wat betreft het karakter, de sfeer, de mensen die er wonen en de inrichting van de wijken?

Is dat van oudsher zo geweest?

Zijn er in de laatste jaren specifieke veranderingen opgetreden?

Wat is de oorzaak?

Wij/zij:

Zijn er nieuwe mensen in de wijk/gemeente komen wonen?

Verschillen die van de oorspronkelijke bewoners?

Hoe verloopt de 'integratie' van de nieuwe bewoners?

Heeft een voorbeeld waarbij dat goed ging? Waar lag dat aan?

Heeft u een voorbeeld waar dat mis ging? Waar lag dat aan?

Vraag 2 - polarisatie (omvang en groepen)

Welke groepen wonen/begeven zich in de wijk/gemeente?

Hoe verloopt het samenleven in [gemeente] -of in de wijk waarin u bekend bent?

Hoe zou u de verhouding tussen de groepen waarden in een cijfer?

Zijn er in [gemeente] - of in de wijk waarin u bekend bent, volgens u aanwijzingen dat er (belangen)tegenstellingen zijn tussen groepen?

Tussen welke groepen?

Botsen die belangen wel eens?

Waarover gaat dit dan?

En hoe wordt dit duidelijk?

Vraag 3 - aard

Als het samenleven moeizaam verloopt, er sprake is van tegenstellingen tussen groepen, hoe uit zich dat dan?
Kunt u een (recent) voorbeeld geven?

Is er recent een incident of conflict geweest dat hiermee verband hield?

Wat was de aanleiding van dit conflict?

Houdt dit volgens u verband met tegenstellingen? Waarom wel/niet?

Op welke manieren worden ongenoegens over overlast of andere gevoelens van onvrede geuit?

Gaat men openlijk de confrontatie aan, of loopt dat via andere kanalen?

Op welke toon gaat dat? Worden daarbij ook wel eens discriminerende opmerkingen gemaakt?

Heeft u hier persoonlijk ervaring mee?

Hoe komt dat denkt u over op de mensen over wie dat (indirect) gaat? Hoe komt dat over op u?

Is er sprake van algemene gevoelens van ongenoegen jegens 'anderen'? Hoe uit zich dat?

Is er contact tussen de groepen (of is er sprake van vermijding)?

Zijn er confrontaties tussen groepen?

Herkent u intolerantie t.o.v. andere culturen/leefstijlen/religies?

Herkent u uitingen die te maken hebben met of hoort u wel eens iets over discriminatie?

Racistische graffiti?

Vraag 4 - Recente veranderingen?

Alles wat u net heeft genoemd overziend: ervaart u daar recent (als in: de laatste jaren/maanden) veranderingen in?

Welke?

Waar komt dat door?

Is dat in positieve of in negatieve zin?

Waarom merkt u dat?

Waar komt dat volgens u door?

Wat zou er volgens u voor nodig zijn om het rustig te houden?

Wat zou er volgens u kunnen gebeuren als het evenwicht negatief wordt verstoord?

Vraag 5 - Escalatiegevaar

Hebben die uitingen een incidenteel of structureel karakter volgens u? Kunt u dat toelichten?

Hoe schat u de kans in dat in de toekomst confrontaties tussen groepen ontstaan of de wrijving tussen groepen op een andere manier erger wordt of uit de hand loopt?

Tussen welke groepen?

Wat is volgens u het 'gevaar'?

Welke ontwikkelingen zullen daaraan bijdragen?

Is daar volgens u voldoende zicht op?

Heeft de gemeente daar voldoende zicht op?

Welke investeringen worden er nu al gedaan om dit af te wenden?

Is dit volgens u voldoende?

Zijn er volgens u groepen gevoelig voor radicalisering of is er mogelijk al sprake van radicalisering? (zowel extreemrechts als islamitisch)

zie vervolgens doorvraag-vragen bij vraag 4

Vraag 6 - Polarisatiebevorderend

Welke maatschappelijke ontwikkelingen kunnen polarisatie volgens u bevorderen of voeden? Met andere woorden: welke ontwikkelingen of factoren dragen bij aan de tegenstellingen en/of wrijvingen tussen groepen?

Doorvraag-vragen:

Denkt u dat factoren als huisvestingbeleid/woningtoewijzing van belang zijn voor de onderlinge verhoudingen?

Zijn er voldoende voorzieningen voor de inwoners?

Maken inwoners op dezelfde mate en manier gebruik van de voorzieningen?

Hebben politieke ontwikkelingen en/of mediaberichtgeving hier volgens u invloed op, en zo ja welke?

Vraag 7 - Polarisatieremmend

En welke maatschappelijke ontwikkelingen of factoren hebben volgens u juist een remmende of beschermende invloed?

Doorvraag-vragen:

Waardoor komt het denkt u dat de balans vooralsnog positief/negatief uitslaat? (participatie van inwoners, voorzieningen, gedeisd houden etc.)

Vraag 8 - Interventies

In het licht van die remmende en bevorderende factoren: wat zou de gemeente volgens u moeten doen, of juist moeten laten?

Doorvraag-vragen:

In specifieke wijken?

Gericht op welke groepen?

Hoe werkt dat?

Gebeurt dat nu?

Voorbeeld van een project?

Afsluiten met samenvatting/check/terugkoppeling (dit is wat ik in verslag zal verwerken op hoofdlijnen...)

Vraag 9 - Aanbevelingen

Kunt u nog andere gesprekspartners aanbevelen?

Bijlage 2 Vragenlijst bewoners

Introductie door interviewer

Interviewer stelt zich voor, geeft een kaartje en overhandigt een jaarbericht. Vervolgens informeert zij de respondent: Dit interview maakt deel uit van een reeks interviews in het kader van een onderzoek naar de verhoudingen tussen de verschillende bevolkingsgroepen in [gemeente], ook wel aangeduid met de term *polarisatie*. RADAR voert dit onderzoek uit in opdracht van de gemeente. We zullen 15 sociale professionals interviewen en 7 bewoners en al die informatie verwerken tot een rapport dat eind 2010 aan de gemeente wordt gepresenteerd.

Opmerking maken over citaten: die nemen wij niet in het rapport op. Ook geen naam in lijst geïnterviewden.

Eventueel:

Polarisatie is een breed begrip. In dit onderzoek verstaan wij onder polarisatie: waargenomen tegenstellingen tussen burgers van verschillende groepen. Wat tot uiting komt in 'wij-zij-denken', een harde toon t.o.v. andere groepen, vermijden van contact, confrontaties, gebrek aan vertrouwen. Polarisatie kan zich voordoen tussen allerlei groepen (arm-rijk, man-vrouw, jong-oud). In dit onderzoek ligt de focus op tegenstellingen tussen etnische of etnisch religieuze groepen.

Introductievragen

1. Kunt u iets over uzelf vertellen? Wat u doet/waar u werkt/waar u woont? Sinds wanneer woont u in [gemeente]? Waarom bent u in [gemeente] gaan wonen?
2. Wat is volgens u kenmerkend aan [gemeente], wat betreft de mensen die er wonen, de wijken, hoe de stad eruit ziet, de sfeer?
3. Hoe waardeert u uw woonplezier?

Tegenstellingen tussen groepen; welke groepen/uitingen

4. Hoe verloopt het samenleven in [gemeente]?
Welke groepen onderscheidt u?
Loopt het tussen alle groepen even goed? Tussen welke groepen loopt het wel/niet goed?
5. Als het samenleven moeizaam gaat, waar laat zich dat dan aan zien?
6. Kunt u een voorbeeld geven?
7. Is er recent een incident of conflict geweest dat hiermee verband hield?
8. Wat is de aanleiding van die (ervaren) spanning/tegenstelling/frictie/vermijding tussen groepen?
9. Waardoor worden die volgens u 'uitgelokt'?

Betekenisverlening

10. Wat betekenen de spanningen/tegenstelling/frictie/vermijding voor de betrokken groepen? Zijn er ook momenten waarop deze zaken meer of minder aan de oppervlakte zijn? Kunt u daar een voorbeeld van geven?
11. Op welke manier gaat u [uw groep] daar mee om?
12. Voelt u zich persoonlijk (of als groep) wel eens gediscrimineerd/gestigmatiseerd? Waaruit leidt u dat gevoel af? Hoe is dat voor andere groepen (allochtone/ specifieke groep) [gemeente] in het algemeen? Hoe uitte zich dat? (gedrag/symbolen evt. confrontaties) Wat doet dat met de mensen tegen wie dit is gericht?
13. Voelt u zich thuis in [gemeente]? Geldt dat voor alle groepen (allochtone/specifieke groepen)?
Waarom wel/niet?
14. Hebben groepen een gelijkwaardige plaats in [gemeente]?
Waarom wel niet?
Welke groepen hebben volgens u meer of minder status/macht?
Waaruit uit zich dat?

Polarisatieremmend/bevorderend

15. Om het even niet over tegenstellingen/conflicten te hebben; wat zijn volgens u de gedeelde belangen tussen de groepen? Ziet u dat zij elkaar vinden?
16. Stel dat u iemand kent (van x afkomst) in Rotterdam die erover denkt om naar [gemeente] te verhuizen. Wat zou u die persoon over [gemeente] vertellen? Is dat/wat is volgens u het verschil in leefstijl waarvan men zich bewust moet zijn in [gemeente]?
17. Welk advies zou u geven aan een 'nieuwkomer' in [gemeente]? Is dit advies aan iedereen hetzelfde? Waar zit het verschil?
18. Als u eens (ongezouten) 'advies' zou mogen geven aan inwoners van [gemeente] in het kader van het samenleven met elkaar, wat zou dat dan zijn?

Afsluiten met samenvatting/check (dit is wat ik in verslag zal verwerken op hoofdlijnen...)

19. Heeft u nog suggesties voor andere gesprekspartners gebaseerd op bovenstaande constatering?

Bijlage 3 Respondenten

Wijkagent Centrum

Wijkagent Charlois

Wijkagent Delfshaven

Wijkagent Feijenoord

Medewerkers DOSA/groepsaanpak Feijenoord

Medewerker DOSA/groepsaanpak Delfshaven

Medewerker DOSA/groepsaanpak Centrum

Medewerker DOSA/groepsaanpak Charlois

Jongerenwerker in Feijenoord,

Jongerenwerker in Charlois

Jongerenwerker in Delfshaven

Opbouwwerker Centrum,

Opbouwwerker Delfshaven

Opbouwwerker Feijenoord

Medewerker bewonersorganisatie in Charlois

Bewoner deelgemeente Charlois

Bewoner deelgemeente Centrum

Bewoner deelgemeente Delfshaven

Bewoner deelgemeente Feijenoord

Bestuurslid zelforganisatie (en bewoner) Delfshaven

Medewerker woningbouwvereniging

Medewerker Centrum voor Dienstverlening

